

PÉCSI SZEMLE

várostörténeti folyóirat

ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ!

(Tutó niká = E jelben győzz!)

Krisztus-monogram a Kr. u. IV. századból

(Pécs, Szent István tér, Péter–Pál sírkamra, 2000.)

2011.

tél

TÓTH ZSOLT

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK A RÓZSAKERTBEN 2010–2011

Pécs azon kevés városok közé tartozik Magyarországon, amelynek területén már a római korban is városi település állott, s a középkor századai alatt is megtartotta jelentőségét, így belvárosa gazdag antik és középkori múltra tekint vissza. A római kori Sopianae történetét gazdagító új ismeretanyagot szinte kizárólagosan a régészet szolgáltatja, de a középkori *Quinque Ecclesiae* kutatása szempontjából is meghatározó jelentőségű. Mivel a régmúlt korok emlékei felett ott áll a mai élő város, régészeti kutatásokra csak egy-egy építkezés, beruházás kapcsán van lehetőség (többnyire).

A Janus Pannonius utca 10. telek (Rózsakert) tulajdonosa a Pécsi Székeskáptalan, amelytől a Pécsi Egyházmegye hosszútávon bérlő a területet. A Rózsakertben korábban vendéglátó ipari egység működött, egy ideje használaton kívül volt. A telket északról egy magas, téglából és kőből épített kerítés/támfal határolja (Káptalan u. 5. déli határa), amelynek déli oldala mellett könnyűszerkezetű épület, a telek északkeleti sarkában pedig vizesblokk állt. A terület maradék (túlnyomó része) beépítetlen. A telek délnyugati sarkában egy újkori magtár állott, amelyet valamikor a 19. század második felében lebontottak. A bérlő a területen egy új vendéglátó ipari egységet kíván nyitni. A telek északi részén, lényegében a korábbi épület helyén emelik az új épületet.

A terület Sopianae késő római kori északi temetőjének és a középkori városnak a területére esik, kiemelten védett régészeti lelőhely.¹ Római sírokkal, sírépítményekkel, középkori épületmaradványokkal, településhez kapcsolódó egyéb jelenségekkel lehetett előzetesen számolni. A területen korábban régészeti kutatás nem folyt. A Rózsakert délnyugati sarka előtt korábban avar kori sír került elő; ugyanott Tóth Zsolt középkori falakat talált; Kárpáti Gábor pedig a nyugati támfal előtt hódoltság kori csorgó kutatást tartott fel. A telek területe már kívül esik a világörökség részévé nyilvánított területen, a telek nyugati támfala képezi a határvonalat.

Régészeti felügyelet

A telket délről a Janus Pannonius utca, nyugatról a Káptalan utca téglából és kőből épített támfal határolja. A Rózsakert területén a talajszint a környező utcák szintjéhez képest 2–4 méterrel magasabban van. A támfalak és a szintkülönbségek alapján előzetesen azt lehetett várni, hogy a területen vastag újkori-modern fel-

¹ A római kori település a mai belváros területén feküdt, legkésőbb a 4. sz. elején ~400x400 m nagyságú területet városfallal vettek körbe (Zrínyi Miklós–Irgalmasok–Nagy Lajos király–Várady Antal utca által határolt terület). A fallal körbekerített késő római településrésznek az északi fele esik a fallal körbekerített középkori város délnyugati részére, valamint a római település északi és keleti temetője található a középkori város területén. A középkori város kiterjedése mintegy ötszöröse a rómaiénak. Figyelembe kell venni azonban, hogy a középkori temetők a városon belül létesültek, a rómaiak viszont a lakott településen kívül. A római temetők figyelembevételével a középkori kiterjedés mintegy két és félszerese a rómaiaknak.

töltés van, és a tervezett építkezés régészeti rétegeket és objektumokat nem is érint igazán. Ezen okból kifolyólag a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) csak régészeti felügyeletet írt elő, és nem megelőző régészeti feltárást.²

Az építési tevékenység földmunkával járó szakasza 2010 nyarán folyt. A munkálatokhoz a régészeti felügyeletet a BMMI Janus Pannonius Múzeum biztosította június 29. és augusztus 25. közti időszakban, amelyet Tóth Zsolt látott el az intézmény részéről.

Meglepetésre nem jelentkezett a vastag újkori-modern rétegződés, jelentősebb feltöltéssel csak a déli és nyugati támfal közvetlen környezetében lehet számolni, a nyugati és déli irányban lejtő felszínt itt kellett jelentősen feltölteni a Rózsakert felszínének vízszintesbe hozásához.³

A terület rétegvizonyait tisztázandó a KÖH területi irodájának kérése az volt, hogy legyen egy észak–dél irányú kutatóárok is ásva a régészeti felügyelet keretében. Ez elől a Pécsi Egyházmegye nem zárkózott el: Az építkezést nem zavarta, plusz költségbe nem került. A felügyelet folyamatos, napi 8 óra volt. A kelet–nyugati felszínlejtés a pilléralapozások gödreiben tett megfigyelések alapján eleve meghatározhatóvá vált. Az árok helye a telek keleti felében, az első előkerült római téglasír vonalában lett kijelölve. Északról indulva, három szakaszban került kiásásra a 2 méter széles árok. Ezzel a módszerrel az árok vonalában észak–dél irányban 51 méter hosszú telekterületből 30,5 m hosszú szakasz volt kutatható. Északi irányban az építkezés, délről pedig az itt álló fák miatt kellett lerövidíteni az árok hosszát. Az előzetesen vártaknak megfelelően késő római kori téglasírok és középkori/hódoltság kori gödrök kerültek elő az építkezés területén. A kutatóárokból előkerült két szögletes sarkú faltömb, amelyek helyzetük alapján egy apszis támpillérei lehettek. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal engedélyével 4x2 m nagyságú területen kiszélesítettük az árkot, rábontottunk a vélelmezett támpillérekre. Ennek eredményeképp előkerült egy 1,3 m vastag, nyugati irányban íves falszakasz, amelyet kívülről vastag, négyzet alaprajzú pillérek támasztottak meg. A megtalált jelenséget egy nagyobb temetői épület nyugati apszisaként értelmeztük. Az apszis helyzete alapján egy háromapszisos temetői épületet, egy cella trichorát lehetett feltételezni, amely az előkerült apszisrészlet ívének nagysága alapján a másik ismert háromkaréjos épülettel azonos, de legalábbis nagyon hasonló méretű lehetett.

² *Régészeti feltárást:* Tudományos módszerrel végzett tevékenység (régészeti megfigyelés, terepbejárás, próbafeltárást, megelőző feltárást, mentő feltárást, tervásatást, műszeres lelet- és lelőhely-felderítést), melynek célja a régészeti örökség elemeinek felkutatása.

Megelőző feltárást: A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által jóváhagyott írásbeli szerződés alapján végzett olyan régészeti kutatási tevékenység, amely a földmunkával járó fejlesztések, beruházások által érintett régészeti lelőhelyek feltáráására irányul.

Régészeti felügyelet: Míg a feltárásnál a régészeti kutatás időben megelőzi a beruházást, felügyelet esetén a beruházáshoz kapcsolódó földmunka végzéssel egy időben történik régészeti megfigyelés, azaz földmunkával járó fejlesztések, beruházások régész által a helyszínen történő folyamatos figyelemmel kísérése és annak dokumentálása.

Tervásatás: Tisztán tudományos céllal végzett, többnyire kisebb felületű régészeti feltárást.

³ A Janus Pannonius utca–Rózsakert–Káptalan utca 5. északi irányban emelkedő területén a mai, mestersegesen kialakított, felszín lépcsőzetes elrendezésű, a déli oldalról a függőleges földtömeget támfalak tartják. Így a Janus Pannonius utca 10. telket délről és északról is támfal határolja. Mivel a természetes felszín nyugati irányba is lejt, ezért itt is támfalat kellett alkalmazni a környezetéhez képest magasabb földtömeg oldalsó megtámasztására.

Földradaros felmérés

Az ekkor még csak vélelmezhető temetői épület területén Bertók Gábor földradaros felmérést végzett, a feltételezéseket igazolandó. A geofizikai módszerekkel végzett kutatás alapján is valószínűsíthető lett egy vastag falakkal felépített cella trichora, amelynek a déli oldalát narthex zárhatta. A radarozás alapján középkori fal is feltételezhető.

Tervásatás

Mivel a felfedezett épület a folyamatban lévő beruházás területén kívül esett, így a beruházót nem lehetett kötelezni az épület feltárásának finanszírozására megelőző régészeti feltárás keretében. Az épület jelentősége miatt a régészeti kutatást mindenképp szükségesnek tekintette mind a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, mind a BMMI Janus Pannonius Múzeum. A feltárást így a múzeum tervásatás keretében végezte saját pénzügyi finanszírozásban. A régészeti kutatás vezetője Tóth Zsolt volt.

A tervásatás feltárt területe

A feltárás első szakasza 2010. szeptember 15.–november 30. közti időszakban folyt, 170 nm területre terjedt ki, amelyből 132,5 nm-t teljesen sikerült feltárni, a maradék 37,5 pedig csak részlegesen vált kutatottá. A munkálatok során beigazolódtak előzetes feltételezéseink: A Rózsakert területén előkerült Sopianae északi temetőjének második, késő római kori háromapszisos temetői épülete (cella trichora).⁴ Ezenkívül (meglepetésre) az épületnél korábbi római kori objektumok (cölöplyukak

⁴ Az első cella trichora a székesegyház délnyugati tornya előtt, részben a püspöki palota északkeleti sarka alatt helyezkedik el.

és gödrök) is ismertté váltak.⁵ A középkor időszakából egy kőfalazatú lakóépület maradványai lettek azonosíthatóak, a hódoltság időszakából pedig különböző gödrök.

A tervásatás második szakasza 2011 június 1.–augusztus 3. közti időszakban folyt: befejeződött az időjárási viszonyok miatt 2010-ben félbemaradt kripta feltárása, ill. a kutatási terület déli irányban ki lett szélesítve 35 nm területtel. A kutatás kezdete előtt ugyanis csak becsülhető volt az épület déli kiterjedése, illetve a kripta bejárat kérdésének tisztázása végett mindenképp szükségessé vált az épület déli előterének megismerése. 2010–2011-ben összesen 205 nm került feltárára.

Terepfelszín

A Mecsek déli lejtőjén észak–dél irányú hátak húzódtak, köztük völgyek, amelyeket a hegység oldaláról lezúduló víz formált elsődlegesen. A római város északi temetője a Mecsek déli lejtőjén terül el. A Rózsakert területén a természetes talajszint mind északról délre, mind keletről nyugati irányban lejt. A lejtés kelet–nyugat irányban 43 méteren 1,25 m; észak–dél irányban 30,5 méteren 1,74 m. A lejtés keletről nyugatra egyenletesnek mondható. A lejtő alja a telek nyugati támfalán kívül, nagyjából a Káptalan utca észak–déli szakaszának vonalában lehetett. Ebbe a vonalba esik egy hódoltság kori csorgó kút, azaz itt vízfolyással kell számolni. Az észak–déli szakaszon a kutatott terület déli végében az addigi csekély és egyenletes lejtés hirtelen meredekké válik, a felszín esése megtörik. Valószínűsíthetően ez a meredek részen a római korban véghezvitt tereprendezés eredményeként egy rézsút alakítottak ki. A felszín a maihoz viszonyítva a római korban és a középkor/hódoltság korban sokkal tagoltabb volt, azóta a szintkülönbségek tompultak, illetve mesterséges terepkialakítás történt.

Kora római időszak (2–3. ? sz.)

Bizonyíthatóvá vált a terület temető előtti időszakra vonatkozó területhasználata:⁶ Helyzete alapján két gödör és négy cölöplyuk tartozik ezen időszakra. A tárgyi leletanyag rendkívül csekély, néhány házikerámia-töredék került elő mindössze.

Késő római téglasírok (4. sz. vége–5. sz. eleje)

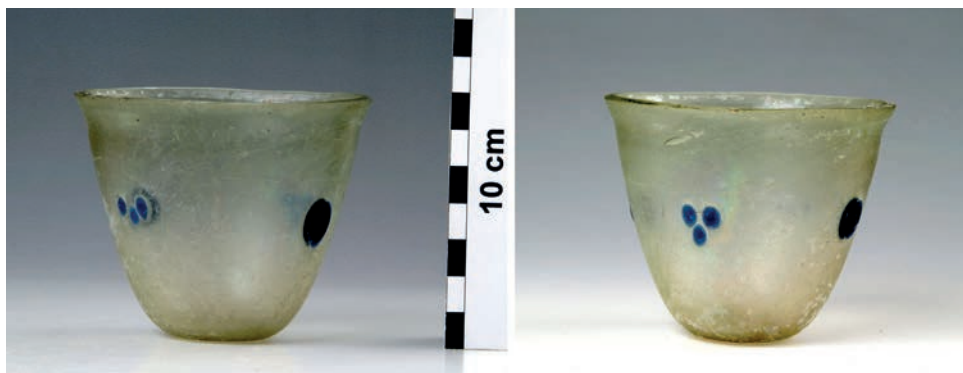
A régészeti felügyelet során, a telek északkeleti sarkában hat téglasír került elő. Érdekes viszont, hogy sem a felügyelt terület középső és nyugati részén, sem pedig a cella trichora közvetlen környezetében nem jelentkeztek temetkezések. Átlagos nyeregtetős téglasírok, melyeket részben bolygattak az itt ásott középkori/hódoltság kori gödrök. Négy sír tájolása volt értékelhető: 50 százalékban kelet–nyugat és 50 százalékban nyugat–kelet. Az elhunytakat hátra fektetve, nyújtva helyezték el a sírgödrökbe. Melléklet egy sírban volt megfigyelhető: egy kékpetyes üvegpopohár, amelynek helyzete az erős bolygatottság miatt másodlagos. Viseleti tárgy két temetkezésnél jelentkezett: egy kisgyereksírba, az elhunyt lábai közé helyezett öv csatja és veretei; egy eltemetett férfi jobb válla felett hagymafejes fibula,

⁵ A településtől északra, a Mecsek hegység déli lejtőjén homok- és kőbányászattal, valamint fakitermeléssel lehet számolni.

⁶ A feltárási területtől nyugatra, a cella septichora és környező területének feltárása során a késő római síroknál korábbi árkok voltak kimutathatók.

Késő római téglasír

Kékpettyes üveg pohár az egyik sírból

jobbaldalt, csípője mellett vaskés, valamint az övének szíjvég verete a jobb oldali medencecsont alsó szélénél.

Háromapszisos temetői épület, cella trichora (380-as évek – 420-as évek)⁷

A régészeti felügyelet alatt a nyugati apszis falának középső szakasza és a falhoz tartozó két középső támpillér került feltárássra 4x2 m nagyságú részen. A kutatóárok területén, a megtalált falszakasztól északra eső területen vastag omladékréteg jelentkezett, amelyben számos tetőfedő cserép darab is megfigyelhető volt. Ez alapján már a falszakasz előkerülése előtt sejteni lehetett, hogy a közelben temetői épülettel lehet számolni. Ezúttal nagymértékben a szerencse is közrejátszott abban, hogy előkerült: ha egy méterrel nyugatabbra lett volna kijelölve a kutatóárok, akkor kívül esett volna a kutatási területen. Az épület teljes területe a tervásatás során sem volt feltárható. A keleti apszist a Janus Pannonius utca 8. épület közelsége miatt, sta-

⁷ Az északi és nyugati római provinciák késő római temetőiben általában nem volt jelentősebb mennyiségű kőből épített temetkezőhely. Sopianae ezen temetőjének a sajátossága, hogy itt nagyszámú ilyen építmény koncentráldott. A város keleti temetőjéből még falazott oldalú téglasír sem ismert, közel sem általános a téglasírba temetkezés. A keleti temetőben mintegy 80 százalék a földsírok aránya, a többi téglasír. Tóth Zsolt: Régészeti feltárás 2008-ban Pécsen, a Kossuth téren. Összefoglaló jelentés. = Pécsi Szemle őszi, 2008. 3–19. p.

tikai szempontokat figyelembe véve nem lehetett kutatni, valamint az épületbe való bejárást is biztosítani kellett. Az északi apszis északi széle a területen folyó építkezés egyik árkának közelsége miatt nem volt feltárható. A háromapszisos temetői épület területének 87%-a így is kutatható lett.

A cella trichora épülete egy lapos hát nyugati részére épült. Az ásatási terület északi és déli vége között mintegy 1 méteres szintesés figyelhető meg. A déli (kutatatlan) oldala előtt, a mai szintviszonyokból kiindulva, a római korban egy mesterséges rézsút alakíthattak ki. Az épület tájolása a terepviszonyokhoz igazodva észak–dél, 7 fokkal nyugati irányban elfordítva. A cella trichora egy földfelszín feletti kápolnából és egy földalatti kriptából áll:⁸

Kápolna

Bejárat a déli oldalon volt (valószínűsíthetően közepén). Központi tere téglalap alaprajzú (6,56x4,78 m), amelyet nyugatról, északról és keletről egy-egy félköríves záródású apszis határol. A központi tér déli oldala nem az oldalsó apszisok déli szárával van egyvonalban, hanem túlnyúlik azon. A két oldalsó apszis íve azonos (Ø: 3,94 m), az északi főapszis íve ennél nagyobb (Ø: 4,78 m). A nyugati apszist kívülről négy darab vaskos (~1,05x1,05 m) pillér támasztja, így a másik két apszisnál is négy-négy támpillérrel lehet számolni: Az északonál a két szélső pillér altalajba ásott alapozásának helye azonosítható volt, a keletinél nem volt kutatható. A központi tér déli oldala elé egy kis előcsarnokot (narthex) emeltek (belméret 2,28x4,78 m). A falak vonalában kívülről ~1,17x0,98 m nagyságú oldalsó támpilléreket építettek. A narthex déli oldalához a sarkokon 1,30x0,98 m méretű pillérek támaszkodtak.

Az épület falvastagsága a méretéhez viszonyítva jelentős: az apszisok falvastagsága átlagosan 1,3 m, a narthex északi és déli faláé átlagosan 1,17 az oldalfalaké 1,30 m. Az északi és nyugati apszis falalapozása ~1,1 m mély. A jelentős falvastagságból és a vaskos támpillérekből arra lehet következtetni, hogy az épületnek jelentős felszín feletti magassága volt. Az északi apszis falazatát a hódoltság kor időszakában az alapozás aljáig teljesen kiszedték. A nyugati apszis falazata visszabontott, a legmagasabb része az altalaj szint felett 0,3–0,4 m magasán emelkedik. Az apszis területén, részben rombolva annak falát, a hódoltság korban egy gödröt ástak. Az apszis fala a két középső pillér között el van törve. A keleti apszisnak csak a déli vége volt kutatható. Itt a látható falszakasz északi felét szétverték, a déli felét a középkori épület falaként használták. A narthex fala szintén visszabontott. A kápolna belső járószintjéből nem maradt meg semmi.

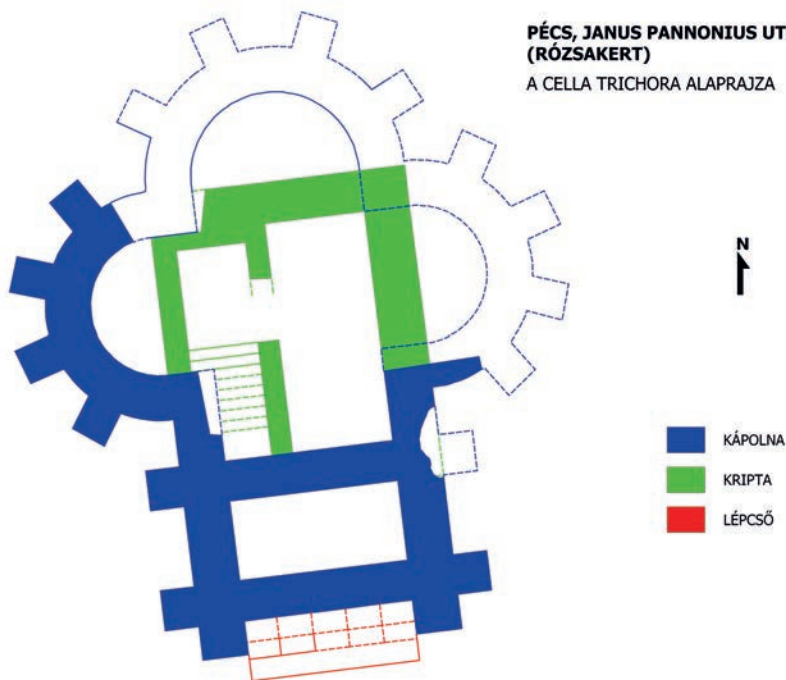
Bejárat lépcső

A déli oldalon a kápolna két sarokpillére között lépcső maradványai kerültek elő: két lépcsőfok lett azonosítható, az alsó fok két nagyméretű faragott kötömbje eredeti helyzetében megmaradt, három ilyen kötömb hiányzik. A felső fokból csak

⁸ A kétrészes temetői épületek földalatti része a kriptá, a tulajdonképpeni sírkamra (*cubiculum*), ahová az elhunytakat helyezték az oldalfalak mellé falazott téglásír(ok)ba vagy ritkábban kőszarkofágba. E fölé emlékkápolnát emeltek (*memoria, mausoleum*). Az ismert ilyen típusú emlék legtöbbje, alkalmazkodva a terepviszonyokhoz, észak–dél tájolású, déli bejáratú. Ez az építészeti megoldás a kisebb, családi temetkezőhelyekre jellemző. A korábbi ismert, nagyobb temetői épületek közül egyedül az úgynevezett Ókeresztény Mauzóleum esetében figyelhető meg a kriptára és kápolnára tagolódó szerkezeti megoldás, tájolása viszont nyugat–kelet. A cella septichora és az V. számú, nyolcszögletű temetői épület egyterű, belső terük részlegesen a természetes talajszintbe süllyesztett. A másik cella trichora észak–dél tájolású, kápolnája alá nem építettek kriptát.

**PÉCS, JANUS PANNONIUS UTCA 10.
(RÓZSAKERT)**

A CELLA TRICHORA ALAPRAJZA

a kövek helye látszik a terrazzoszerű habarcsban. Az alsó lépcsőfok előtti területet a külső talajszinten lapos, szabálytalan alaprajzú kövekkel rakták ki. Az épület bejárata előtti lépcsőfokokra a természetes talajszint déli irányú lejtése miatt volt szükség: a kápolna vízszintes belső járósíntjét a legmagasabban jelentkező talajszinthez (északi apszis) igazították, így ezen szint és a déli bejárat előtti, előbbihez képest megközelítőleg méterrel mélyebb talajszint közti szintkülönbséget lépcsőzéssel kellett áthidalni, hogy be lehessen jutni az épületbe.⁹ A bejárati résznek ez a pódiumszerű kiemelése egyedi megoldás, ellentétes több észak–dél tájolású temetői épületnél megfigyeltekkel: a kápolnák belső járósíntje a bejárat előtti talajszinten (vagy az alatt) van, azaz a magasabb térszínű részen az épület felmenő falazata bizonyos mértékig bele van süllyesztve az altalajszintbe.

Kripta

A kápolna téglalap alaprajzú központi tere alatt kriptát alakítottak ki. Déli oldalát az északi narthex fal lesüllyesztett alapozása képezi, az északi, keleti és nyugati oldalon az apszisok záródásában emelték a kripta falait. A keleti és északi oldal falvastagsága jelentős: 1,3, illetve 1,2 m. A nyugati oldalon, a keletihez viszonyítva, az apszisban leszűkítették a falvastagságot, az 1,30 széles sáv nyugati, külső, részére emelték a falat, így a nyugati apszis vonalában a kripta nyugati oldala kiugrik az elméleti falsíkból. A kripta területét egy 0,6 m széles észak–dél irányú fal egy keleti és

⁹ A különbségből adódóan a bejárat küszöbsíntje nem a felső lépcsőfok felszínének a síkjában volt, hanem egy lépcsőfoknyival magasabban, azaz a szintkülönbséget három fokkal hidalták át.

*A Rózsakertben talált cella trichora háromdimenziós rekonstrukciója – az épület délnyugatról.
Háromdimenziós modellezés: Pozsárkó Csaba, SketchUcation Magyarország Kft.*

egy nyugati helyiségre osztja: A szűkebb (2 m széles) nyugati helyiség volt a kriptá előkamrája, a szélesebb keleti helyiség (2,85x6,56 m) volt az elhunytak tényleges nyughelye. (Az előkamra kialakítása miatt szűkítették le a nyugati kriptafalat mintegy fél szélességnyivel.) A kriptá padlózatát terrazzo képezi, falazata vakolt. Az előzetes várakozások ellenére a kriptá fala freskókkal nem volt díszítve. A nyugati kriptafalon barnászörös ecsethúzásnak látszó festés és egy másik helyütt ujjnyi szélesen, néhány centiméter hosszan sötétvörös festésnyom volt megfigyelhető.

Temetkezés és annak nyoma nem került elő. Ebből arra lehet következtetni, hogy az elhunytakat szarkofágokban helyezték örök nyugalomra, amelyeket valamilyen az idők folyamán eltávolítottak. (A másik lehetőség az épített téglasír lett volna, de annak legalább a lenyomata megmaradt volna a fal vakolatán és esetleg a padlón.) A rendelkezésre álló helyen, elrendezéstől függően 1–4 darab szarkofággal lehet számolni. Más, a temetőben talált építmények kriptájától eltérően síkfödém zárta a kriptát felül, nem pedig dongaboltozat: kelet–nyugat irányú gerendázaton észak–dél irányú fapadlózat képzelhető el, amely egyben a kápolna központi terének járószintjét képezte. A kriptá belmagassága 2,5 m körüli volt. A kriptá előkamrájába a kápolna délnyugati sarkában kialakított lejárón keresztül lehetett bejutni, vélhetően egy csapóajtón keresztül. A lejárát szélessége 1,3 méter, az alsó két lépcsőfok (a nyugati szűkített kriptafal miatt) ~2 m. A kriptá és a kápolna szintje közti mintegy 2,5 m különb-

A cella trichora kriptája délnyugatról

séget a mérhető adatok alapján nyolc lépcsőfokkal hidalhatták át. A lejáró lépcsőfokai részben megmaradtak: A lépcső felszíne téglából készült, a bélés habarccsal összekötött kődarabokból. Az osztófal déli szakasza 3,2 m hosszú, egyenes falsíkban végződik. A két kriptahelyiség közti átjáró szélessége nem ismert, ugyanis az osztófal északi szakaszának déli végét elroncsolta egy hódoltság kori gödör. A kripta előkamrájában, a másik helyiségével egy szinten lévő terrazzóból készített járószint alatt egy korábbi, rosszabb megtartású és vékonyabb terrazzo járószint volt érzékelhető a hódoltság kori gödör oldalában. A kettő között kevert töltésföld volt megfigyelhető. A lejáratú lépcső az osztófal vakolt nyugati oldalának van nekiépítve. Előbbiekből az következik, hogy kisebb átépítéssel lehet számolni a kriptában. Vélhetőleg a kő-tégla lépcső előtt egy fából készített lépcsőn lehetett bejutni az előkamrába, amelynek a járószintje ekkor mélyebben volt, mint a temetkezőhelyé.

Az épület tört mészkőből és téglából vegyes falazással épült: A kripta keleti falában, annak aljától 0,5 m magasságban két kiegyenlítő téglasort építettek be, amely a megfigyelések szerint körbefut a kripta falában. A következő kiegyenlítés előbbtől 1,3 méterrel magasabban jelentkezett a narthex nyugati és északi falában, lényegében a felmenő falazat alján. Itt azonban nem beszélhetünk körbefutó téglasorokról, ugyanis a (kiszedett) téglasor(ok) szintjén mind a narthex déli falánál, mind a nyugati apszisnál kőfalazás figyelhető meg. Ezenkívül a kődarabok közé helyenként tört tégladarabokat építettek be a falazatba. A kripta osztófalának déli szakaszának alsó részét tisztán téglából építették, öt sor téglából volt megfigyel-

hető. A lapos, egyenletes felszínű téglát esetenként lapos homokkő darabokkal helyettesítették (pl. nyugati apszis déli vége). A tört mészkődarabokat is igyekeztek sorszerűen rakni. Ez jól megfigyelhető a kriptá keleti falánál. A kőanyag túlnyomórészt mészkő, helyenként vörös homokkő is megfigyelhető volt.

Az épület építési idejét a 380-as évek – 420-as évek közti időintervallumba tehetjük. Más temetői épületekkel összevetve méretbeli hasonlóságokat, szabályszerűségeket fedezhetünk fel: Az apszisok íve azonos más nagyobb temetői épületeknél megfigyeltekkel: a fő (északi) apszis átmérője azonos a másik cella trichora fő (északi), a cella septichora fő (keleti) és az ún. Ókeresztény Mauzózeum fő (keleti) apszisának átmérőjével. Az oldalapszisok átmérője azonos a másik cella trichora és a cella septichora oldalapszisainak méretével. Megállapítható, hogy a két cella trichora lényegében teljesen azonos tervrajz alapján készült, de az Ókeresztény Mauzózeum kápolnája is méretét tekintve szinte teljesen egyezik a két háromapszisos épülettel, a különbség annyi, hogy utóbbinak nincsenek oldalsó apszisai. A Péter-Pál sírkamra pontosan „beleilleszkedik” a trichorák fő apszisába, déli vége pedig egy vonalba esik az oldalsó apszisok déli végével. Lényegében a temető nagyobb épületei egyetlen elméleti tervrajz különböző formában megvalósult variációi.

A cella trichora mérete és felépítése folytán nem egy családi sírbolt, a keresztény közösség szempontjából fontos személyek – püspök(ök), mártír(ok) – nyughelyéül szánhatták. Írott forrásokból nem ismerünk egyetlen Sopianae-hoz köthető püspököt sem, azt is csak a nagyszámú és jelentős ókeresztény emlék alapján lehet valószínűsíteni, hogy egyáltalán püspöki székhely volt a település. Egyértelműen Sopianae településhez köthető mártírt sem ismerünk.

A rómaiak távozását (~430) követő időszakról használaton kívülé vált a temetői épület, tetőszerkezete idővel megsemmisült és a falak is pusztulásnak indultak. Az bizonyossággal kijelenthető, hogy a római kori városi és temetői épületek egyrésze ha romosan is, de őseink itteni megtelepedésekor még állott. Őt szakrális funkciót betöltő épülettel legalább számolhatunk írásos forrás alapján is: A 870 táján keletkezett *A bajorok és karantánok megtérése* (Conversio Bagoariorum et Carantanorum) című írásban szereplő Quinque Basilicae nevű helyet a kutatás Pécs városával azonosította. Ebből a névből származik a település középkori elnevezése is: Quinqueecclesiae. Mérete folytán az öt közül az egyik a Rózsakert területén megtalált cella trichora lehetett.¹⁰

A kriptá belső terében apró kő- és tégladarabokból és habarcsmálladékból álló laza omladék jelentkezett, amelyben föld nem volt megfigyelhető. Ez ilyen for-

¹⁰ Az öt, az elnevezésből adódóan nagyobb méretű, szakrális funkciót betöltő épület egyértelmű beazonosítása nem lehetséges. A kutatás mindig a meglévő, ismert épületek alapján tett erre kísérletet. Véleményünk szerint nagy valószínűséggel három épület azonosítható be a római város északi temetőjének területén: a két cella trichora és az ókeresztény mauzózeum. Az ezen épületeknél nagyobb cella septichora építését a római korban nem fejezték be. A 9. századra földbe mélyített belső tere javarészt betöltődött, az akkori földfelszín felett legjobb esetben is csak néhány falcsont látszódnak ki. A nagyobb temetői épületek közé tartozik a nyolcszögletű (V. számú) temetői kápolna. Egy ehhez hasonló méretű és alaprajzú építmény földradarozás alapján valószínűsíthető a Dóm téren is. Mivel a temető területén még sok a feltáratlan sötét folt, nem lehet kizárni, hogy újabb nagyobb temetői épület is előkerül. Figyelembe kell venni, hogy az öt templomot nem kizárólagosan a temető területén kell keresni feltétlenül: 2008-ban a római kori város központjában, lényegében a város közepén valószínűsíthetően előkerült a település ókeresztény bazilikája. Mérete messze felülmúlja bármelyik temetői épületét. Az ötből egy lehetséges, hogy ezen épülettel azonosítható.

mában bontási törmelék, azaz az épületet elbontják, kő- és téglanyagát felhasználják más építkezéseken a közelben. Ennek ideje a törmelékes anyagban talált néhány kerámiadarab alapján az Árpád kor időszakára (11–13. század).

Középkori épület (14–16. sz.)

A háromkaréjos római kori temetői épület maradványait felhasználva a középkorban a székeskáptalani tulajdonban álló telken egy kőfalazatú lakóház épült, amelynek csak nyugati része esett a római kori épület (és az ásatás) területére, két helyiség részlete látott napvilágot. A római falakat alapnak használták fel, a kriptá területén a lakóépület északi helyisége alatt pincét alakítottak ki: Az északi és keleti kriptafalat a pince járósíntjéig egyenletesen visszabontották, az északi kriptafalat alapozásként felhasználva, arra egy szűkebb és a rómainál rosszabb minőségű falat emeltek. A keleti kriptafalra nem falaztak rá, ugyanis a középkori pince túlnyúlt a kriptán keleti irányban. A pince nyugati és déli falát magába a kriptába ásták bele közvetlenül a római kriptafalak elé, az építéskor kismértékben rombolva a kriptá délnyugati sarkát. A pince alját döngölt agyagos járósínt jelölte. A pince feletti épülethelyiségből nem maradt meg semmi.

A déli helyiség nyugati falát a cella trichora narthexének visszabontott keleti falára alapozták rá. Északi fala a pincehelyiség déli falának vonalába esik, a feltárt szakaszát a cella trichora keleti apszisának déli szárából alakították ki. Belső járósíntjén döngölt agyag jelentkezett. Az épület valamikor a késő középkor vagy a hódoltság kor időszakában leégett, ezt követően nem építették újjá, az idők folyamán a földfelszínig lepusztult.

Hódoltság kori gödrök (16–17. sz.)

A cella trichora északi apszisát teljesen elbontották, a kőanyagot valószínűleg valamilyen építkezésként használták fel. Ugyanakkor az apszis két szárának végében a középkori falszakaszok is elbontásra kerülnek. A kiszedett falak helye feltöltődik vagy feltöltik a külső talajszíntig. A későbbiekben a területen kisebb-nagyobb gödröket ástak, legalább részben kincskeresési céllal: azt már korábban észlelték, hogy van valami masszív kőépítmény a földben (a cella trichora falai) anélkül, hogy tisztában lettek volna, hogy mit is találtak meg, s valami kincs rejtékhelyének gondolhatták. A megtalált falszakaszok mellett leástak, részben a falakat is szétverték. A legnagyobb „gödör” a kriptá/középkori pince területére esik. Ásásakor roncsolták a középkori és római falakat valamint a kriptá terrazzo járósíntjét. A kriptá nyugati és részben az északi fala, valamint a nyugati apszis fala el van törve. Ennek oka az, hogy a kriptá területéről indulva beástak a nyugati apszis alá, s a túl széles vájat miatt megrogytak a fölötte lévő római falak.

A cella trichora kriptája a beleépített középkori épületfallal és beleásott hódoltság kori gödrrel

KRONOLÓGIA

- Kr.u. 2. sz. (3. sz.?): Faszerkezetű építmény(ek) maradványai (cölöplyukak) és gödrök. Valamilyen gazdasági cézzal használhatták a területet.
- 4. sz. vége – 5. sz. eleje: A terület Sopianae északi temetőjének területére esik – téglasírok. A 380-as – 420-as években valamikor megépült a háromkaréjos temetői épület.
- 430-as évek – 10. sz.: A terület használaton kívül volt, a cella trichora részben elpusztult, de jelentős felmenő falakkal lehet még számolni.
- 11–13. sz.: Tudatosan elbontották a cella trichora kápolnáját, az épületet „kőbányaként” használták.
- 14–15. sz.: A visszabontott római kori temetői épület helyén, annak falait részben alapozásként felhasználva kőfalazatú lakóház épült, attól északra és délre gazdasági udvar terület el.
- 16. sz.: Leégett az épület, nem építették újjá, a maradéka lassan lepusztult.
- 16–17. sz.: Az alapozás aljáig kibányásszák a cella trichora északi apszisának kőanyagát.
- 16–17. sz.: Gödröket ástak a területen, részben kincskeresési szándékkal. Érzékelték a cella trichora masszív falait, „körbeásták”.
- 18. sz.: A Rózsakert területének délnyugati sarkában magtárépület épült. Az elpusztult római és középkori épület helye ekkortól beépítetlen üres terület.
- 19. sz. második fele: a külső talajszintig visszabontották a magtárépületet.

A feltárási terület a munkálatok befejezése után vissza lett temetve, az előkerült régészeti emlékek állagát megóvandó. A túlnyomórészt feltárt és részletesen dokumentált háromapszisos temetői épület nagyközönségnek való bemutatása a későbbiekben valósulhat meg, ha előteremtődik erre az anyagi fedezet.

PÉCSI PÜSPÖKÖK A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN IV.

Csáktornyai Ernuszt Zsigmond (1473–1505)

Apja, *Johann Ernst* bécsi eredetű, kikeresztelkedett zsidó kereskedő volt. Édesanyját Katalinnak, öccsét pedig Jánosnak hívták.¹ Apja 1457/58-ban budai polgárként tűnt fel a forrásokban, majd Mátyás király egyik udvari beszállítója lett. 1464-ben az ország valamennyi harmincad-vámjának ispáni tisztségét viselte harmadmagával. Két esztendő múltán az uralkodó körmöci kamaraispánná nevezte ki. Mátyás kincstári reformjának kidolgozójaként 1467-ben a koronavám általános adminisztrátora, majd még ebben az évben kincstartó lett. E pozíciót 1469-ig Janus Pannoniusszal közösen, majd 1476-os haláláig egyedül viselte. Az ő nevéhez fűződik az országos zsidóprefektúra megszervezése, mely a vélhetőleg rokon Mendel család kezébe került. 1473-tól haláláig szlavón bánként tevékenykedett, s így az arisztokrácia sorába emelkedett. Ő alapozta meg a familia vagyonát, melyek közül a névadó csáktornyai vár és a hozzá tartozó uradalom volt a legjelentősebb.² Az uralkodóhoz szoros szálak fűzték, amely nemcsak abban nyilvánult meg, hogy egyre jelentősebb kormányzati pozíciókba került, ugyanis ifj. János keresztapja maga a király volt.³

Zsigmond 1445 táján születhetett, s öccsénél mintegy 20 évvel lehetett idősebb. Egyetemi tanulmányait 1469-ben kezdte Bécsben,⁴ majd ezt követően Ferrarában folytatta egészen 1473 végéig.⁵ Az itáliai városban szerezte kimagasló humanista műveltségét, melyet kortársai is említenek.⁶ Tanárai közül Ludovicus Carbóval állt szoros kapcsolatban, melynek ékes bizonyítékeként Carbónak a Mátyás király számára, dialógus formában készített művében maga Zsigmond a szerző beszélgetőpartnere. Első egyházi javadalma a budafelhévi prépostság volt,

¹ Kubinyi András: A magyarországi zsidóság története a középkorban = Soproni Szemle 49 (1995) 19. p.; Kubinyi András: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa = Századok 135 (2001) 312. p.; Fedeles Tamás: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505). Pályavázlat = Uő: Püspökök, prépostok, kanonokok. Fejezetek Pécs középkori egyháztörténetéből. Szeged, 2010. (Capitulum V.) 105. – Vö. Koller, Josephus: Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. I–VII. Posonii, Pesthini, 1782–1812. IV. 360–521. p.; A német Ernst alakból származik a latin Ernestus, s ebből a magyaros Ernuszt név. E mellett a forrásokban gyakran Hampóként tűnnek fel a családtagok, amely elnevezés izraelita eredetükkel függhet össze. Koller... i.m. IV. 363–364. p.

² Kubinyi András: A kincstári személyzet a XV. század második felében = Tanulmányok Budapest Múltjából, XII (1957) 30.; Kubinyi... i.m. 2001. 19.; Kubinyi... i.m. 2001a. 312. p.

³ 1474. április 4.: „magnifico Johanni Ernsth comiti Zoliensi, compatrique nostro”; 1474. december. 12.: „Compatri nostro magnifico Johanni Ernsth” = Teleki József: A Hunyadiak-kora Magyarországon I–XII. Pest, 1852–1857. XI. 506, 519. p.

⁴ Die Matrikel der Universität Wien. Hrsg. Franz Gall–Wilhelm Szaivert. I–III. Graz–Wien–Köln, 1956–1967. II. 111. p.

⁵ Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Bp., 1941. (Monumenta Hungariae Italica 3.) 371–373. p.

⁶ Pl. Bonfini, Antonio: A magyar történelem tizedei. Ford. Kulcsár Péter. Bp., 1995. 39, 948. p.; Ransanus, Pietro: A magyarok történetének rövid foglalata. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta Blazovich László és Sz. Galántai Erzsébet. Bp., 1999. (Millenniumi Magyar Történelem, Források) 31. p.

melynek jövedelméből fedezte tanulmányait. Immár püspökként Várdai Ferenc, a későbbi erdélyi püspök itáliai tanulmányait támogatta mecénásként. Az antikvitás iránti érdeklődő főpap római feliratos köveket is gyűjtött, melyeket pécsi rezidenciáján és budai házában helyezett el.⁷ Mátyás főkegyúri joga alapján nevezte ki Zsigmondot pécsi püspökké 1473 szeptemberében, s egyúttal neki adományozta a pécsi várat.⁸ Három hónap elteltével a Szentszék a püspökség adminisztrátorává nevezte ki.⁹ A király döntése nem meglepő, hiszen a Vitéz-féle lázadásban kompromittálódott Tuz Osvát zágrábi püspököt id. Ernuszt János szlavón bánként ellenőrizhette, míg az összeesküvők egyik központjának számító, megüresedett pécsi püspökséget Zsigmond kinevezésével biztonságban tudhatta. Ennél is nagyobb jelentősége volt azonban annak, hogy az időközben boszniai királlyá emelkedett Újlaki Miklós szlavóniai és dél-dunántúli hatalmát is korlátozhatták az Ernusztok. Zsigmond, egy kisebb konfliktust leszámítva, mindvégig igen jó viszonyt ápolt a királlyal, azonban érdekes módon magasabb kormányzati pozícióhoz egészen Mátyás regnálásának végéig nem jutott. A király Bécs meghódítását követően (1485) Szapolyai Istvánt osztrák helytartóvá, majd egy évvel később Zsigmond püspököt az ő helyettesévé nevezte ki.¹⁰ Kinevezésében – hűségén túl – vélhetőleg szerepet játszottak bécsi családi kapcsolatai, valamint német nyelvismerete.¹¹ Nem tudjuk, meddig tartózkodott Bécsben, illetőleg, hogy folyamatosan a városban időzött-e, azonban 1487 januárjában ott keltezett egy oklevelet.¹² Kétségtelen, hogy az uralkodóhoz legközelebb álló személyek körébe tartozott, melyet többek között az is igazol, hogy 1486-ban Mátyás neki is egy értékes dísztálat adományozott. Ugyancsak szoros kapcsolatukra utal, hogy a király halotti pajzsán ábrázolt négy címer közül az egyik a pécsi püspöké.¹³

Mátyás halálát követően Ernuszt – Újlaki Lőrinc mellett – a király törvénytelen fia, Korvin János herceg táborának meghatározó személyisége lett. Bandériuma élén vett részt a Tolna megyei Szabaton falu határában lezajló csontmezei csatában (1490. július 4.), majd a Korvin-párt vereségét követően a pécsi püspökvár lett a menekülők egyik „mentsvára”. Zsigmond püspök kulcsszerepet játszott a Korvin és az

⁷ Fedeles, Tamás – Koszta, László: Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt im Mittelalter. Wien, 2011. (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien, Bd. II.) 137–138. p.

⁸ Janus Pannonius menekülését és halálát követően a király emberei, Nádasdi Ongor János és Korompai Nehéz Péter vették át a pécsi püspökvár irányítását, s egészen 1473 februárjáig mutathatóak ki a tisztségben. MOL, Mohács Előtti Gyűjtemény, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 259 579.

⁹ 1473. december 10.: Archivio Segreto Vaticano (= ASV), Obligationes et Solutiones vol. 83. fol. 58^r. 1474. január 12-én kötelezte magát, hogy egyházmegyéje javai után 3300 aranyforintot fizet az Apostoli Kamarának. Uo. vol. 84. fol. 213^r. Január 26-án állított ki részére a kamara számlát, miszerint a Medici bankház révén megfizette a kinevezéséért járó illetéket. Archivio di Stato di Roma, Cameralie I, Quietanze per Comuni e Minuti Servizi vol. 1127. fol. 109^v.

¹⁰ 1486. április 20.: Mátyás mivel Szapolyainak „eine Zeitlang von Wien abwesend sein müsse, ihnen als Stellvertreter den Bischof Sigmund von Fünfkirchen” küldte Bécsbe. Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. II. Abt. Regesten aus dem Archive der Stadt Wien. Bearb. v. Karl Uhlirz. Abt. I. III. 1458–1493. Wien, 1917. Nr. 5104.

¹¹ Egy német nyelven íródott oklevelet fordított le és adott ki latinul 1482-ben. Vö. Mályusz Elemér: A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az országos levéltárban = Levéltári Közlemények, 3 (1925) 126–127. p.

¹² 1487. január 16.: Koller ... i.m. IV. 439–440. p.

¹³ Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. Ausstellungskatalog. Schallaburg, 1982. 235. p.

Ulászló párt békekötésében, majd II. Ulászló szeptemberi fehérvári koronázásán a bevonulás alkalmával a király balján haladt. Meglehetősen kifinomult politikai érzékelvel rendelkezett, ugyanis néhány hónappal később már titkos tárgyalásokat folytatott az országba törő I. Miksa német királlyal. 1490 decemberében Bajnai Both András révén több társával és familiárisával csatlakozott Miksához, aki – a császár támogatását is megszerezve – a tekintélyes salzburgi érsekséget ajánlotta fel számára. Később Ernuszt ezt mindenestre igyekezett tagadni, ami érthető is.¹⁴ Egy 1491 márciusában kelt oklevél azonban egyértelművé teszi a főpap pártváltását, ugyanis ekkor Miksa főkegyúri jogára hivatkozva András pécsi kanonoknak a gotói apátságot adományozta. A nevezett személy pedig minden bizonnyal Kaproncai András kanonok, aki Ernuszt egyik vezető familiárisának számított, ő volt a püspök szentgyörgyvári tiszttartója, s egyúttal a mezőváros plébánosa.¹⁵ Miksa akciója 1491 tavaszára gyakorlatilag kifulladás, így megkezdődhetett az elfoglalt terület visszahódítása. Ernuszt – Bonfini tudósítása szerint – e hadmozdulatok során látszólag semleges magatartást tanúsított, azonban közben Miksával egyezkedett.¹⁶

A pozsonyi békekötés (1491. november 7.) után azonban többé kétség sem fért Zsigmond püspök II. Ulászló iránti lojalitásához. 1492-ben már ott találjuk a békét megerősítő prelátsusok közt. 1494/95 folyamán pedig részt vett korábbi szövetségese, Újlaki Lőrinc boszniai herceg ellen vezetett királyi hadjáratban. Bandériuma élén vonult be a királyi sereg által elfoglalt újlaki várba. A hadjáratot követően több hétig látta vendégül a királyt és kíséretét püspöki rezidenciáján.¹⁷ 1494-ben apja nyomdokaiba lépett, ugyanis Ulászló kincstartóvá nevezte ki. Az ő tevékenysége nyomán készült, s maradt korunkra az a számadáskönyv-töredék, mely a késő középkori királyi kincstár állapotáról igen részletes képet fest. Mivel ugyanis sikkasztáson érték, 1496-ban alkincstartójával, Dombai Imrével – aki vélhetőleg azonos a hasonló nevű pécsi kanonokkal – együtt elcsapták, s a vizsgálat miatt a kincstár 1494-ben és 1495-ben készült számadásait egy közös kötetbe másolták.¹⁸ A király parancsára Somi Józsa temesi ispán Siklóson tartotta fogságban, azonban minthogy a királlyal kiegyezett, s miután óriási összeget fizetett be a kincstárba, visszanyerte szabadságát és püspökségét. Ezt követően már nem viselt kormányzati tisztséget, a királyi tanács ülésein azonban továbbra is részt vett.¹⁹

Érdekes módon alakult főpapi hatalma különösen kormányzata elején, ugyanis 1476-os haláláig apja kezében volt az egyházmegye patrónusi joga Má-

¹⁴ Fedeles... i.m. 2010. 107–109. p.

¹⁵ Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526). Pécs, 2005. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.) 390. p.

¹⁶ Bonfini... i.m. 1995. 957. p.; Továbbra is kapcsolatban állt Miksával. 1491. máj. 19-én e tárgyalásokról számolt be a német királynak Reinprecht von Reichenburg a magyarországi hadműveletek irányítója. Vö. Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv (ÖStA HHStA), Maximiliana 1. Konv. 7. fol. 43^{r-v}.

¹⁷ Fedeles Tamás: A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495). Pécs, 2011. (kézirat)

¹⁸ 1494. január 31.–1495. december 31. közötti rész maradt fenn. Az eredeti kódex jelzete: OSzK Cod. Lat. medii aevi 411.; Kiadása: Engel, Johann Christian v: Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. I. Halle, 1797. I. 17–181. p.; A pécsi egyházmegyére vonatkozó részeket kiadta: Koller... i.m. IV. 475–490. p.

¹⁹ Kubinyi... i.m. 2001. 319. p.

tyás adománya folytán.²⁰ Ezt követően pedig – az országos gyakorlatnak megfelelően – az uralkodó gyakorolta a főkegyúri jogot. Így 1487-ben a győri püspökséget elnyerő Bakócz Tamás távozása folytán üressé vált Szent András-kápolna ispánságát az uralkodó Polnár Márk segesdi plébánosnak adományozta, s meghagyta Zsigmondnak a beiktatását, melynek a püspök természetesen eleget tett.²¹ Mindazonáltal a püspök saját embereit is javadalomhoz tudta juttatni, amint ezt több példa is alátámasztja.²²

Zsigmond a püspökség elnyerését követően sem vette fel a magasabb egyházi ordókat, ezért apja végrendeletében lelkére kötötte, hogy szenteltesse fel magát.²³ Nem tudjuk, hogy végül ez megtörtént-e, mindenestre az egyházmegye híveinek lelki szükségleteiről gondoskodva, Antal megarai püspök személyében segédpüspököt vett maga mellé (1480).²⁴ A püspök személyesen is igyekezett egyházmegyéje híveit, egyházi intézményeit jó pásztorként kormányozni. 1483-ban a baranyai Zebegény bencés monostorát kapta kommandába a Szentszéktől azzal a felhatalmazással, hogy az üres monostor visszaállítása érdekében bármely szerzetesrendből benépesítheti azt, továbbá a pécsi püspökség joghatósága alá helyezte. 1496-ban ugyancsak pápai engedéllyel a maróti prépostságot egyesítette a püspöki javakkal, mivel a török betörések következtében igen rossz állapotba került.²⁵ Egyházlátogatásokat (*visitationes canonicae*) tartott püspöksége területén, mely során konfliktusba került a fehérvári prépostsággal. A királyi alapítású kollegiális egyház ugyanis közvetlenül a Szentszék joghatósága alá tartozott, s mint kiváltságolt intézmény valamennyi iurisdictionájához tartozó egyház felett bíráskodási joggal rendelkezett. A fehérvári prépostság pécsi egyházmegye területén fekvő falvaiban sem volt ez másképpen. A püspök folyamodványa szerint a nevezett káptalan és prépostja nem engedte vizitálni a püspököt a káptalan falvaiban, a nevezett települések klerikusai nem vettek részt az egyházmegyei zsinatokon, mely következtében a hívek botrányosan éltek. A pápa a püspök kérésének megfelelően engedélyezte a szóban forgó klerikusok zsinatra hívását, és szükség esetén egyházi büntetésüket.²⁶

Amint köztudott a püspökök kötelesek voltak már Szent István idejétől egyházmegyéjük templomai számára megfelelő liturgikus könyvekről gondoskodni.

²⁰ 1474. február 4.: „litteras magnifici domini Johannes Ernust, regni Sclavonie bani et regie maiestatis summi thesaurarii, genitoris reverendi domini Sigismundi [episcopi ele]jti ecclesie nostre et prelati nostri, quibus ipse dominus banus antedictae iuris patronatus regii, quod in conferendis omnibus beneficiis in hac ecclesia nostra regia ex donatione”: MOL Diplomatai Levéltár (= DL) 17 542.

²¹ 1487. január 2.: Koller... i.m. IV. 436–438. p.; 1487. január 16-án állította ki a püspök az adománylevelet. Koller... i.m. IV. 439–440. p. (Mindkét oklevél Bécsben kelt.)

²² Fedeles Tamás: Személyes összefonódások Pécsen Máttyás és a Jagellók idején = Emlékkötet Szatmári György tiszteletére. Szerk. Fedeles Tamás. Bp.–Pécs, 2007. (Egyháztörténeti Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből III.) 33–39. p.

²³ „Item rogo filium meum Sigismundum episcopum ecclesie Quinqueecclesiensis ut quantocius promoveatur ad (sacros) clericorum ordines et faciat se consecrari in episcopum”: Zala vármegye története. Oklevéltár II. Szerk. Nagy Imre, Véghelyi Dezső, Nagy Gyula. Bp., 1890. II. Nr. 320.

²⁴ Fedeles Tamás: Középkori pécsi segédpüspökök = Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2010/1–2. 18–19. p.

²⁵ Koller... i.m. IV. 433, 435, 500–505.; Tóth-Szabó Pál: Magyarország a XV. század végén a pápai supplicatiók világánál = Századok, 37 (1903) 10. p.

²⁶ Fedeles–Koszta... i.m. 2011. 141. p.

Pécs esetében az egyetlen fennmaradt középkori szerkönyvet, a pécsi missálét Zsigmond püspök anyagi támogatásával adták ki a 15. század végén. Ugyancsak az ő nevéhez fűződik az egyházmegye főtemplomának, a pécsi székesegyháznak a késő gótikus átépítése, valamint a püspökvár megerősítése. 1498-ban pedig búcsút engedélyezett mindazok számára, akik a pálosok patacsi kolostorának építéséhez hozzájárulnak.²⁷

Püspökként egy ízben pápai mandátumot is teljesített. VIII. Ince utasítása értelmében társával, Kesztlöci Mihály esztergomi lektorral régi barátja és szövetségese, Bakócz Tamás és testvérei budai házvásárlását kellett megerősítenie. Az úgyról érdekes módon nyolc évvel később állítottak ki oklevelet.²⁸

Az anyagias, gátlástalan birtokszerző Ernuszt a családi birtokok mellett az egyházmegye jószágait is igyekezett megóvni, gyarapítani; az eszközökben nem válogatott. Mátyás halálát követően elfoglalta a pécsváradi bencés apátságot Ascanio Sforza bíborostól, melyet egy ideig kezében tartott. Többször hallunk a püspök utasítására elsősorban Mohács környékén elkövetett hatalmaskodásokról, mely a nyulak-szigeti apácák birtokai ellen irányult. E mellett – Tubero beszámolója szerint – az Alföldről Velencébe irányuló marhakereskedelemben is érdekelt volt,²⁹ melynek egyik tranzitállomása éppen Pécs, püspöki székvárosa volt. Halálát is tetemes vagyona okozta, ugyanis a püspököt pénzsóvár familiárisai, legközelebbi munkatársai gyilkolták meg 1505 nyarán.³⁰ Végző nyughelye az általa is kiváltságokban részesített Aranyos Mária kápolna lett.³¹

Szatmári György (1505–1522)

A németajkú familia vélhetőleg Szatmár vármegyei eredetű volt, azonban a 15. század derekán már Kassán tűntek fel a családtagok. Az atyafiak közül György nagybátyja, Ferenc volt a legsikeresebb a felvidéki városban, ugyanis 1461-től folyamatosan tagja volt a várost irányító tizenkét fős tanácsnak. Kassa leggazdagabb polgáraként, 1477-ben a város főbírói tisztségére is megválasztották, egy évvel később pedig a város első *consula* lett. A későbbi főpap édesapja, István, bátyjához hasonlóan kereskedelemmel foglalkozott, azonban a közélet terén kevésbé volt ambiciózus, hiszen mindössze három esztendőben választották be a százak tanácsába. Édesanyja, Anna szintén kassai polgár volt; frigyükből négy gyermek született: Anna, István, Miklós és György. Édesapja korai halálát (1464) követően nagybátyja, Ferenc gyámsága alá került. Mind apja, mind pedig nagybátyja után jelentős vagyont örökölt. Szatmári későbbi pályafutásában fontos szerepet játszottak családi összeköttetései. Mindenekelőtt a Thurzó familiát említem, akikkel üzleti kapcsolatban álltak a Szatmári fivérek. Ők a késői középkor kétségki-

²⁷ Fedeles... i.m. 2010. 112–113. p.

²⁸ 1492. május 11.: Kís Péter: Bakócz Tamás budai házingatlanaira vonatkozó oklevelek az Erdődy család bécsi levéltárából 1464–1518. = Fons, 12 (2005) Nr. 14.

²⁹ Tubero, Ludovicus: Kortörténeti feljegyzések. Magyarország. Közreadja Blazovich László, Sz. Galántai Erzsébet. Szeged, 1994. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 4.) IV/9 (180–181.)

³⁰ Kubinyi... i.m. 2001. 309. p.

³¹ ASV, Registra Supplicationum vol. 1041. fol. 271'.

vül legsikeresebb magyar „vállalkozói” voltak, létrehozták a Thurzó-Fugger céget, amely által európai hírnévre tettek szert. Szatmári unokahúga, Anna és Thurzó Elek házassága révén vált szorosabbá a korábbi üzletársi kapcsolat. Ugyancsak rokoni szálak fűzték a bártfai Stenczel kereskedő családhoz, a besztercei Kretschmerekhez, sőt újabban felmerült a Szatmári és a Bakócz családok közti rokoni kapcsolat lehetősége is.³²

György 1457 táján születhetett Kassán. Alsó fokú tanulmányait nagybátyja támogatásával bizonyosan szülővárosában végezte. Kassáról a Visztula partjára vezetett útja, ahol a krakkói egyetemen tanult (1477–1481), majd a szabad művészetek borostyánkoszorúsaként (*baccalaureatus in artibus*) tért haza. Szatmári gazdag családja, majd nagybátyja halálát követően hatalmas öröksége által saját maga finanszírozta egyetemi tanulmányait. Lehetséges, hogy Krakkót követően néhány évig Bolognában folytatta tanulmányait,³³ azonban erre vonatkozó perdöntő bizonyítékok eddig nem kerültek elő. Az viszont kétségtelen tény, hogy kapcsolatban állt idősebb Filippo Beroaldóval, az említett egyetem kiváló humanista professzorával, akinél sok magyar főpaptársa is tanult.³⁴

Az 1490-es évek elején Szatmári a királyi kancellárián kapott munkát. Ebben szerepe lehetett a Thurzóknak, valamint Filipecz János váradi püspöknek, aki titkos kancellárként tevékenykedett (1486–1490). Mindenesetre a későbbiek figyelembe véve hivatali pályakezdésében Bakócz Tamás támogatása lehetett döntő, hiszen 1491-től ő volt a kancellária „főnöke”, fő- és titkos kancellár (*summus et secretus cancellarius*).³⁵ 1492-ben Bakócz és testvérei budai ingatlanvásárlásáról kiállított oklevél tanúi között találjuk Szatmárit is,³⁶ amely szintén megerősíti az említetteket. A hivatali munka első állomásaként a kancellária levéltárában kapott feladatokat: levéltáros lett 1493-ban, majd egy esztendővel később a királyi titkárok közé emelkedett. Ebben minden bizonnyal tehetsége is segítette, ám talán nem járok távol az igazságtól, amennyiben nagyobb jelentőséget tulajdonítok protektorainak, elsősorban Bakócznak. A titkári beosztás nagy presztízzsel bírt, különösen II. Ulászló regnálása idején. Eleinte a Mátyás-kori rendszerhez híven két, majd 1502-től négy, 1506-tól öt, 1509-től hat, II. Ulászló uralkodásának végén 10, míg II. Lajos idején esetenként 15 királyi titkár működése is kimutatható. Ők közvetlenül az uralkodó alá tartoztak, jóllehet szükség esetén a kancellárián is besegítettek. A tisztség fontosságát jelzi többek között, hogy részt vehettek a legfőbb döntéshozó szerv, a királyi tanács ülésein. Feladataik közé tartozott többek között: az uralkodóhoz benyújtott különböző kérvények elintézése, diplomáciai missziók teljesítése, szükség esetén különböző kormányzati feladatok ellátása. A titkári beosztás egyúttal a magasabb egyházi javadalmak felé is megnyitotta az utat, különösen a Jagelló-kor első szaka-

³² Tóth-Szabó Pál: Szatmári György primás (1457–1524). (Magyar Történeti Életrajzok 22.) Bp., 1906. 9. 18–19. 30. p.; Farbaky Péter: Szatmári György, a mecénás. Bp., 2002. (Művészettörténeti Füzetek 27.) 14–16. p. Vö. Koller... i.m. V. 1–48. p.

³³ Veress... i.m. 1941. 75. p. Vö. Farbaky... i.m. 2002. 16. p.

³⁴ Farbaky... i.m. 2002. 16–17. p.

³⁵ Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. 312 p., V. és VII. tábla.

³⁶ „Georgio de Cassovia Zathmariensi”. Kis... i.m. 2005. 418 (Nr. 14.)

szában. A II. Ulászló királysága idején kimutatható 18 királyi titkár közül ugyanis 12 személy, köztük Szatmári György is, püspöki méltóságra emelkedett. Szatmári titkári működése az 1494 és 1503 közötti időszakra esett. Közben – miután az országgyűlés átmenetileg megvonta Bakócztól a bizalmat – 1498-ban Szatmári vette át a kancellária irányítását.³⁷

Györgyöt 1503-ban nevezte ki az uralkodó titkos kancellárrá, mely tisztséget egy kisebb megszakítással egészen 1521-ig viselte. A kancellária névleges vezetője továbbra is Bakócz maradt, azonban Szatmári kezébe került a kormány szerv tényleges irányítása.³⁸ Ő és a körülötte álló csoport az 1505-ös Rákos mezején tartott országgyűlés kifejezett állásfoglalása ellenére tető alá hozták a Habsburg–Jagelló titkos szerződést (1506).³⁹ Kilenc esztendő múlva, 1515-ben, a Bécsben tartott királyi „csúcstalálkozó” alkalmával megerősítették a korábbi kontraktust, így ennek értelmében lépett házasságra II. Lajos Habsburg Máriával, Jagelló Annát pedig I. Ferdinánd vette nőül.⁴⁰ 1517-től harmadik kancellárként Szalkai László kapott kinevezést, azonban 1523–1524-ig egyértelműen Szatmárié volt a vezető szerep. Természetesen belpolitikai kérdésekben is érvényesíteni tudta akaratát, így példának okáért az 1519-ben tartott országgyűlésen saját jelöltjét, Bátori Istvánt választotta nádorrá.⁴¹ A kancellári hivatal egyébként olyan nagy presztízzsel bírt, hogy a Budára küldött külföldi követek közül néhányan a kancellárt a második királynak tartották.⁴² Francesco Massaro, a velencei követ titkára pedig arról számolt be (1523), hogy Szatmári nélkül gyakorlatilag semmit sem lehetett elérni az uralkodónál, sőt nem egy esetben még a király intézkedéseit is módosította.⁴³

Szatmári hivatali pályafutása mellett egyre jelentősebb egyházi javadalmakhoz jutott. Először fehérvári kanonokként, és az ottani Szent Miklós társaskáptalan prépostjaként mutatható ki (1495). Még szintén ebben az esztendőben folyamodványt terjesztett VI. Sándor pápa elé, melyben azt kérte, hogy fehérvári javadalma mellett további két egyházi beneficiumot élvezhessen. Az engedélyt minden bizonnyal megkapta, hiszen 1497-ben az erdélyi káptalan prépostjaként említik forrásaink, majd a következő esztendőben már az egi egyházmegyében lévő, mislyei kollegiális egyház élén tűnt fel. A javadalmak halmozását tovább folytatta, így 1498/99-ben a fehérvárihoz hasonlóan szintén királyi alapítású óbudai káptalan élén

³⁷ Bónis 1971. 312. p. és VII. tábla. A királyi titkárokra részletesen ld. Kubinyi András: A királyi titkárok II. Lajos király idejében = *Gesta* 6 (2006) 3–22. p.

³⁸ Kubinyi András: A Jagelló-kori magyar állam = *Történelmi Szemle* 48 (2006) 297. p.

³⁹ Tóth–Szabó... i.m. 1906. 62, 64. p.

⁴⁰ Vélhetőleg ideiglenes megválása a kancellárságtól is ezzel hozható összefüggésbe. A köztudottan Szapolyai-párti Frangepán Gergelyt ugyanis valószínűleg a kancellári címmel kívánták megnyerni a Habsburgok támogatásának. 1521-ben Szatmári kíséretével érkezett Hainburgba, a Mária királynét fogadó küldöttség tagjaként. Győrben a székeskáptalan élelmszert adományozott a főpapa és kíséretének. Fedeles-Kosztá... i.m. 2011. 144. p.

⁴¹ Farbak... i.m. 2002. 19. p.

⁴² Antonio Surian 1516-os jelentésében a következőket írta: „Ezt az államot két prelátus és két báró kormányozta, vagyis a nádor és a pécsi püspök [Szatmári György], az erdélyi vajda és esztergomi bíbornok érsek, aki Rómában volt. Első volt a pécsi püspök, aki érdemlegesen kormányzott...”: Balogh István: *Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526)*. Szeged, 1929. XV. p.

⁴³ Balogh... i.m. 1929. LIX. p.

találjuk. E javadalmi – melyek relatíve jó megélhetést biztosítottak számára – révén az egyházi középréteg elitjébe került, majd az uralkodó – szolgálatai jutalmaként – hamarosan a prelátusok közé emelte Györgyöt. 1499-ben ugyanis veszprémi püspökké és (buda)felhévízi préposttá nevezte ki, főkegyúri jogánál fogva. 1500 áprilisában végül a Szentszék is megerősítette a püspökségben. Szatmári tekintélyét mutatja, hogy a javadalomhalmozást tiltó törvények hatálya alól az 1500 tavaszán tartott országgyűlés felmentette, így az 1500:31. tc. ki is emelte, hogy a veszprémi püspökön kívül senki sem tarthat kezében egynél több egyház javadalmát. A felhévízi prépostságot vélhetőleg élete végéig megtartotta.⁴⁴ 1501-ben újabb püspökség következett: ekkor a király a váradi egyházmegye élére helyezte át bizalmasát, melyhez 1502 februárjában megkapta a pápai hozzájárulást.⁴⁵ A korra igen jellemző módon hosszú ideig nem szenteltette pappá magát. 1500 és 1504 között több a pápához benyújtott folyamodványát ismerjük, melyben felszentelésének elhalasztását kérte a Szentatyától.⁴⁶ Újabban felmerült annak lehetősége, miszerint „elképzeltető, hogy a Sárkány-rend jelvényének címerképben való használata Szatmári lovagi ambícióit jelzi, s inkább erre, semmint az egyházi pálya felé akart először orientálódni.”⁴⁷

A váradi a pécsi püspökség követte, amelyet Ernusz Zsigmond halálát követően kapott az uralkodótól, melyben II. Gyula pápa 1505. december 19-én erősítette meg. 1506 januárjában ügyvédje révén vállalta a servitium megfizetését.⁴⁸ Új javadalma nem jelentett anyagilag gyarapodást, mivel mindkét egyházmegye közel azonos éves jövedelmet biztosított püspökének.⁴⁹ A javadalomcsere hátterében elsősorban a Szapolyai János erdélyi vajdával való egyre élesedő ellentéte állhatott. Ehhez járult még, hogy 1505-ben megtagadták a dézsmafizetést Biharban. E körülmények következtében került az éppen megüresedő pécsi püspöki székbe.⁵⁰ Még váradi püspökként, 1504 novemberében Szatmári immár végleg az egyházi pálya mellett döntött. Így harmadik püspökségét elfoglalva, immár felvette a magasabb egyházi rendeket. Mályusz Elemér nézete szerint már 1502-ben az áldozópapi rend felvétele mellett döntött, ugyanis „Somi Józsa temesi ispán [...] éppen ezért neki, gyermekora óta barátjának hagyott végrendeletében egy gyöngyökkel díszített miseruhát és egy humeralet, amelyen kettőjük címerei gyöngyökből voltak kivarrva.”⁵¹ Első szentmiséjét (*primicia*) 1506 őszén, közel 50 esztendőskorában mutatta be szülővárosában, a Szent. Erzsébet-templomban.⁵²

⁴⁴ Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. Bp., 1994. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12.) 330. p.

⁴⁵ Tóth–Szabó... i.m. 1906. 49. p.

⁴⁶ Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp., 2007². 185. p.

⁴⁷ Farbak... i.m. 2002. 17. p.

⁴⁸ Koller... i.m. V. 2, 10–15. p.

⁴⁹ Vincenzo Guidoto 1525-ös becslése alapján a váradi püspök 26, míg pécsi kollégája 25–26 000 forint éves bevételre számíthatott. Balogh... i.m. 1929. LXXX. p.

⁵⁰ Kristóf Ilona: A váradi káptalan a Szatmári–Thurzó–Perényi korszakban (1502–1526) = Emlékkötet Szatmári György tiszteletére. Szerk. Fedeles Tamás, Bp.–Pécs, 2007. (Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből III.) 52. p.

⁵¹ Mályusz...i.m. 2007. 185. p.

⁵² Tóth–Szabó... i.m. 1906. 70. p.

Pécsi püspöksége idején Atádi Márton augusztopolisi püspök látta el a segédpüspöki teendőket.⁵³ Ő Szatmári püspök familiájához tartozott, de Bakócz Tamás környezetében is feltűnt. Az 1518-as perben, mely a Bakócz (illetve az Erdődyek) kegyurasága alá tartozó körmendi Ágostonos remetekolostor szerzetesei ügyében folyt, ő volt a bíró.⁵⁴ Főpapi tevékenységének egyik fontos eseménye volt az 1515-ben rendezett egyházmegyei szinódus, melynek tárgyalásairól nem rendelkezünk forrásokkal. 1507-ben pápai mandátumot címeztek hozzá, mely értelmében társaival – Bakócz Tamás esztergomi és Frangepán Gergely kalocsai érsekkel – Beriszló Bertalan vránai perjel érdekében kellett eljárniuk.⁵⁵

Szatmári nagynevű elődjéhez, Janus Pannoniushoz hasonlóan igyekezett megteremteni a számára megfelelő szellemi légkört püspöki székvárosában. Humanista műveltsége révén több ifjú tehetség számára is biztosította a szellemi fejlődés lehetőségét, így pl. unokaöccsét Kretschmer Lőrincet, Hagymási Bálintot (Valentinus Cybeleius) is taníttatta. Pécsett humanista kört alakított ki, amely az ország egyik szellemi központjává vált. Szatmári pécsi főpásztorsága idején a pécsi káptalan tagjai sorában találjuk többek között: a történeti feljegyzéseket készítő Budai Kakas Jánost, a költő Hagymási Bálintot, az Erasmusszal is baráti kapcsolatot ápoló Girolamo Balbit, a későbbi esztergomi érseket, Oláh Miklóst, a mohácsi tragédiát papírra vető Brodarics Istvánt, a kiváló retorikai képességekkel rendelkező Macedóniai Lászlót. Korabeli feljegyzések alapján tudjuk, hogy a mecsekali városban rendszeres összejöveteleket, symposionokat, tartottak, melyeken a humanista eszmeceherék, viták mellett szívesen fogyasztották Bacchus nedűjét, melyet a már említett Hagymási versben örökített meg.⁵⁶ A kancellárián dolgozó munkatársai is kiváló műveltségű férfiak voltak, így talán nem véletlen, hogy az egyik ottani munkatársa, Csulai Móré Fülöp követte őt a pécsi egyházmegye élén.

Pécs városáról többek között a következőket jegyezte fel Oláh Miklós *Hungária* c. munkájában: „Híres a szent Péter székesegyházáról, valamint azokról az épületekről, melyeket Szatmári György, egykor itteni püspök, aki aztán esztergomi érsek lett, ez az igen kegyes és igazságos és helyes gondolkodású s hozzá még nem kis műveltséggel rendelkező férfiú emeltetett, a vár nagy díszére.”⁵⁷ Szatmári nevéhez fűződik a székesegyház déli oldalán egykoron állott káptalani ház és a püspöki palota reneszánsz stílusú átépítése. Itáliai minták alapján ő építtette fel a ma már csak romjaiban látható nyári rezidenciát a Tettyén. Ugyancsak az ő megrendelésére készítették el a *Corpus Christi* kápolnában ma is megcsodálható, saját

⁵³ Személyére vonatkozóan ld. Fedeles... i.m. 2005. 317–318. p. (Nr. 15.)

⁵⁴ Erdélyi Gabriella: Egy kolostorper története. Hatalom, vallás és mindennapok a középkor és az újkor határán. Bp., 2005. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 38.) 37. p.

⁵⁵ Koller... i.m. V. 19–20. p.

⁵⁶ Farbak... i.m. 2002. 21–30. p.; Horváth János: A magyar irodalmi műveltség megoszlása. Bp., 1935. 206–213. p. Szatmári (és általában a magyarok) borfogyasztását Aluise Bon 1519-es követjelentésében is kiemelte: „Szívesen ázik el [t.i. Szatmári], szokása ez a magyaroknak, akik igen gyakran lesznek részegek. Utána négy órát alszanak ebéd után, hogy a bor hatását eltüntessék. Itt nem szűgyen részegnek lenni, mert itt reggel dolgoznak és nem ebéd után.” Balogh... i.m. 1929. XXXI. p.

⁵⁷ Oláh Miklós: Hungária. Ford. Németh Béla. Bp., 2000. 27. p.

címerével díszített, vörös márványból készült tabernákulumot.⁵⁸ Humanista mecénásként támogatta Janus Pannonius műveinek összegyűjtését és kiadását, valamint egy Cicero-kötet edícióját.

Bakócz 1521 júniusi halálát követően Szatmári György pályafutása csúcspóra jutott. Elnyerte az esztergomi érseki méltóságot, valamint a főkancellári hivatalt. A pécsi püspökségét azonban – úgy tűnik – továbbra is ő kormányozta familiárisa, Régi Ferenc által, egészen haláláig. Szatmári 1522 tavaszától irányította az érsekséget.⁵⁹ Noha a Habsburg diplomácia dolgozott bíborossá kreálásán, valamint a Magyar Királyság pápai legátusává történő kinevezésén, végül a bíborosi kalapot nem kapta meg. 1524. április 7-én, Budán visszaadta lelkét Teremtőjének, majd Esztergomban helyezték örök nyugalomra.⁶⁰

Csulai Móré Fülöp (1522–1526)

Az oláh eredetű Csulai familia a Hunyad megyei Hátszeg kerületben telepedett le.⁶¹ A család névadó birtoka a Csula nevű település volt, amely a hátszegi királyi vártól mintegy 10 km-re helyezkedett el. Fülöp apja, Vlad minden valószínűség szerint még ortodox vallású lehetett. E feltételezést erősíti többek közt az is, hogy a Csula melletti Demsusban egy görögkeleti templom működött a középkorban. Nyolc testvére közül többen a katonai pályán érvényesültek. A legidősebb fivérek, „Ficsor” László és György Mátyás regnálása alatt allovázmesterek, valamint többek között jajcai, szörényi és nándorfehérvári bánok voltak. György II. Ulászló regnálása alatt decempersonaként (1500) saját bandériumot tarthatott. „Váncsa” János a bálványosi királyi erősség várnagyaként vett részt a kenyérmezei csatában. „Kende” Miklós szabácsi kapitány (1476), majd bán (1494–1508); Mihály gyulai (1508), majd nándorfehérvári (1521) kapitány volt.⁶²

Fülöp 1476/77 táján születhetett. Gyermekkoráról, korai neveltetéséről semmit sem tudunk. 1491-ben érkezett Bolognába, ahol az Európa-szerte ismert humanista professzor, idősebb Filippo Beroaldo irányítása alatt tanult. Tanítványai között – Fülöp mellett – több magyart is találunk, így pl. Bakócz Tamás két unokaöccsét, Erdődy Jánost és Pált, Gibárti Keserű Mihályt. Az egyetemválasztásban

⁵⁸ Az építkezésekről részletesen ld. Buzás Gergely: Az egyházmegye építészeti emlékei = A középkor évszázadai (1009–1543). Szerk. Fedeles Tamás–Sárkány Gábor–Sümegei József. Pécs, 2009. (A Pécsi Egyházmegye Története I.) 611–713. p.

⁵⁹ 1523. június 15-én helyezte át a pápa hivatalosan Pécsről Esztergomba. *Vetera monumenta historica Hungariae illustrantia I–II*. Ed. Theiner, Augustinus, Romae, 1859–1860. 629. p. (Nr. 819.)

⁶⁰ Fedeles–Kosztá... i.m. 2011. 147–148. p.

⁶¹ A More név igen elterjedt volt a késő középkori és a kora újkori Magyarországon. A cigány és az oláh nyelvben ez a szó megszólítást jelentett: „Hé te! Hallod-e?”. A magyarban azonban a cigány és az oláh nyelvben járatos személyekre használták. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Főszerk. Benkő Lóránd. Bp., 1970. II. 956. p. – Vö. Koller... i.m. V. 49–153. p.

⁶² A családra ld.: Drăgan, Joan: *Diplomatul și umanistul de origine română Filip More din Ciula (1470?–1526)*. *Apulum*, 21 (1983) 183–189 p.; Drăgan, Joan: *Un căpitan român pe frontul antiotoman: Ladislaus Ficior de Ciula (?–1492)*. *Acta Musei Napocensis*, 22–23 (1985–1986) 261–266. p.; Drăgan, Joan: *Gheorghe More de Ciula, Banul Severinului și al Belgradului (?–1507)*. *Sargetia*, 20 (1986–1987) 199–205. p.; Török Pál: *Középkori magyar nemes családok Erdélyben VII. A Csulaiak*. *Magyar Családtörténeti Szemle*, 9 (1943): 5. 104–110. p.; Fedeles Tamás: *Egy Jagelló-kori humanista pályaképe. Csulai Móré Fülöp (1476/77–1526) = Levéltári Közlemények 78 (2007) 37–47. p.*

Várad Péter kalocsai érseknek volt döntő szerepe, aki korábban szintén ott folytatótt tanulmányokat. Beroaldo mester 1496-ban megjelent egyik Cicero-magyar-átát Csulainak ajánlotta,⁶³ melyből megtudjuk, hogy szorgalmas gyakorlással egyre tökéletesebben használja a latin nyelvet, sőt már a vers és a klasszikus próza írása terén is figyelemreméltó eredményekkel büszkélkedhet. A latin mellett a görög nyelvet is elsajátította, sőt az egy évtizedes itáliai tartózkodása során olaszul is megtanult, melyet későbbi diplomata karrierje során kiválóan tudott kamatoztatni. Hosszantartó felsőfokú tanulmányai során, úgy látszik, nem szerzett akadémiai fokozatot. Csulai 1501 tavaszán tért vissza Magyarországra Ferrara és Velence érintésével.⁶⁴ Hazatérése alkalmával ismerkedhetett meg személyesen későbbi jó barátjával, Aldus Manutius velencei könyvkiadóval és nyomdással. Későbbi velencei tartózkodásai során az Aldusnál kialakult humanista kör összejövetelein több kiváló tudóssal, köztük minden bizonnyal Rotterdami Erasmusszal is ismeretséget kötött.

Természetesen magyar humanista társaival is mindvégig szoros kapcsolatot ápolt, s hazatérését követően tagja lett a Szatmári György körül kialakuló humanista csoportnak. Csulai szerepe a velencei–magyar kultúraközvetítésben kiemelkedő már az 1490-es évektől kezdődően, majd az 1500-as évek első évtizedeiben „amolyan kultúrattasé volt”. 1512-es követjárása alkalmával vitte a lagúnák városába Brodarics István Manutiushoz intézett levelét. Ebben Janus Pannonius összegyűjtött, s már régóta megjelenésre váró művei kiadására kérte Aldust, mivel a kéziratot már 1506-ban egy Jordanus nevű velencei könyvkereskedőnek adta át hasonló cíllal. A kiadás azonban a levél, s Fülöp közbenjárása ellenére ezúttal is kútba esett. Ugyancsak Csulai vitte Itáliába Megyericsei János dáciai epigráfia-gyűjteményének egyik példányát, amely neki köszönhetően került el az enyészet. Minden bizonnyal nyomtatásban kívánta megjelentetni, bár azt sem zárhatjuk ki, hogy velencei historikus barátjának, Marino Sanudónak kívánt kedveskedni, aki köztudottan érdeklődött az antik feliratok iránt. Mindenesre a kollekciónak publikálása ezúttal elmaradt.⁶⁵ Csulai, egykori mestere, kortársai, barátai szerint kiváló verselő és szónok volt, azonban sajnos művei közül csupán egyetlen orációja maradt korunkra. Az ominózus beszédet 1521 januárjában mondta el a Signoria előtt olasz nyelven.⁶⁶

A tehetséges ifjú hazatérését követően rövidesen hivatali pályára lépett, s 1502-től kimutathatóan 1524-ig királyi titkárként tevékenykedett. Pályakezdésében Bakócz Tamásnak és Szatmári Györgynek volt jelentős szerepe. Királyi titkárként a

⁶³ „Commentarii Questionum Tusculanarum editi a Filippo Beroaldo” és a kiadásban található levél: „Philippi Beroaldi Bononiensis ad nobilem Philippum Gyulanum [helyesen Cyulanum] Pannonium discipulum suum epistola.” Az 1496-os kiadást közölte: Gulyás Károly: Művelődéstörténeti emlék a XV. századból = Magyar Könyvszemle, 22 (1914) 161–163. p. Az 1502-es kiadás alapján közölve: *Analecta recentiora ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia. Iussu Academiae Scientiarum Hungaricae. Ex variis Fontibus Hausta cum commentariis edidit: Stephanus Hegedüs. Bp., 1906. Nr. XI.*

⁶⁴ Fedeles... i.m. 2007. 49–50. p.

⁶⁵ Gerézdí Rabán: Aldus Manutius magyar barátai. *Magyar Könyvszemle*, 69 (1945) 68–82.; Farbak... i.m. 2002. 21–30., Fedeles... i.m. 2007. 39–41., Horváth... i.m. 1935. 206–213. p.

⁶⁶ Kiadása: *Commissiones et relationes Venetae. Collegit et Digessit Simeon Ljubić. Tom. I. Zagrabiae, 1876. (Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium VI.) 165–167. p.*

kormányzat számos területén tevékenykedett, s az adatok alapján úgy látszik, hogy II. Ulászló legfoglalkoztatottabb szekretáriusa volt. 14 esztendő (1502–1515) referenci tevékenysége során 23 alkalommal közvetített oklevél-kiállító parancsot a kancelláriának. Az adószedésben is besegített, valamint Candalei Anna királyné főudvarmestereként is kimutatható (1506).⁶⁷ Az említetteknel azonban sokkal jelentősebbnek értékelhetjük diplomata tevékenységét.

Csulait a szakirodalom egybehangzóan állandó jellegű velencei követként mutatja be. „Velencében volt gyakran – 1508 után egy ideig szinte már állandó jelleggel – követ, a pénzsegélyek bonyolult ügyének specialistájaként” – jellemezte találóan Kosáry Domokos.⁶⁸ Ez nem meglepő, hiszen 1505 és 1521 között kisebb-nagyobb megszakításokkal valóban sokat időzött a köztársaságban. Nem túlzó sem az állandó jellegű követi, sem pedig a Velence-szakértő minősítése, hiszen közel két évtizedig csak a Signoriához küldték az uralkodók. Ugyanakkor nem csak az utókor vélekedik így róla, hiszen mind a magyar, mind pedig velencei kortársai hasonlóképpen értékelték működését, továbbá már 1512-ben „orator perpetuus”-ként írt alá egy *missilist*.⁶⁹ Jelentős szerepet játszott – Bakócz Tamással együtt – abban, hogy a Cambrai-i liga égirse alatt a magyarok nem támadták meg 1510-ben Velencét. 1521. január 18-án tartotta meg olasz nyelvű beszédét a velencei tanács előtt, melyben az oszmánok elleni anyagi támogatás mellett a köztársaságot közvetítésre is felkérte más hatalmak segélynyújtása érdekében. A beszéd és az azt követő tárgyalások révén Velence 20 000 arany segélyt biztosított a Magyar Királyságnak. 1524-ben egy Sziléziába induló követség tagja volt.⁷⁰

Első egyházi javadalma a bácsi préposti méltóság volt, melyben első alkalommal 1502 augusztusában mutatható ki.⁷¹ E stalluma minden bizonnyal szoros összefüggésben állt egykori patrónusával, Váradi Péter bács-kalocsai érsekkel. Prépostként az egyházi társadalom középrétegének elitjébe került, amely mindenképpen jelentős előrelépésként értékelhető, különösen Fülöp apjának feltételezett ortodox vallását tekintve. 1509-ben pedig az előzőnél jóval tekintélyesebb egri nagyprépostságot nyerte el.⁷² A magyar préposti javadalmak közül ez volt a leggazdagabb, az évi 480 aranyra taksált jövedelmével. Raphael Regius 1513-as könyvajánlásában meg is említette, hogy a király szolgálataiért és hűségéért a leggazdagabb prépostsággal jutalmazta. Közben Bakócz révén az esztergomi székeskáptalanban is kanonoki stallumhoz jutott (1510).⁷³ Számos korábbi munkában olvasható, hogy Csulai 1520/1521-től pécsi prépost lett volna, azonban adataim szerint Pécssett nem viselt préposti méltóságot.⁷⁴ Biztosan tudjuk, hogy Szatmárit ő követte a pécsi püspöki székben, mely idejét a legtöbb

⁶⁷ Fedeles... i.m. 2007. 55–58. p.

⁶⁸ Kosáry Domokos: Magyar külpolitika Mohács előtt. Bp., 1978. (Gyorsuló idő) 47. p.

⁶⁹ 1512. szeptember 27.: „frater tuus Philippus prepositus secretarius et orator perpetuus” DL 56 396.

⁷⁰ Fedeles... i.m. 2007. 58–63. p.

⁷¹ 1502. augusztus 5.: DL 58 212.

⁷² 1509. május 9-én Ulászló király Bakócz Tamásnak engedte át a prépostság feletti kegyúri jogot, miután Tamás elérte, hogy unokaöccse Bakócz Pál átengedte Fülöpnek a stallumot. MOL Q 283. 11. doboz fol. 904’.

⁷³ Kollányi Ferenc: Esztergomi kanonokok. Esztergom, 1900. 127. p.

⁷⁴ Fedeles... i.m. 2005. 471. p.

szerző 1524 és 1526 közé helyezi. A szóban forgó püspökségre azonban már korábban kinevezte az uralkodó, így már 1523 áprilisában választott pécsi püspökként (*electus ecclesie Quinqueecclesiensis*) írta alá egyik levelét.⁷⁵ Pécsi elődje, Szatmári György 1522-ben a Bakócz halála folytán megüresedett esztergomi érsekséget kapta meg, azonban úgy tűnik, egészen haláláig nem adta át az egyházmegyét kinevezett utódjának.⁷⁶ Ezek alapján tehát bizonyosnak látszik, hogy Csulai is 1522-ben kapta meg kinevezését Pécsre, s mindaddig megtartotta az egri préposti stallumot. Apostoli protonotáriusi címe 1521-ből adatható Megyericsei János feliratgyűjteményének egyik másolatán.⁷⁷

A pécsi püspökségre – amint láttuk – feltehetőleg már 1522-ben kinevezte az uralkodó, ám még 1524 májusában is csak *electusként* szerepelt.⁷⁸ VII. Kelemen pápa csak Szatmári halálát követően, 1524 októberében erősítette meg a méltóságban.⁷⁹ A püspökség elnyerésével a prelátusok közé, s egyúttal egyházi karrierje csúcsára emelkedett.

A magyarokról, különösen a püspöki karról meglehetősen maliciózusan nyilatkozó Francesco Massaro velencei követi titkár Móré kereskedelmi aktivitásáról is beszámolt, melyet érdemesnek tartok röviden idézni: „Ezután jön főtisztelendő Móré Fülöp pécsi püspök, aki igen jóindulattal van Uraságunk iránt, bár amikor visszaérkezett Velencéből, mint követ, mindig arról panaszkodott, hogy a mi Uraságunk rosszul bánt vele. (...) Ezt ő azért teszi, hogy másoknak eszébe ne jusson hozzánk követnek eljönni. Ő az ottani urak megbízásából vásárolt arany-selyem és gyapjúruhákat és azt mi 100 tallérba került, 140-ért számította és ebben a küldetésben 40 000 tallért keresett. Ugyanebben az utolsó kiküldetésben vásárolt bizonyos Cariseokat, darabját 8 tallérért s eladta 12-ért, ami miatt nagy összeszólalkozása volt a vránai perjellel. Igen fősvény ember, mindig azzal van elfoglalva, hogy pénzt harácsoljon; ha a magyarországi dolgok lecsendesednek, kereskedni fog s így Magyarország leggazdagabb embere lesz. A természete olyan, hogy a saját és az állam ügyeivel sokat törődik, s mindig okvetetlenkedik. Nem igen mond igazat, s nem igen lehet benne megbízni, mert nagyon hamis és hízelkedő.”⁸⁰ Csulai Móré Fülöp tehát jelentős haszonra tett szert többek között velencei kapcsolatainak köszönhetően. Ma úgy jellemezhetnénk, hogy kiváló üzleti érzékkel rendelkezett, s mint ilyen, korának főpapjai között sem számított kirívónak példája. Az üzletből származó bevételei mellett rendszeresen kapott a velenceiektől is kisebb-nagyobb jutalmakat. Ám állandó bevételei egyházi javadalmaiból származtak, így azok kezelé-

⁷⁵ 1523. április 18.:DF 246 285.

⁷⁶ Fedeles–Kosztai 2011. 151. p.

⁷⁷ A kézirat címe: „Inscriptiones Daciae, descriptae Venetiis ex libro Philippi de Chula prapositionis Agriae, protonotarii apostolici ac regis Ludovici apud Venetos oratoris, a Ladislao Budensi ecclesiae Colociensis et Sepasiensis [sic!] canonico MDXXI”. Gerézdi... i.m. 1945. 83–84. p. 72. jegyzet; Lakatos Bálint: Egy Jagelló-kori feliratgyűjtő humanista Megyericsei János (1470?–1517) életpályája és gyűjteménye. Bp., 2005. (kézirat) 4. p.

⁷⁸ 1524. május 12.: DL 23 939.

⁷⁹ 1524. okt. 26.: Eubel, Conrad: Hierarchia Catholica Medii Aevi sive Summorum Pontificum S.R.E. Cardinalium, Ecclesiarum Antistitum Series, Bd. III., Münster, 1910. 298. p.

⁸⁰ Balogh... i.m. 1929. LXI. p.

sére igen nagy figyelmet fordított. Pécsi (választott) püspökként a Margit-szigeti domonkos apácák Jenő falujában, az ő tulajdonukban lévő házban kívánt pincét létesíteni 1524-ben. Az apácákat képviselő Bocskay Ilona perjelnnővel kötött szerződés értelmében ezért évente két hordó bort adott a kolostor számára. Pécsről történő távozása, ill. halála esetén pedig a ház ismételten a nővérek tulajdonába kerül. A pincében püspöksége borait kívánta elhelyezni és árusítani,⁸¹ elsősorban a fővárosban és a környékén élőknek.

Egyházi személyről lévén szó, szükséges lenne liturgikus tevékenységéről is említést tenni, azonban sajnos az erre vonatkozó adatok szinte teljeséggel hiányoznak. Így az sem ismert, hogy felvette-e a magasabb egyházi rendeket. Két káplánjának nevét ismerjük egri prépostsága idejéből, melyből egyértelmű, hogy a lelki ügyeket is fontosnak tartotta. Pécsi püspöksége idején is az elődje által alkalmazott Atádi Márton augustopolisi püspök látta el a segédpüspöki, valamint a helynöki teendőket.⁸²

Nem tudni, hogy Fülöp – fivéreireh hasonlóan – jártas volt-e a kardforgatásban, mindenesetre Brodaricsnak a mohácsi tragédiáról készített munkája szerint, főpaptársaival együtt ő is részt vett a csatában. A király jobbán felsorakozott prelátnak között Erdődy Simon zágrábi és Brodarics István szerémi püspök között foglalt helyet. Az említett munka szerzője Csulait is a „csatában és a futás közben” esetetek között említette.⁸³ Istvánffy munkájából részleteket is megtudhatunk a püspök haláláról: „Móré Philep pécsi püspök, ki nem oly régen az velencei tanácsához és községhez viselt követségéből megjött vala, ki mikoron sok halálos sebekben esvén az harcról elszaladott volna, az tövises bokrok és cserek között az út mellett leesék és meghala, s az barbélyától, ki az veszedelemben társa véle volt, zöld s másféle ágakkal behányatván az ellenségnek elmenése után megtaláltatott és sírban temmetett volt, az barbély magánál titkon megtartván az ezer aranyat, mely az meghalónak övedzésében vala”.⁸⁴ Miután az oszmánok a győzelmük utáni prédálást követően elhagyták a környéket, a püspök holttestét a pécsi székesegyházban temették el.

A szerző kutatásait a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj, valamint az OTKA K 81435, K 81568 és NN 82307 számú pályázatok támogatták.

⁸¹ 1524. május 12.: DL 23 939.

⁸² Fedeles... i.m. 2007. 69. p.

⁸³ Brodarics históriája a mohácsi vészről. Fordította, és jegyzetekkel ellátta: Szentpétery Imre. Bp., 1976. 53, 63. p.

⁸⁴ Istvánffy Miklós Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. I/1. 1–12. könyv. Sajtó alá rendezte: Benits Péter. Bp., 2001. (Történelmi Források I.) (8. könyv) 228. p.

NAGY IMRE

**A PÉCSI SAJTÓ A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN
ÉS A SZÁZADFORDULÓN**
**GERŐ ÖDÖN, VÁRADY FERENC, LENKEI LAJOS, THURY ZOLTÁN,
SOMLYÓ ZOLTÁN, KATONA LAJOS, BARTA LAJOS**
(ÖTTORONY XX.)

„...a nemzeti nyelvet fejleszteni, a közügyeket őszinte buzgósággal és lelkiismeretességgel szolgálni...”

Pécsi Napló 1892. nov. 16.

*A vidéken lapot írni
A legnagyobb mártíromság,
Betöri az író fejét
Lépten-nyomon az igazság;
Akármit ír, akármit mond,
Bárhova lép, tyúkszemre hág –
Minálunk a provincián
A publikum nebán-ts-virág!*

Jankó [Várady Ferenc]

A 19. század második felében jöttek létre a hírlapírás máig meglévő (s a jelenkori bulvárosodás és az elektronikus világhálózat kiépülése következtében éppen manapság felbomlani látszó) formái. Ha tartalmi szempontból vizsgáljuk a korabeli országos lapokat, egyfelől a közjogi kérdésnek, a kettős monarchiához való viszony fessegetésének, bírálatának végig nem gondolt ismételtetését tapasztaljuk az ellenzék és a kiegyezés eredményeit lebecsülő közhangulat szószólói részéről (pedig már Kemény Zsigmond világosan megmondta, hogy a történelmi határok nem tartathatók fenn Ausztria nélkül), másfelől pedig azt látjuk, hogy az eszmehirdető sajtó mellett megjelenik az üzleties sajtó. Újságírás és szépírás még nem vált el élesen: a szerzők egyszerre óhajtottak mindkét területen babérokat szerezni.¹

A politikai sajtó regionális megoszlása eléggé egyoldalú és Budapest-centrikus képet tükröz. A vidéki lapteremtő városok közül csak Kolozsvár és Szeged bírt viszonylag jelentős vonzerővel.² Az ebből a szempontból kisebb súlyú dunántúli városok közül Pécs emelhető ki, az itteni ipar és bányászat fejlődése, valamint a vasúthálózat bővülése következtében, főként a kilencvenes évektől, jóllehet az itt megjelenő lapokat csak a szűkebb régióban olvasták. A közművelődési sajtótörekvésekben országosan, így a Pécsi Napló cikkeiben is érzékelhető a szecessziós, vegyítő attitűd érvényesülése élőbeszédszerű prózában, s a tárcaválfajok előtérbe kerülése.

¹ A magyar sajtó története. II/2. Szerk.: Kosáry Domokos és Németh G. Béla. Bp. 1985.

² Németh G. Béla: Hírlapok, folyóiratok és irodalmi társaságok az utolsó századnegyedben = A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig. Szerk.: Sötér István. Budapest, 1965. 565–590. p.

A látókörünkbe kerülő publicisták sorát Gerő Ödönnel kezdjük, aki 1863-ban Pécsen született (ez okból kerül az Öttorony történetébe), de középiskoláit már Budapesten végezte, s a Műegyetemen szerzett mérnöki diplomát, majd a fővárosban megjelenő német és magyar nyelvű liberális lapok munkatársa lett. Az Érdekes Újság számára írt önéletrajzában kevés adatot említ magáról, de pécsi születését kiemeli.³ Ő is azok közé tartozik tehát, akiket szülővárosa nem tudott megtartani, pályája ezért is tanulságos a fentebb vázolt tapasztalatok fényében. Írói-publicisztikai álneve: Viharos. Az Élet című lap egyik alapítója 1891-ben (Vikár Béla is a lap munkatársa volt), majd 1910-ben rövid ideig a polgári radikális Világ főszerkesztője lett. Ekkor került kapcsolatba Ady Endrével, aki neki dedikálta *Válasz bajnoki hívásokra* című versét. („Hát ott leszek, ha jó gyülekezés, Ha törten, ha bénán” – írta ebben.) Gerő legtöbb művészeti tanulmányát a Lyka Károly által megindított Művészetben közölte. Az esztétikai érték részrehajlástól mentes felismerése és elfogulatlan megértése jellemezte. Az idős Rippl-Rónai ezt mondta neki: „Most mindenfelé ünnepelnek, nagyra tartanak, de te kezdettől fogva mellém álltál s küzdöttél értem.” 1931-ben halt meg Budapesten.⁴

Tanulmányaiból *Művészetről, művészekről* címmel közöltek válogatást. Ebben a kötetben így reflektál műkritikusi pozíciójára: „Mi, akik a magyar művészet új modernségének igazáért küzdünk, bevallhatjuk, hogy sok művészeti gyönyörűségünket áldoztuk föl a küzdelem szenvedélyének. S ilyen áldozásra biztatjuk a közönséget is.”⁵ A nemzeti modernség művészetéért folytatott harc szemléleti bázisán lényeglátó portrék születtek tollából. Székely Bertalan művészetének alapja szerinte a foltmegosztás problémája és a ritmus szépsége, Madarász Viktort pedig „megható naivitás, primitív képzelet,⁶ szárnyaló ötlet, nagyszerű indulatosság, szelíd egyszerűség és nagyritmúsú kompozíció” jellemzi.⁷ Néhány szóval egész portrékat képes felvillantani. Ybl Miklós építette át Pestet Budapestté, mondja Gerő, Lechner Ödön életművében pedig, mint hangsúlyozza, a modernség és a magyarság összeolvadása történt meg. Ferenczy Károlyról ezt írja: „Bevitte a festését rejtelmes-sejtelmes árnyékokba s onnan tovább küldte a verőfény szomorúságába.”⁸ Gerőt hihetőleg pécsi születése is motiválta, amikor papírra vetette Kiss Györgyről szóló tanulmányát, amelyben a szobrász életútját is megrajzolja: Szászváron a falu legelésző lovait őrizte, közben bicskájával faragott különböző figurákat (bizony a lovak gyakran szétszéledtek). Faragványaira felfigyelt Troll Ferenc pécsi kanonok, aki taníttatta. A csikósbojtárból így válhatott jeles szobrásszá, aki más ismert művek mellett a Szepesy-szobor alkotója.⁹

Gerő Ödön *Egyének* címmel 1892-ben novelláskötetet publikált, 1905-ben pedig regényt adott ki *Két világban* címmel (Kemény Zsigmond emlékének ajánlva), amely a századelő eszmei forrongásának lélektani és poétikai szempontból is igé-

³ Az Érdekes Újság Dekameronja. Száz magyar író száz legszebb novellája. Szerk.: Kabos Ede. VI. [1915] 109–111. p.

⁴ Dévényi Iván: Egy elfeledett művészeti író. Jegyzetek Gerő Ödönről. Jelenkor 1970. 558–561. p.; Murányi-Kovács Endre: Gerő Ödön emlékezetére. Élet és Irodalom, 1963. szeptember 14. VII. évf. 34. sz. 6. p.

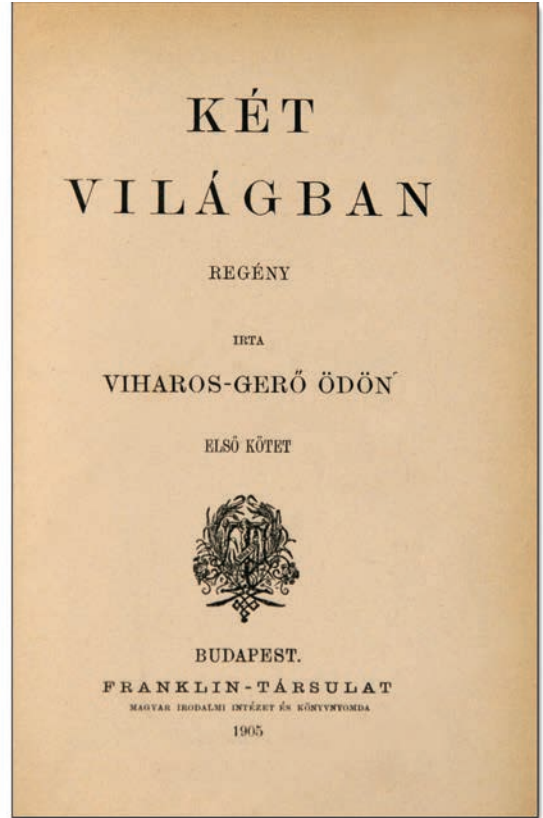
⁵ Gerő Ödön: Művészetéről, művészekről. Tanulmányok, vázlatok, emlékezések. Budapest, é. n. [1939] 57. p.

⁶ Ebben az összefüggésben és a századforduló közegében a „primitív” jelző nem negatív értékű.

⁷ Gerő... i.m. [1939] 131. p.

⁸ Gerő... i.m. [1939] 244. p.

⁹ Gerő... i.m. [1939] 338–346. p.; Kiss Györgyről a vizsgált korban a pécsi Gerecze Péter is írt tanulmányt Négyesi Szepesy Ignác báró, pécsi püspök emlékszobra (Pécs, 1893) címmel.

nyes dokumentuma. A regény három szereplő, egy nő és két férfi párhuzamosan futó, majd összekapcsolódó sorsát mutatja be. Tilda tanítónő, aki három megalázó konfliktusnak is szenvedő alanyává válik. A falusi dúvad, a kereskedelmi cég tulajdonosa és a tanfelügyelő más-más módon, de egyaránt zsákmánynak tekintette volna a fiatal nőt, akinek emancipált egyénisége fellázadt e bánásmód ellen, ahogy Bródy Sándor Tóth Flórája is *A tanítónő* című drámában, vagy Bíró Lajos *Sárga liliom*-ának hősnője. Tilda ezek után fivérének, a kászonyi uradalom kasznárjának otthonába menekül. Itt a radikális gondolkodású Gálos Endre mérnök menyasszonya lesz, aki nemcsak a nőt, de a küzdőtársat is szereti benne. Tilda útja azonban tovább vezet. Ismét találkozik egykori szerelmével, Kádár Jánossal, akivel annak idején „a neuraszténia-jelöltek sajtóságos szolidaritás-érzésével” közeledtek egymáshoz, s most Tildában a felújuló érzelmek hevében asszonyi küldetésstudat születik: elhatározza, hogy megmenti s boldoggá teszi a meghasonlott, szerencsétlen házasságában vergődő, s a züllés lejtőjére került tehetséges fiatal író. A szöveg a szecessziós leírásokat expresszionista részletekkel váltogatja oly módon, hogy e stílusbeli kettősségnek lélektani fedezete van: a szemlélődő és a vívódó lélek ellentétes hangulatával függ össze. Az egyik női szereplő „puha, ringó, hosszú hullámokban” nyakára omló szőke

hajának „finomtörzsű exotikus növény lombozatára” emlékeztető leírását így váltja fel a hős változó hangulatának függvényében a vonat zakatolásának szakadatlan vibrációja, ahogy „a kocsik tántorogva repültek” a mozdony után. A lágy hullámművészet és a vad repülés ellentétes élményének kulcsa a hős pszichéjében keresendő.¹⁰

A pécsi sajtó története német nyelvű lapokkal indul.¹¹ Ezek közül a legjelentősebb a harminchét évfolyamot megért Fünfkirchner Zeitung, amely 1870-től jelent meg. Első szerkesztőjétől, Gerlai Vilmostól Guttman Joakim vette át a lapot, a Lenkei fivérek apja. A szerkesztők a lap nevével tudatosan emlékeztettek Neuwirth Ernő korábbi újságjára. A lap hosszú élete igazolja a nívós szerkesztői munkát, a sokoldalú tájékoztatást. Később Lenkei Lajos örökölte meg a lap irányítását, s 1906. március 22-én ő írta meg az olvasóktól búcsúzó írást. Ebben elmondja, hogy amikor a Fünfkirchner Zeitung indult, a város 20 000 lakosa közül csak ötezren beszéltek magyarul.¹² Most viszont, írja, a 47 000 lakosú városban már csak alig ezren vallják magukat német anyanyelvűnek, de ők is értenek magyarul. Így a lap immár betöltötte hivatását, s szerzőik a Pécsi Napló lapjain folytatják tevékenységüket.¹³

A fontosabb magyar nyelvű újságok sora a Pécsi Lapokkal indul 1860-ban. Felelős szerkesztője Bánffy Simon, a későbbi királyi tanácsos volt, aki a szabadságharc után a Pesti Naplót szerkesztette, míg folyamatos rendőri zaklatások után (négyyszer haditörvényszék elé is állították) elmozdították állásából. A lap egyesíteni próbálta a szépirodalmi és politikai érdeklődést a „fejlődő műveltséggel” lépést tartva. Vasárnap és csütörtökön jelent meg elevenen szerkesztve, szép kiállításban. 1862-ben megszűnt, de öt év után újra megjelent, 1871-ig. Tíz évvel később Bolgár Kálmán is ily címen próbált lapot létrehozni.¹⁴ Bolgárnak *Egy kép a forradalomból* címmel regénye is napvilágot látott Pécsen 1871-ben.¹⁵

Az 1873-tól szombatonként megjelenő Pécsi Figyelő életképesebb vállalkozás volt (1902-ig létezett), melynek főmunkatársa és egy ideig szerkesztője Várady Ferenc volt. A lap 1890-ben egyesült a Pécsi Hírlappal.¹⁶ Sajtótörténetünk során itt találkozunk először Várady Ferenc nevével, aki később is fontos szerepet fog játszani e téren, portréjának megrajzolására most kerítünk sort. Kaposváron született 1860-ban, középiskoláit Pécsen végezte, a ciszterciták főgimnáziumában (közben két évet Baján tanult). Később mint megyei főlevéltáros lelkiismeretes munkát végzett. A város szerb megszállása idején több értékes dokumentumot mentett meg a pusztulástól. Közéleti férfiként elősegítette a Pécsi Nemzeti Színház, a múzeum, a Kossuth-szobor és a francia emlékmű létesítését. Tevékeny részese volt a Mecsek Egyesület munkájának.

¹⁰ Viharos-Gerő Ödön: Két világban. I–II. Budapest, 1905. I. h. II. 41, 62. p.

¹¹ Erről korábban már írtunk: Nagy Imre: A polgári irodalom kezdetei: pécsi biedermeier. Pécsi Szemle 2010. tél 20-37.

¹² Ezt igazolja, hogy a Veréb Jankó című pécsi élclap még 1885-ben is a német szó túltengéséről panaszkodó verset közölt Magyarosodjunk! címmel a Jankó álnéven publikáló Várady Ferencről (I. évf. 7. sz.), amelyben ezt olvassuk: *A sétányon, vendéglőben / Német beszéd járja mindig... / A magyarok Istenét is / Német szóval dicsőítik... / Pedig ami németnek Bécs: / Hajdan az volt magyarnak Pécs!*

¹³ Máté Károly: A sajtó története Pécsen és Baranyában = Pécs–Baranyai Ismertető. Szerk.: Kalotai László. Pécs, 1934. 42-43. p.

¹⁴ Baranya megye sajtóbibliográfiája 1832–1984. Szerk.: Surján Miklós. Pécs, 1992. 282–285. p.

¹⁵ Baranya multja és jelenje. Szerk.: Várady Ferenc. Pécs, 1886–1897. I. 420. p.

¹⁶ Surján... i.m. 1992. 263–266. p.

Természetrajzi és kertészeti tanulmányokat is publikált. Gazdag állatgyűjteményét a fővárosi állatkertnek adományozta. Nem volt eredeti költői tehetség, dalformájú verseinek egyszerű, hétköznapias szóhasználata a kései népnemzeti iskolát idézi, de városi tematikája és urbánus szemléletmódja a századforduló városi költészete felé is nyitott. Ő maga így jellemezte verseit: „Az én verselésem egyszerű, meleg hang, / Keretetlen trilla, / Szívem dobogását, lelkem hangulatát / Írom a papírra”.¹⁷ 1920-ban a szerbek megszállta városból Kispestre kényszerült távozni, majd Budapestre költözött. Ott halt meg 1945-ben.¹⁸ Lírai terméséből a kései, 1935-ben publikált *Elmúlt idők, dalos évek* című kötetet emeljük ki, amely sajátosan kétszólamú versfüzért tartalmaz. Csendes mélabú és a boldogító emlékidézés hangulata lengi át. A beszélő rezignáltan szemléli, otthonától, kedves városától elszakadva, a világ számára kedvezőtlen átalakulását, s nehezen dolgozza fel az öregedés tapasztalatát (*Hetven év*). Csak az emlékei jelentenek vigaszt számára. Lélekben most is Pécs utcáit járja. Felidézi a régi városnak, fiatalságának kedves helyeit: a főtéren vizét csorgató török kutat, a szandervárt (ahogy a pécsiek nevezik), az apácák utcájában lévő egykori otthont, a Makár utcai kis szobát, ahol sokat időzött, a Szkókó, a Bálícs és a Deindol rózsáit, a Jakab-hegyi kirándulásokat, az üszögi kiserdőt és alma materét, a ciszterciák gimnáziumát, valamint a vártemplom előtti búcsút.¹⁹ De mindez már a múlté:

*Aztán elszállt a szép álom,
Harmat rezgett a rózsákon,
Megjött az ősz, a hervadás,
Elenyészett minden varázs*

írja *Mit meséljek?* című versében. A régi Pécsre nem vezet számára út, oda eljutni neki már csupán befelé fordulva, a lélek ösvényein lehet. A kötet talán legszebb versében pedig a megsemmisülés élményével néz farkasszemet (*Amikor már én nem leszek*).

Várady prózai művei közül publicisztikai írásai és karcolatai a legértékesebbek. Ez utóbbiakból *Terefere* című kötetében adott ma is kedvvel olvasható válogatást.²⁰ E rövid lélegzetű írásokat a gyorsan futó toll lendülete, könnyed elbeszélés és szellemes, poénra kihegyezett szerkezet jellemzi. A szövegeket lezáró csattanót kurzív szedéssel kiemeli, s ezzel mintegy születő szállóigeként hozzáteszi az alakuló városi diskurzushoz. Az emberi gyengeségeknek járó fricskát elnéző humor enyhíti. A nem éppen makulátlan múltjukat egymás előtt eltitkoló jegyesek az esküvő után szembesülnek korábbi életüknek egy-egy gyermekben megtestesülő következményeivel (*Ez is a mienk*). Az elhanyagolt asszonyka más bájukat lesegető férjének leleplezésével állítja helyre intimszférájuk harmóniáját (*A padlás titka*). A Jakab-hegyi kirándulás nem csupán fáradtsággal, de a tisztaság, a tisztes hölgyekkel kapcsolatos meglepő tapasztalatokkal is jár (*Jó nap*). A hősszínész, akinek egy meg-

¹⁷ Várady Ferenc: *Elmúlt idők, dalos évek...* Budapest, 1935. 7. p.

¹⁸ Sárosi Várady Ferenc rövidrevont életrajza = Várady... i.m. 1935. 219–229. p.; Szirtes Gábor: Pécsi Panteon. Portrék a millennium korából. Pécs, 2005. 147–158. p.

¹⁹ A kötet pécsi témájú versei: A régi Pécs, Az apácák uccájában, A pécsi kiskut, Gesztenyefák lombja alatt, A régi jó pécsiekhez, A pécsi rózsák, Az üszögi kiserdő, Jakabhegy, A régi pécsi bucsuk, A pécsi borok emléke, Az öreg Pécs.

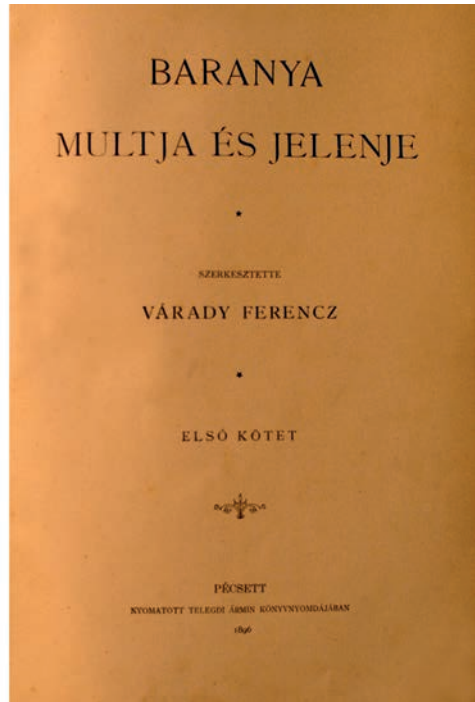
²⁰ Várady Ferenc: *Terefere*. Pécs, 1902. A kötetet Taizs József nyomdájára adta ki.

rendítő jelenetben el kellett sápadnia, a hatást oly módon kívánta erősíteni, hogy a kritikus pillanat előtt titokban egy rizsposros pamaccsal akarta bekenni arcát, ám tréfás (és irigy) kollégája a pamacsot koromba mártotta. Elképzeltük a hatást, amikor a nézők felé fordul, mit sem sejtő színész a szöveg szerint kijelentette: „Érzem, hogy elsápadtam!” (Az *elsápadt hős*).

Várady Ferenc legmaradandóbb értékű alkotása azonban a millennium idején két vaskos kötetben, 1430 lapon megjelent opus, az általa szerkesztett és részben általa is írt monografikus mű, a *Baranya multja és jelenje*.²¹ (A mű jelentősége csak a nemrég megjelent Pécs Lexikonéhoz hasonlítható.) Az első kötet színes föld- és néprajzi részt, adatokban gazdag közművelődési szakaszt és a város bányászatát és iparát kiemelten taglaló fejezetet tartalmaz. (Ez utóbbit Kovács István írta.) A munka erénye, hogy a hangyaszorgalommal összegyűjtött tudásanyagot igyekszik olvasmányos stílusban közvetíteni, sőt, helyenként, afféle „szövegmazsola” gyanánt, a humort sem nélkülözi. A különösen jól sikerült *Ormányság* című fejezet (Bodonyi Nándor tollából) így mutatja be a férfiak nyári viseletét: „ránczos gatya, gombos puruszlik, vagy tarka melles, arra öltik fel a dolmányt, kacزابót. Fejükön kis pörge kalapot hordanak. Lábukon télen csizmát viselnek, de nyáron a férfi-nép is csak mezitláb jár s a ruházat is csupán ing, gatya és kalapból áll. Az adoma szerint, mikor az ormánysági ember nyári reggelen fölébred, odaszól az asszony-

²¹ *Baranya multja és jelenje*. (sic!) Szerkesztette Várady Ferencz. I. Pécs, Telegdi Ármin könyvnyomdájában, 1896. II. Pécs, Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság nyomása, 1897.

nak: „Asszony! ’oczi a ruhámat, e’ mék bé Söllére.” És az asszony oda adja neki a – botját, meg a kalapját.”²² Hasonlóan színvonalas a Hegyhátról szóló fejezet (Kulcsár József munkája), s forrásértékűek a néprajzi fejezetek a baranyai mondák (Zsongorkő, Mára vára) bemutatásával s a helyi dalkincs tárgyalásával. Egy oránsági népdalt idézünk a könyvből oszrói tájszólásban:

*Tiz széébe van az ejn gatyám,
Úgy-e babám, a’zillik rám?
Ha ja’zillik, jazt vöszöm rám,
Mer égy lejány haragszik rám.*²³

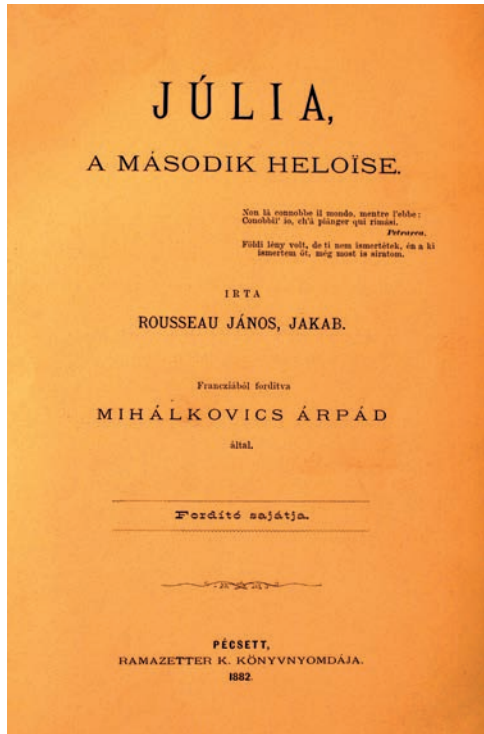
A pécsi irodalmi hagyományokra nézve Várady Ferenc könyvfejezete máig az egyik legfontosabb forrásunk, hasonlóan a Gerecze Péter által írt építészeti anyaghoz.²⁴ A második kötet a megye történelmét dolgozza fel (a honfoglalásig Posta Béla, a jelenkorig Németh Béla). Az Ötöröny szempontjából különösen fontosnak tartjuk a latin feliratos római köveket, illetve a honfoglalás előtti Pécs, Sopianae és környéke, Valeria írásos emlékeinek számba vételét. Ezáltal a Kr. u. első évezred pécsi alfabetikus műveltségére nyílik rálátásunk.²⁵

²² Várady... i.m. I. 1896. 179. p.

²³ Várady... i.m. I. 1896. 214. p.

²⁴ Gerecze Péter pécsi főreáliskolai tanár irodalmi tanulmányokat is publikált: Kazinczy Ferenc vallási és bölcselmi nézetei. Pécs, 1881., Székely népballadák fejtegetve. Pécs, 1889., Madách és Az ember tragédiája. Pécs, 1889.

²⁵ A pécsi keresztény síremlék töredékek bemutatását lásd: Várady... i.m. II. 1997. 142–147. p.

A két nagy terjedelmű kötet előállítására tetemes költséggel járt, így a tervezett, Pécsre koncentráció harmadik kötet már meg sem jelenhetett. A költségek egy részét a szerkesztő vállalta, ezek azonban csak részben térültek meg, ezért (egy kezünkbe került forrás szerint) a tartozást Várady hosszú ideig tartó törlesztgetéssel saját keresményéből egyenlítette ki. Idézett életrajza is ezt állítja.

Várady Ferenc 1885-ben leleményesen szerkesztett, illusztrált heti élcslapot adott ki Veréb Jankó címmel. Kedvcsinálóként így köszöntötte reménybeli olvasóit: „Kezünkben már a viccz-kefe, / Jó vixülés esik vele... / Ki nem hiszi, próbálja meg – Jankó uccse! nem bánja meg.”²⁶ A lap 1892-ig talpon tudott maradni, s ez különösen elismerésre méltó, ha meggondoljuk, hogy vidéken az élcslődő publicista, közeli tyúkszemekre lépve, a szokásosnál is nagyobb veszélyeknek volt kitéve: „A vidéki újságíró / Olly préda, kit mindenki rág, Hejh, de bezzeg a publikum / Ez egy kényes nebán-ts-virág!”²⁷

A Veréb Jankó utolsó évében a Pécsi Figyelő mellékleteként jelent meg. Ennek munkatársa volt Zoltán Vilmos, aki már ciszterci diákként verset publikált a Vasárnapi Újságban. Az *én dalaim* című kötete (Pécs, 1892) mellett drámákat is írt. *Szabina* című egyfelvonásosát Győrött és Pécsen is játszották, három felvonásos színművével, a *Darnay család*-dal pedig díjat nyert a Dugonics Társaság pályázatán, s többek között

²⁶ Veréb Jankó I. évf. 1. sz. Pécs, 1885. április 1.

²⁷ Veréb Jankó VI. évf. 10. sz. Pécs, 1890. március 9.

lefordította Lessing *Emilia Galotti*-ját. Korszerű érdeklődését jelzi, hogy Vergát és Carduccit is fordított, és Darwinról publikált.²⁸ A Pécsi Figyelő a Taizs nyomda kiadásában jelent meg. Alapítója Taizs Mihály (1828–1889), aki a csángó falvak egyikében, Zajzonban született, 1857-től a Lyceum nyomdában dolgozott, saját műhelyét 1867-ben nyitotta meg Mohácson, amelyet egy év után áthelyezett a megyeszékhelyre. 1884-ben megvásárolta a Madarász nyomdát, amelynek élére fiát állította. Taizs József (1861–1936) műhelye a Mária és a Megye utcák sarkán álló házban működött. Itt készült a Veréb Jankó és 1890-től a Pécsi Figyelő.²⁹ A két Taizs cégtől fontos könyvek kerültek ki. Ezek közül megemlíthjük Szalczer Sándor *Magyar emigránsok Törökországban* (1891) című munkáját. Taizsék mellett Ramazetter Károly is működtetett nyomdát Pécssett 1873-tól, amelyet 1884-től unokaöccse, Koller Lipót vezetett haláláig, 1889-ig. Itt jelent meg 1882-ben, színvonalas tipográfiai munka eredményeként Rousseau *Nouvelle Héloïse* című regényének máig egyetlen, s immár könyvritkaságnak számító magyar fordítása *Júlia, a második Héloïse* címmel. Az átültető, Miháلكovics Árpád 1852-ben született, a pécsi jogliceum hallgatója volt, majd az itteni járásbírószágon albíró. 1886-tól Bonyhádra helyezték.³⁰

Mielőtt sajtószemlénk során a korszak legjelentősebb, s a napisajtó területén úttörő orgánumára, a Pécsi Naplóra és körére rátérnénk, jeleznünk kell, hogy terjedelmi okokból és irodalmi nézőpontunkból következően nem foglalkozunk a csupán rövid ideig létező kísérletekkel. Ilyen volt a Baranya és Pécs (1868), a Negyvennyolcas Balpárt (1869) és a Pécs-baranyai Lapok (1873). Mellőzzük továbbá a Pécsi Közlönyt (1869–1873), az Új Pécsi Újságot (1902–1903) és a Pécsi Hírlapot (1910–1911). Kivételt – szerkesztője, Barta Lajos okán – a Pécsi Független Újság jelent számunkra, s majd egy későbbi fejezetben, Surányi Miklóstra tekintettel, aki egy ideig a lap munkatársa volt, vetünk egy pillantást a második Pécsi Közlönyre. Mellőzzük a szaklapokat és a folyóiratokat is. Időhorizontunkból kiesik az 1911-ben alapított, katolikus szellemű Dunántúl is, amely 1944-ig fennállt. A Pécsi Napló 1892-ben indult³¹ pártonkívüli, mérsékelt liberális politikai napilapként: „véleményünket minden irányban szabadon és függetlenül nyilvánítjuk” – adta hírül a szerkesztőség.³² Előfizetési felhívásukban így határozták meg a lap törekvését: „A „Pécsi Napló” főcélja, a magyar határszélen, a délnyugati védbástyák fölött, Magyarország egyik főerődjében: Pécssett – a magyar állameszmét, művelődést, a nemzeti szellemet, hazafiui érzületet és a nemzeti nyelvet fejleszteni, a közügyeket őszinte buzgósággal és lelkiismeretességgel szolgálni, e mellett naponként gyors és kimerítő értesülést nyújtani a minden iránt élénken érdeklődő közönségnek, a

²⁸ Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. XIV. Budapest, 1914. 1890–1891. p.

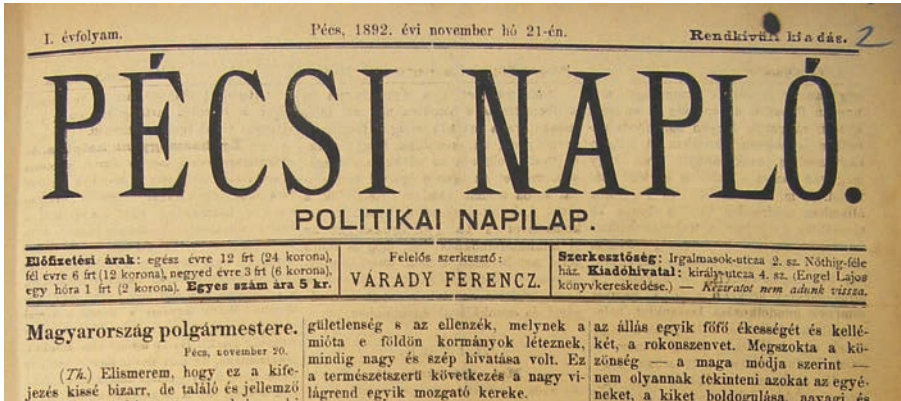
²⁹ Borsy Károly: A Taizs nyomdász-család Pécssett = Pécsi Szemle 1998. ősz-tél. 91–98. p., Uő: A pécsi Taizs nyomdászcsalád. [http://www. magyar nyomdász.hu/a-pecsi-taizs-nyomdászcsalad](http://www.magyar nyomdász.hu/a-pecsi-taizs-nyomdászcsalad).

³⁰ Műve címlapján ezt olvassuk: Júlia, a második Héloïse. Irta: Rousseau János Jakab. Francziából fordítva Miháلكovics Árpád által. Pécssett, Ramazetter K. Könyvnyomdája, 1882. A pécsi levéltár adatai 1889-ig tartják számon Miháلكovics munkásságát. Valószínűleg haláláig Bonyhádon élt. Papp Katinka Rousseau Új Héloïse című regényének olvasási módozatai c. szakdolgozatával (Pécs, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti Tanszék, 2011) kapcsolatosan végzett kutatásokat Miháلكovicsról, amelynek eredményeit rendelkezésemre bocsátotta.

³¹ Várady Ferenc: A „Pécsi Napló” politikai napilap rövid története = Hírlapjaink: A magyarországi hírlapok monographiája. Készült az 1896-iki ezredéves országos sajtókiállítás számára. Budapest, 1896. I–VI.

³² Pécsi Napló 1892. nov. 16.

mely eddig hetenként mindössze csak kétszer kapott helyi lapot.”³³ Az újság felelős szerkesztője Várady Ferenc volt. (Ez a napilap is 1944-ig fog megjelenni.) A Pécsi Naplóba hamarosan beleolvadt a Lenkei Lajos által szerkesztett Pécsi Újság, ekkor Lenkei lett a lapfőigazgató, s később Várady mellett főszerkesztő.³⁴

A Pécsi Napló szerkesztősége

³³ Pécsi Napló I. évf. 1. sz. 1892. nov. 8. (Mutatványszám)

³⁴ Surján... i.m. 1992. 288–296. p.; Bezerédy Győző: Mérsékelt liberális = 1892. november 16-án jelent meg a Pécsi Napló. (Az Új Dunántúli Napló centenáriumi összeállítás). 1992. november 14. 9. p.

Lenkei Lajos 1864-ben született Pécsen. (Apja Guttmann Joakim, a Fünfkirchner Zeitung szerkesztője, fivéreiről, Henrikről és Zsigmondról korábban írtunk.) A ciszterci gimnáziumban tanult („mindenkoron hálás szívvel emlékezem vissza volt kitűnő zirci tanáira” – írta), de a hatodik osztály elvégzése után kereskedelmi pályára lépett. Az Engel borkereskedő cég alkalmazottja lett. Apja halála után átvette a Fünfkirchner Zeitung szerkesztését. Emellett a Pécsi Újság alapító szerkesztője, majd a lapfűző után a Pécsi Napló főszerkesztője. Ebben a minőségében a jelek szerint zavartalanul együttműködött Várady Ferencsel, a felelős szerkesztővel. Fontos szerepet játszott az 1907. évi pécsi országos kiállítás megszervezésében (ezért megkapta a Ferenc József Rend lovagja címet), és harcolt az Erzsébet tudományegyetem Pécsre kerüléséért. A polgárosodó Pécs anyagi és szellemi gazdagodásának lelkes híve. Forrásértékű könyvében örömmel számol be Zichy Gyula püspök nagy alkotása, a Pius katolikus főgimnázium létrejöttéről (a tanítás 1912-ben kezdődött, a házszentelésre 1915-ben került sor),³⁵ a pécsi kereskedelmi és iparkamara megteremtéséről (1882), a kereskedelmi iskola és a fémipari szakiskola alapításáról (1912), ez utóbbinak első igazgatója Kamprád Hermann volt (őt majd a legendás hírű Schindler Aurél fogja követni), valamint a Hadapródiskola megszületéséről.³⁶

Negyven év Pécs életéből. Egy pécsi újságíró visszaemlékezései című könyve megkerülhetetlen kortörténeti dokumentum. 1921-ben fejezte be. „Írnom kellett, mert a henyelést soha nem ismertem, mert még bírom csorbítatlan erővel, munkakedvvel, és míg az ezer sebből vérző Magyarország mostani súlyos betegségéből föl nem épül, és meg nem látjuk, mi a szándéka velünk, sorsüldözöttekkel a magyarok Istenének, akiben való hitem soha meg nem ingott, csendes elvonultságomban, távol a világ zajától, visszazállt emlékezetem a múltba [...]” – vallotta.³⁷ A könyv, szerkezetére nézve, életrajz, korfestés és a neves pécsi személyiségek arcképcsarnoka egyszerre. Néhány részlete ugyanakkor szemléletesen eleveníti meg az egykori város hangulatát, így amikor a kávéházi életről szól. „A Nádor szálloda a Széchenyi téren egyike volt Pécs legrégebbi szállodáinak, és annak tulajdonosa, Schönherr Károly, lengő nagy szakállával, egyike volt városunk legérdekesebb lakóinak. A szálloda és azzal kapcsolatos kávéház primitív berendezésével, a régi színház szomszédságában valódi vidéki szálloda és kávéház volt, [...] apró asztalai mellett Pécs legjobb közönsége foglalt helyet, nyáron pedig a szálloda előtti rész elé lerakták a fakerítést, és azon belül szívesen üldögéltek a törzsvendek. Asszonyok, leányok ezelőtt harminc évvel éppenséggel nem jártak Pécsen kávéházba, és valóságos szenzáció volt, amikor egyik másik úri asszony sokáig elmaradó férjcskéjéért betoppant a kávéházba.”³⁸ És bár az országos kiállítás pavilonjait lebontották, Lenkei plasztikus leírása révén képzeletben mi is beléphetünk abba a tündérvárosba, „mely azok elé tárult, akik átlépték a székely mintára, tölgyből faragott kiállítási főkaput, mely estére kelve villanyos fényárban úszott.” Lenkei

³⁵ Lenkei Lajos: *Negyven év Pécs életéből. Egy pécsi újságíró visszaemlékezései*. Pécs, 1922. 29–30. p.

³⁶ Lenkei... i.m. 1922. 122–149. p.

³⁷ Lenkei... i.m. 1922. 3. p.

³⁸ Lenkei... i.m. 1922. 237–238. p.

Lenkei Lajos

mély érzésű magyar hazafi volt. Élete legnagyobb élményének azt tartja, hogy egy küldöttség tagjaként meglátogathatta az agg Kossuthot: „az én kezemet is megszorította” – írja meghatottan. Mozgalmas élete során híres művészekkel is megismerkedett. A Szajrán Munkácsyval hajózott, a Skandinávia felé tartó vasúti kocsi-ban pedig együtt utazott Ibsennel, és szemlélője lehetett a hazatérő drámaíró lelkes fogadtatásának. Könyve a szerb megszállás alól felszabaduló Pécs örömnepéről szóló beszámolóval ér véget.³⁹

Lenkei volt a tulajdonosa a Pécs című újságnak, amelynek melléklapja, a Történelmi, Régészeti és Néprajzi Közlemények publikálta a fiatal magyar folklorisztika egyik alpművét, Katona Lajos *A népmesékről* című dolgozatát, amelyet a szerző 1889. január 13-án felolvasott Pécsen, s még ugyanebben az évben, tetelesen bővítve, külön füzetként is megjelent a Lyceum nyomdában. A rendkívüli nyelvismerettel rendelkező Katona (klasszikus és modern nyelvek mellett még a

³⁹ Itt jegyezzük meg, hogy a Pécsi Napló szerkesztőségének tagja volt Haksch Lajos, aki több kötetet is publikált: *Fotográfiák*, 1892., *Apró történetek*, 1895.

francia alapú néger kreol nyelven is tudott) sokoldalú érdeklődésének centrumában a mesehagyomány és a vallási ünnepek kutatása állt. Kiváló filológus volt, azt tartotta, hogy a tudományban nincs jelentéktelen részlet. A pozitivista módszereket, mint Riedl Frigyes és Heinrich Gusztáv, esztétikai értelmező szándékkal társította. Említett pécsi tanulmányában a mese formateremtő elvének a csodás elemet, valamint a tértől és az időtől való függetlenséget tartotta. „Színtere a képzelet határtalan világa.”⁴⁰ Az *Amor és Psyché* (leginkább Apuleius *AranySzamár* című regényéből ismert) mese változatainak alapos számba vétele után meghatározza a történet struktúráját (az emberi házasságnak nem szabad a felsőbbrendű létezés éjente visszanyert alakját látnia, ám a tilalmat megszegi, a titkát elárulva látó házasság elhagyja a másikat, aki vezeklő utat bejárva keresi társát), majd rámutat a mesevándorlás tényének fontosságára, amely elsősorban nem nyelvrokonságon, hanem földrajzi, kulturális érintkezésen alapul. Az ünnepekkel, kivált a karácsonnyal kapcsolatos, a keresztény hagyományba pogány elemek beépülését is kimutató kutatásainak eredménye a *Folklór-Kalendárium*.⁴¹ Sebestyén Gyula szerint a folklór területén mindenki az ő nyomdokait követi. Tanítványa, Berze Nagy János az ő emlékének fogja ajánlani *Magyar népmesetípusok* című művét. Katona Lajos (1862–1910) Grazból frissen szerzett doktorátussal hazatérve Pécsen kapott állást, 1887-ben a főreáliskola tanára lett (franciát és latint tanított), s bár két év múlva távozott a városból, itteni tartózkodása igen termékeny volt. Az iskola értesítőjében több dolgozatot publikált magyar, német és francia nyelven. Jó barátság fűzte kollégájához, Gerecze Péterhez, aki, feltehetően Katona hatására, betlehemes játékot közölt Pécsről az Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapokban. Mindketten részt vettek a színház építését célzó mozgalomban, és Gerecze segítette Katonát a Baranyai Néprajzi Társaság létrehozására irányuló munkában. A Pécsi Hírlap 1889. március 10-én *Néprajzi társulat Pécsen* című cikkében – Katona előadása nyomán, az ő gondolatait tolmácsolva – ezt írta: „Élénken föl kell támadnia a mentés, a megőrzés vágyának lelkünkben, ha e városban és annak gyönyörű vidékén járva, lépten nyomon a leghálásabb ethnographiai föladatokkal találkozunk”.⁴² Császár Elemének igaza volt, mikor azt írta, hogy Katona Lajos folklórközponttá tette Pécsen. 1889-ben a fiatal tudóst Budapestre helyezték (de csak 1908-ban, két évvel halála előtt kapott egyetemi katedrát), pécsi barátai, tisztelői fájó szívvel búcsúztak tőle: „sajnálunk kell távozását, mert dr. Katona Lajos úgy a tudományos, mint a társadalmi téren kiválóan megállta helyét, és rövid idő alatt köztiszteletre és elismerésre tett szert” – írta a Pécs 1889. augusztus 14-i számában.

A Pécsi Napló történetéhez köthető a századfordulón felvirágzó, s ekkor a magyar irodalom reprezentatív műfajává váló novellisztika egyik kiemelkedő alakja. Thury Zoltán erdélyi kismemesi család gyermekeként Kolozsvárott született 1870-ben, iskoláit szülővárosában kezdte, majd a dési polgáriban folytatta, s a kolozsvári tanítóképzőben fejezte be 1888-ban. Ezután vándorszínésnek állt, ké-

⁴⁰ Katona Lajos: A népmesékről = K. L.: *Folklór-Kalendárium*. Szerk.: Reisinger János. Budapest, 1982. 70. p.

⁴¹ Reisinger János: Katona Lajos pályája = *Folklór-Kalendárium* 5–37. p.

⁴² Katona ezúttal a néprajz keletkezéséről és fejlődéséről tartott előadást. A lapot idézi a témát alaposan feldolgozó tanulmányában Dömötör Sándor: *Katona Lajos pécsi évei (1887–1889)* = *Jelenkor* 1960. 4. 105. p.

sőbb vidéki lapoknál lett újságíró.⁴³ A Szegedi Naplótól került 1892-ben Pécsre, ahol részt vett a Pécsi Napló előkészítő munkálataiban, és Várady Ferenc, valamint Kéry Gyula főmunkatárs mellett a lap segédszerkesztője lett.⁴⁴ Az első hetekben ő szerepel név szerint a legtöbbet a lapban. Kovács Dezsőhöz, a Kolozsvári Lapok szerkesztőjéhez Pécsről, 1893. január 5-én írt levele arról tanúskodik, hogy a Mecsek-alji városba nem anyagi szempontok vezették (Szegeden 70 Ft-os állása volt, Pécsen csak 65 Ft-ot kapott), hanem az előrelépés, a több lehetőség vágya. „Ennek az az oka, mert semmi egyebem sincs, csak a pennám, se diplomám, se semmi” – írja.⁴⁵ A segédszerkesztői megbízatás kecsegtetőnek tűnt számára, jól lehet az itteni embereket idegenkedve szemlélte. Őt (*Th*) szignóval megjelent vezércikke radikális polgári szemléletről tanúskodik. *Magyarország polgármestere* című írásában Wekerle Sándort, az ország első polgári származású miniszterelnökét köszönti: „Ma ünnepet ül a demokrácia és a liberalizmus, s bámulva néz az idők munkájára a maradó világ. Hiszünk a személyben, aki közülünk, a mi vérünk-ből való polgár, s az elvek szentségében, melyet az igaz polgársággal nem dobhat sutba semmi hatalom”.⁴⁶ *Sipkaszoros* című cikkében aggodalmának is hangot ad: „Képes lesz-e Wekerle rokonszenves egyénisége s szép és bizalomra gerjesztő karaktere összetartani egy nagy részben rokonszenvet nélkülöző kabinetet, sikerül-e neki hajójából kidobni az alkalmatlan terhet, melyet akarátára s erejére kötöttek [...]?” – kérdi.⁴⁷ *Mandátumhajsza* című cikkében csalódottan szól a képviselőről: egy részük nem csinál semmit, sokan üresen szónokolnak, s csak kis részük az, aki nemcsak beszél, hanem dolgozik is.⁴⁸ *Nagytopolcsány* címmel a pótválasztások visszásságairól ad hírt, *Köszönjük* című cikkében pedig a német birodalmi tanácsban elhangzott magyarelles bírálókat reagál.⁴⁹

A lap irodalmi referenseként a tárcarovatot vezette. Itt közölt novellái (pl. *Gavardiné, Szeretett halálig, Keresztapaság*) korábbi időszakának termékei, és máshol már publikálta ezeket. Nem tudjuk, hogy két Pécsen megjelent verse (*Kocsin, Az én nótám*) itt keletkezett-e. Azt viszont Kovács Dezsőhöz írt leveléből tudjuk, hogy egy nagyobb művét Pécsen írt: „Írtam itt egy nagy dolgot már, *Hajnal* a címe, *Katalin* a jellegje, foglalkozására nézve dráma, s a Népszínház bizottság pályázatán akar nyerni a nyavalyás.”⁵⁰ A dráma további sorsáról nincs információ, szövege elkallódott vagy lappang.

A fennmaradt dokumentumokból kiderül, hogy Thury nem érezte jól magát Pécsen. Ennek ellenére figyelemmel kísérte a város kulturális eseményeit (*A dalárda estélye* címmel elismeréssel szól a pécsi énekkar zenei műveltségéről, bár műsor-

⁴³ Rejtő István: Thury Zoltán. Budapest, 1963.; Bori Imre: A modern magyar irodalom irányjai. II. Újvidék, 1989. 192–208. p.

⁴⁴ Thury Zoltán pécsi tevékenységéről: Kolta Ferenc: Thury Zoltán a Pécsi Naplónál. Különnyomat a Pécsi Pedagógiai Főiskola 1957. évi Évkönyvéből. 159–172. p., Rejtő... i.m. 65–70. p.

⁴⁵ A levelet közli Kolta Ferenc, i.m. 161–162. p.

⁴⁶ Pécsi Napló 1892. november 21. (A lap megindulását megelőző rendkívüli kiadás.)

⁴⁷ Pécsi Napló 1892. december 7.

⁴⁸ Pécsi Napló 1892. december 16.

⁴⁹ Pécsi Napló 1892. december 20, december 2.

⁵⁰ Rejtő István: Thury Zoltán levelei Kovács Dezsőhöz. Irodalomtörténeti Közlemények 1953. 307–323. p.

kat bírálja)⁵¹, s néhány rövidebb írással reflektál a fiatal lap helyzetére: *Pécsi Napló és a Ribay kávéház, Karácsonyi ajándék, A kiadó kalapja*.⁵² Az is nehezítette helyzetét, hogy a város lakóinak jelentős része még mindig németül beszélt (a város magyarosodása a millennium után gyorsult fel), s ezekkel nehezen tudott kommunikálni. A lap 1893. január 17-én távozásáról ad hírt: „Thury Zoltán, lapunk eddigi segédszerkesztője meghívást kapván egyik fővárosi napilaphoz, megvált lapunktól, s máttól kezdve a székesfővárosi írógárda kötelékébe lépett. Az így megüresedett segédszerkesztői állásra lapunk fõmunkatársát, Kéry Gyulát léptettük elõ.”

Thurnak Pesten a Fõvárosi Lapok és a Pesti Napló közölte írásait, de már áprilisban Münchenbe utazott, ahol részt vett a Türken Strassén lévõ Lohengrin kávéház eszmecesterin, és többször megfordult Hollósy Simon műtermében. „Ami kicsit megtanultam írni és igazat írni, azt legjobb részben Hollósynak köszönhetem” – írta. Tehetsége itt teljesedett ki az akkoriban egész Európában hódító naturalizmus jegyében. Ám az Ötöröny történetébõl most kilép. Ezért csak röviden számolunk be arról, hogy hazatérte, 1895 után válik a magyar novellisztika egyik vezető szerzõjévé. Fõként a kisegyzisztenciák sorsa, krízisei érdeklik (*Szerencsétlenség*), a társadalmi feszültségek foglalkoztatják (*Emberhalál*). Az *asszony* címû novellájának hõse egy szegény fazekasmester, aki képtelen feldolgozni felesége halálának élményét, s együgyû naivitással próbálja kompenzálni veszteségét, agyagból formálja meg asszonyát. Ebben a gesztusban a szerzõ sokat megsejtet a formáló ösztönében vigaszra lelõ örök emberi lélekbõl. Thury a magyar tárcanovella egyik meghonosítója, amelyben a hagyományos elbeszélés és a rövid rajz vonásait ötvözte. Ady „a nagy, súlyos igazságok szószólójának” nevezte.⁵³

Thury Zoltán egyik elõkészítõje volt a modern magyar drámának, leginkább a *Katonák*-kal, amelyet 1898-ban adott elõ a Vígszínház. A mû a hadseregen belüli cifra nyomorúságot ábrázolja Udvardy főhadnagy egzisztenciális és lelki krízisén keresztül. Anyagi helyzete kritikus, mert ahhoz a reprezentációhoz, amit a hadsereg elvár tõle, nincs pénzügyi fedezete. Házassága is válságba jutott, reformterveit pedig felettesei elutasítják. Végül öngyilkosságba menekül. Mivel a hadsereget a Monarchia „tiltott tereumának” tekintették, a szerzõ tabut sértett mûvével. Jellemzõ, hogy a darab debreceni premierje után (amelyet Ady lelkesen méltatott), az ottani helyõrség parancsnoka megvonta az elõadástól a katonazenét, s megtiltotta tisztjeinek és a legénységnek a darab megtekintését. Mire a szerzõ a polgári író öntudatát megszólaltató levelet publikált.⁵⁴ A darab az óta többször színre került. A Pécsi Nemzeti Színház az 1967/68-as évadban mutatta be Babarczy László rendezésében.

Rövid ideig a Pécsi Napló munkatársa volt az „átkozott költõ”, Somlyó Zoltán. 1882-ben született a Zala megyei Alsódomborúban zsidó családban. A nagykanizsai

⁵¹ Pécsi Napló 1892. november 21.

⁵² Pécsi Napló 1892. december 24. és 25., 1893. január 5.

⁵³ Ady Endre publicisztikai írásai. I. Budapest, 1977. 103. p.

⁵⁴ „Ezredes úr fölülhelyezte magát a törvényen, s ezzel aggodalomba ejti bennem nem az író, hanem a polgárt. Hát azért tartok én az adómból a határom és a magam védelmére katonát, hogy beleszóljon autonóm jussomban s velem szemben üssön a kardjára, a mit azért vettem neki szép nikkelezett acélból, hogy az elenségem fejét üsse be vele” – olvassuk ebben. Thury Zoltán összes mûvei. V. Színmûvek. Gyoma, 1908. 105. p.

Somlyó Zoltán

kereskedelmi iskolában érettségizett, majd pesti és vidéki lapoknál lett újságíró. Hányattatásai során egy ideig hajléktalan volt, egy körüti pincében krumpliszsákokon aludt, majd egy sírkőraktárban húzta meg magát. Verseiről Juhász Gyula szólt elismerően. Magánélete zaklatott, többször nősült. 1913-tól véglegesen a fővárosban lakik. Sorra jelennek meg kötetei. Költeményeinek fő témája a szerelem. 1937-ben halt meg.⁵⁵ „Költő volt, csak költő, semmi több. / Költő volt – valódi költő – nem kevesebb” – írta róla Karinthy.⁵⁶ Füst Milán „csodás és különös” jelenségnek nevezte költészetét.⁵⁷ Kosztolányi pedig így írt róla: „Van neki egy bűvös szótára, mely magában foglalja a magyar nyelv ékköveit. Ez a legkisebb benyomásra rázkódni kezd, mint egy kaleidoszkóp. A szavak személyesen – s úgy rémlik, véletlenül – egymás mellé hullanak – gyöngy és emlék, virág és szív, szalag és seb –, majd fehéren, mint a fagyott könnyek, majd pirosan, mint a vérrögök, s olyan színesen mozgó, eleven ábrákat raknak ki, hogy e meglepő találkozás láttán följuggunk, a teljes sikert üdvözölve.”⁵⁸ Verses regényeiben a férfi szerelmi szenvedélyét ábrázolja (*A titkos írás*),

⁵⁵ Zsoldos Sándor: Vázlat Somlyó Zoltán életrajzához. Irodalomtörténet 1983. 1. 27–44. p.

⁵⁶ Karinthy Frigyes: A költő. Színházi Élet, 1937. 4. 38–39. p.

⁵⁷ Füst Milán: Somlyó Zoltánról = F. M.: Emlékezések és tanulmányok. Budapest, 1967. 81. p.

⁵⁸ Kosztolányi Dezső: Somlyó Zoltán = K. D.: Egy ég alatt. S. a. r.: Réz Pál. Bp. 1977. 322. p.

felidézve ifjúkori hányattatásait, a szerkesztőségek, nyomdák a Pécsi Napló munkatársaként is megtapasztalt világát (*Nyitott könyv*).

Pécsett 1910. május 26-tól július 24-ig, mindössze két hónapig tartózkodott. Egy leveléből tudjuk, hogy nem érezte jól magát a városban, ahová a Nyugat kéthetes kíséssel érkezett. A Pécsi Naplóban kilenc írást publikált, ezek közül csupán egy helyi vonatkozású. A *Meleg van a városházán* hangulatos képet ad a hőségől a délutáni szünet idejére kiürülő irodákról, majd az alvó hivatal képének háttéréből emeli ki a város köz-

kedvelt figurájának, Reéh Györgynek néhány vonással megrajzolt portréját: „Ő is azon bürokraták közül való, akik nem tudnak élni a hivatal levegője nélkül. Csakhogy ő a levegőt megjavítja. Alig lép be a hivatalba, a szekrényhez lép, előveszi a fenyőillatos flacont, beleilleszti a fixatívcsövet, és telefújja a szobát a kellemes és egzotikus Tátra-illattal. Így nyaral a tettyei fejedelem Reéh Gyurka.”⁵⁹ Somlyó Zoltánt izgalmas, és nagyon is időszzerű tematikájú pécsi írásaiban főként a nemek közti viszony, különösen a nőek megváltozott helyzete foglalkoztatja. Az *elhagyott lakás* az üres otthon képéhez a magukra maradó lányok szétfoszló álmait társítja. A *szőke bestia* egy férfialap asszony sorsán keresztül a démoni nőnek (a századfordulón előtérbe kerülő típusnak) és a férfirtársadalom védekező mechanizmusának a konfliktusát sejteti. A *Hastánc és haláltánc* a felszabaduló női testhez való viszonyt elemzi, az *Orvosi vizsgálat* pedig a sexualitás mint „titokszzerű emberi megnyilvánulás” és a családi élet kapcsolatának kérdéseit veti fel.⁶⁰

Sajtótörténeti szemlényt a Pécsi Független Újság című politikai napilappal zárjuk, amely csak fél évig, 1906. március 15-től augusztus 15-ig élt,⁶¹ ám jelentőségét erőteljes publicisztikai hangja mellett, mint jeleztük, növeli, hogy felelős szerkesztője jelentős író volt. A megjelent cikkek a liberális értékek védelméről és a helyi viszonyok kritikus szemléletéről tanúskodnak. A *sajtószabadság* címmel megjelent szerkesztő-

⁵⁹ Somlyó Zoltán: Párbaj és kultúra. Válogatott publicisztikai írások. Szerk.: Zsoldos Sándor. Budapest, 1986. 104. p.

⁶⁰ Somlyó Zoltán pécsi írásaiból négyet újra közölt Zsoldos Sándor, i.m. 98–108. p., ezek közül Az elhagyott lakás-t Tüskés Tibor is publikálta = Pécsi Múzsá. Pécs, 1958.

⁶¹ Surján... i.m. 1992. 267. p.

ségi állásfoglalás a nemzeti ünnep kapcsán indulatosan fogalmaz, mivel elégedetlen az elv hazai képviselőjével: „És ma is hályog van még szemünkön. Csak elvétve hangzik el egy-egy tiltó szó a sajtó megrendszabályozása ellen, holott ott, ahol igazi szabadságszeretet van, a tiltakozás orkánja zúgna végig az országon, ha szentségtelen kezek hozzá mernének nyúlni a gondolat szabadsághoz.”⁶² Pécsről ezt olvassuk: „Aki keresztül megy városunk terein, végig megy girbe-görbe utcáin, [...] múzeumban érezheti magát, hol mindenütt a régi erő, régi fény emlékei búsítják a szívet.”⁶³ A cikkíró bánata abból származik, hogy a jelenben viszont Pécs élettelen városnak mutatkozik. (Ez a negatív megítélés nem egyedülálló: negyedszázaddal később Kolozsvári Grandpierre Emil is hasonló tapasztalatot fog szereztetni a városról. A szövegek tanúsága szerint fények és árnyak együtt alkotják a képet.) A szerkesztő, Barta Lajos 1878-ban született a Baranya megyei Kistapolcán. Apja zsidó kocsmáros volt. A család pár év múlva Beremendre költözött, a fiú itt végezte el a hat elemi osztályt. Az országút melletti vörösi csárdában laktak, ahol sokféle ember megfordult. Innen Pogányba kerültek (később Siklósnagyfaluba, majd Nagyharsányba). A szülők szegények voltak, de rokoni segítséggel vállalták a tehetséges fiú taníttatását, aki 1890-től 1898-ig a pécsi főreál diákja lett. A könyveket már Beremenden megszerette, mert apja a siklósi hetivásárokról könyveket is vitt haza. Pécsett pedig az Irgalmasok utcájában volt egy hűskészítményeket, felvágottakat árusító bolt, ahol könyveket is lehetett kapni. Barta itt kedvére turkált a könyvek között, Jókai rajongója lett, és nagy hatással volt rá Turgenyev műve, az *Egy vadász feljegyzései*. Az iskolában irodalmi díjakat nyert, s elnöke volt az önképzőkörnek.⁶⁴

Az érettségi után egy ügyvéd írnoka lett, majd öt félévet hallgatott a pesti bölcsészkaron (innen Alexander Bernát Hamlet-előadásainak élményét vitte magával), aztán visszatért Pécsre, és Lenkei Lajos meghívására a Pécsi Napló munkatársa lett. Mivel elégedetlen volt a lap mérsékelt szellemiségével, egy radikális orgánium megalapításán munkálkodott. Így született meg a Pécsi Független Újság, amely eszméinek képviselőjét a modern kommunikáció lehetőségeit kiaknázó hírközlési szándékkal társította. „Programunk rövid és világos: valljuk a 48-as eszmék vezérelveit, avval a hozzátevéssel, hogy azokat a már megérett társadalmi és gazdasági reformokkal kell kibővíteni. Akarjuk mindazt, ami nagygyá, szabaddá teszi Magyarországot. Szeretjük és támogatjuk az igazat és a jót, üldözzük a hazugságot és a gonoszt. Hírszolgáltatásunkat a lehető legjobban szervezzük. Naponta bő telefuntudósításokban adunk számot a politikai helyzetről és más érdekes eseményekről. Távirataink a világ minden részéből hoznak híreket” – olvassuk *A közönséghez* című programírásban.⁶⁵ A szerkesztőnek kiélezett politikai helyzetben kellett eszméit képviselni. Ez az ún. „darabont kormány”, majd az ezt leváltó második, koalíciós Wekerle-kormány időszaka. Három héttel a lap indulása után Barta büszkén hangoztatja, hogy az ország vidéki lapjai közül az övé jelenik meg a legnagyobb példányszámban.

A lap szépirodalmat is közölt, itt jelent meg négy folytatásban Barta pécsi időszakának talán legjobb írása, az *Ez a fejsze eladó* című elbeszélés. A naturalista

⁶² Pécsi Független Újság I. évf. 2. sz. 1906. március 16.

⁶³ Pécsi Független Újság I. évf. 54. sz. 1906. május 9.

⁶⁴ Hamar Imre: Barta Lajos. Jelenkor 1965. 9. 859–865. p.

⁶⁵ Pécsi Független Újság I. évf. 1. sz.

hangvételő elbeszélés hőségnek, a szolgalegény Andrásnak dúlt lelkét a keservesen megtapasztalt társadalmi igazságtalanság zaklatja: „A gazdám fődje az én vérembű ződ! Hát engem azért szült anyám, hogy a gazdám megegyön, takaréka rakjon?” Indulatának kitörése gyilkossághoz vezet, ám a brutális tett áldozata egy másik nincstelen: „A fejsze lezuhant, Vejti feje kettéröpült. Az ember elesett, meg volt halva.” A kemény, nem egyszer provokatív hang Thuryra és Móriczra emlékeztet. Később *Tavaszi mámor* címmel egyfelvonásos darabot írt az anyagból. Ezt Bárdos Artúr és Révész Béla modern színháza, az Új Színpad mutatta be 1912-ben. A Nyugat kritikusa azt írta az előadásról, hogy megdöbbenő élményt nyújt „Barta parasztjának kábult nyakassága, természetes jogérzékének a formai joggal való tehetetlen küzdelme”.⁶⁶ Ebből az élménykörből származik Barta Lajos *Parasztok* című drámája, amely 1911-ben került színrre a Magyar Színházban. A darab hősei a torz birtokviszonyok szülte vak ösztönök és indulatok rabjai. A mű – Gárdonyi *A bor* és Móricz *Sári bíró* című drámájához hasonlóan – figyelemre méltó kísérlet lehetett a népszínműből kisarjadó népdrama megteremtésére, kézírata azonban elkallódott. A Pécsi Független Újság megszűnéséhez – a lap mecénásának visszavonulása mellett – az is hozzájárulhatott, hogy a szerkesztő leleplező cikksorozatot kezdett a főreális belső ügyeiről, amelynek éle az iskola igazgatója (korábbi magyartanára) ellen irányult. Az első folytatások megjelenése után az igazgató öccse revolverrel támadt Bartára. Az esetből bírósági ügy lett.⁶⁷ A lap megszűnése után Barta a Mohács és Vidékét szerkesztette (az újság címét Mohácsra egyszerűsítette). Itt kezdte írni *Örvény* című drámáját.

1906-ban feleségül vette Szucsich Máriát, aki szintén író lett, és *A lányok elindulnak* című, 1965-ben megjelent önéletrajzi regényében elmeséli házasságuk és a lapalapítás izgalmas történetét. Szucsich Mária (1886–1965) szintén önéletrajzi ihletű munkájáról, a *Tavaszi tél* című regényről, amely egy tízéves kislány nézőpontjából szemléli a felidézett világot, Illyés Gyula írt elismerő szavakat: „Szucsich Mária naplóját mindvégig változatlan érdeklődéssel olvassa az ember, [...] jelentős helyet foglal el az utóbbi időben úgy fellendült magyar memoárirodalomban.”⁶⁸ Az író *Egy lány felszabadul* című könyvéről pedig Németh László írt az Új Életben.⁶⁹

Barta Lajos *Baranyai rózsák* című elbeszélésében így fogalmazta meg ars poeticáját: „Amit írok, abban nincs semmi kitalálás. A lelkem olyan volt, mint a fényképező lemez, befogadta a képet, és most visszaadja. Írói munka csak az, ahogyan az érdekeset észrevettem és visszaadtam.” A naturalizmusnak ez a fotografi-kus eszméje (vagy inkább téveszméje, hiszen a szöveg nem azonosítható a fényérzékeny lemezzel) szemléletesen jelzi Barta írásainak erejét, tömény hírértékét, de szemléletmódjának későbbi korlátait is sejteti, a poétikai szövegformálást elnehezítő ideológiai szándék majdani erősödését vetíti előre. A fiatal írónál ez a „nehéz” még kevésbé érvényesül. Szülőföldjének, a dél-baranyai régióknak a végzetét, az „egykezés” nemzetpusztító problémáját Barta Lajos fedezte fel az irodalom számára.⁷⁰ Legjelentősebb írásai közül való az *Egyke* (későbbi címén:

⁶⁶ Peterdi István: Három új egyfelvonásos az Új Színpadon. Nyugat, 1912. I. 737. p.

⁶⁷ Stenczer Ferenc: Barta Lajos és a Pécsi Független Újság = Jelenkor 1968. 4. 344–349. p.

⁶⁸ Illyés Gyula: Iránytűvel I–II. Budapest, 1975. I. 45–47. p.

⁶⁹ Új Élet 1936. 11. 624–625. p.

⁷⁰ Csaplár Ferenc: Barta Lajos. Budapest, 1973. 25–27. p.

Bába) egy „angyalcsinálás” tragikus történetét beszéli el. Több könyvét is inspirálták pécsi, baranyai élmények, emlékek, így *Az ige terjedése* (1916) és *Az elsüllyedt világ* (1918) című novelláskötetét, valamint *Zsuzsi* (1916) című színdarabját.

Az író korai novellisztikáját, tágabb összefüggésben, Ady Endre értette meg legmélyebben: „Barta Lajos egy-két novellájában olyan zsidókat mutat meg, akik már végzetesen s örökre magyarok. Barta maga pedig úgy néz és úgy lát zsidót, parasztot, várost, vidéket, kishivatalnokot, vénleányságot, dús nőiséget, sok mindent, ahogyan még eddig nálunk nem látták.”⁷¹ Ady elismerő szavait kitűnően igazolja a szintén pécsi tapasztalatokból származó *A Macska-zugban* című elbeszélés. A mű a Gedenk család hétköznapijait idézi fel, bemutatva a három lány férjfogási kísérleteit, s ezen keresztül a korabeli vidéki kispolgári világ szürke hétköznapijait, a lelkekben lezajló krízist, a kitörési kísérletek kudarcát. A szereplőket a szerző pécsi diákkori szállásának, az Indóház utcai háznak egykori lakóiról mintázta. *A Macska-zugban* három magyar nővére lett a *Szerelem* című dráma hősnő-triója. Mivel ez a mű, Barta életművén túl, a pécsi élménykörből származó szövegek élvonalába tartozik, úgy is mondhatnánk, hogy a pécsi kánon része, vetnünk kell rá egy pillantást.

Az 1916-ban publikált, s egy évvel később a Vígszínházban bemutatott drámát Kosztolányi Wedekind *A tavasz ébredése* című színdarabjával állítja párhuzamba, s a létharc-eszme szerelmi aspektusa, a „struggle for love” jegyében értelmezi. Barta, mint írja, „egy darab magyar világot” láttat a színpadon, ahol „igazi

⁷¹ Ady Endre: Barta Lajos könyve (Az élet arca). Nyugat, 1917. augusztus 16. = Ady Endre: Publicisztikai írásai. III. Budapest, 1977. 522– 523. p.

magyar beszédet” hallunk, „a vidéki emberek tempós beszédét”.⁷² A cselekmény egy őszi napon kezdődik, és majd szintén ősszel, egy szép novemberi délutánon fog lezárulni. Az események zárt térben, Szalayék (a novellabeli Gedenkék alakváltozatai) polgári lakásában játszódnak. (Fenyő Miksa ezt a szobát a kispolgári lét gyűjtőlencséjének nevezte.)⁷³ A három lány történetének befejezését a szerző a novella dezillúziójához képest, a színházi igényeknek megfelelően áthangolta, igaz, iróniába mártva. Böske szerelme, a hadnagy a frontról sebesülten visszakerül a kórházba, ahol haldokolva még feleségül veheti a lányt, így Böske özvegy lányként őrizheti kedvese emlékét. Lujza pedig szépen beletörődött a műzsa-szerepbe, ismert költővé lett kedvese, az ifjú Biky legújabb verseskönyvét is neki dedikálta – az elérhetetlen távolból. A legidősebb és legéletrevalóbb nővér pedig végül rámenősen megfogja férjül a hipochonder dzsentrí származékot, Komoróczy Jenőt (ő a dráma legplasztikusabban megrajzolt figurája), aki korábban inkább a másik két lány felé tekingetett, de kénytelen belátni, hogy igazából az energikus Nelli passzol hozzá. Kosztolányi ezúttal is fején találta a szöveget: a dráma fő dramaturgiai értéke a beszédalakzatok sokszínűsége, és ebből fakadóan a látszólagos cselekménytelenséget mindvégig feszültséggel megtöltő verbális akciók, nyelvi játzmák változatos sorozata, amely a lélekben játszódó folyamatokról tanúskodik. A színdarabot a Pécsi Nemzeti Színház 1957-ben, majd 1961-ben műsorra tűzte.

Barta Lajos 1907-ben eltávozott Pécsről, és Kassán folytatta újságírói tevékenységét. Ezzel kikerül szemhatárunkból. Pályájának további alakulásáról csak jelzéseket adunk. A tanácsköztársaság idején részt vett a direktórium munkájában, és az írói szakszervezet titkára lett. A kommün után börtönbe került, majd 1920-ban emigrált. Hosszabb-rövidebb ideig Berlinben, Bécsben, Londonban, Pozsonyba, Prágában és Kolozsvárott élt. A Felvidéken részt vett a baloldali Sarlós mozgalomban (miként a később Pécsre kerülő Morvay Gyula), és 1929-től 1932-ig szerkesztette az Új Szó című lapot. Emigráns éveiből csupán *Gyár* című regényét említjük, amely a gyáripár baranyai történetéből meríti témáját. 1946-ban tért haza. 1956-ban Kossuth-díjjal tüntették ki. 1964-ben halt meg.⁷⁴

Befejezésül a pécsi lapok munkatársai közül megemlíti még Koszits Szilárdot és Sirisaka Andort. Előbbi *Csendes órák* címmel publikált kötetet 1896-ban. Sirisaka pécsi tanító pedig *A babonáról* cikkezett 1885-ben a Pécsi Figyelőben. Róla azt is tudni kell, hogy *Anyósok könyve* (1888) címmel nagy hatású művet adott ki Pécsen, amely a témakörrel kapcsolatos anekdotákat művelődéstörténeti összefüggésbe helyezi. Az anyós-jelenséghez való viszony kultúrák szerinti változatai család-történeti és pszichológiai szempontból is tanulságosak. A könyv később még három kiadásban is megjelent (1891, 1900, 1992), a legutóbbi reprint formában, így sikerkönyvnek is nevezhetjük. Sirisaka másik fontos munkája a *Magyar Közmondások Gyűjteménye* (Pécs, 1891) folklorisztikai, néplélektani és nyelvtörténeti szempontból is becses. Mintegy tízezer közmondást tartalmaz.⁷⁵

⁷² Kosztolányi Dezső: Barta Lajos: Szerelem. Világ, 1916. ápr. 9. = K. D.: Színházi esték. I. Bp., 1978. 798–801. p.

⁷³ Nyugat 1916. I. 498–499. p.

⁷⁴ Emigráns éveiről lásd: Csaplár... i.m. 1973. 96–158. p.

⁷⁵ Szirtes... i.m. 2005. 115–132. p.

A PÉCSBÁNYATELEPI SZENT FLÓRIÁN-TEPLOM

A pécsbányai kolónia utcasorai már az 1870-es évek pécsi térképein szerepelnek.¹ A Duna Gőzhajózási Társaságnak (DGT) a bányaművelés fejlesztésére irányuló törekvése, a szakmai munkaerőképzést, a munkáslétszám növekedésének szükségletét, munkáslakások létesítését, a termelés irányításában szerepet játszó felügyelői és tisztikar helyi letelepedését igényelte. A Gesztenyésben, 1896-ban a bányatisztképző iskola is megkezdte működését.² A lakótelepek létesítéséből magánvállalkozók is kivették részüket. Kezdetben Pécsbánya lelki gondozását a pécsbudai külvárosi plébánia látta el, s a környéknek csak imaháza volt.³ A helyi plébánia 1861-ben létesült, később saját épületben működött, amelyet pécsi plébános korában Haas Mihály, későbbi szatmári püspök szentelt fel.⁴ A mai volt plébániaépületet 1904-ben, az új templom felszentelése után két évvel emelték. Terveit Gartner Károly, Remmel Péter építési főfelügyelő némi módosításával készítette.

Az első templom

Építését az 1850-es évek második felétől a lakosság gyors növekedése indokolta.⁵ A DGT kegyurasága jóvoltából megvalósult templomot Girk György püspök szentelte fel 1861-ben.⁶

Az épület nyugati nézete egy múlt századi fényképfelvétel háttéri részleteként maradt fenn. Ezen a templom hosszházas, kereszthajós, homlokzati tornyos részletein romanizáló eklektikus jegyek ismerhetők fel. A torony aljában nyíló bejárata fölött egy dongaíves ablaknyílás, továbbá egy mérműves ikerablak következett. A torony nyugati homlokzati részén a tetőgerinc magasságában párkány, majd egy magas román ablak fölött az óraemelet látható a képen. A tornyot, ormán nóduszos kereszttel, magas gúlasícsak fedte. A déli kereszthajó nyugati homlokzatán, egy nagy méretű, kerek ívvel záruló ablak látszik, amelyhez hasonlóak lehettek a hajó falain is.⁷

A régi templom teljes berendezését nem ismerjük. A régi templomból való a ma is látható nagy Szűz Mária-szobor. Alapítása óta a templomban a Szűzanyát megjelenítő ábrázolás nem volt. A hívek kívánságára a szoborra szóló megrendelés a Grazban tartózkodó vagy ott élő Stephan Haidenbauer nevű illető közvetítésével jött létre, aki a megbízást 1888-ban Christian Rabiser szobrász St. Ulrichban (Tirol) működő műhelyéhez továbbította. A hívek anyagi áldozatából készült szob-

¹ Mendly Lajos: Emlékképek a pécsi szénbányászat történetéből. = Örökségi Füzetek. Pécs, 2005. 23. p.

² Szirtes Béla: 1896-ban kezdte működését a bányatisztképző iskola. = Bányászati Lapok, 1997. 142–143. p.

³ A Pécsi Egyházmegye Schematizmusa 1981. Pécs, 1981. 169. p.

⁴ Parókiatörténet: Protocollum Rerum Memorabilium erectae die 1-a Octobris 1861 Parochiae S. Floriani in Colonia. (továbbiakban: Prot.) 11. p.

⁵ Pilkhoffer Mónika: Bányászat és építészet Pécsen a 19–20. században. Pécs, 2008. 50. p.

⁶ Prot. Uo. Anno Domini 1861-a in Dedicatione Sancti Michaelis Archangeli, benedicta est per me infrasciptum neoerecta Ecclesia ad S Florianum in Colonia Quinque Ecclesiis: Georgius Girk

⁷ Többek között a régi templomot is ábrázoló fotókra figyelmemet Mendly Lajos mérnök úr volt szíves felhívni = Dicső Rudolf–Kollár Levente: A pécsi szénbányászat épített emlékei. Pécs, 2003.

rot Dobszay Antal pécsi kanonok szentelte fel 1890. május 4-én.⁸ Szent Borbála ünnepén 1896-ban áldották meg a Wiesner Rajmund bányagazgató által adományozott Borbála oltárt. A szentet ábrázoló sötét tónusú oltárképet Palma di Vecchio műve után Victor Müller bécsi művész festette.⁹

Még a felszentelés évében, az úrnapi ünnepre, a nagyobbik harangot beemelték a toronyba, és 1863-ban az orgona is megszólalt, amely a mágocsi Unger Vince orgonakészítőnek pécsi letelepedését követő első műveként ismert.¹⁰ A kántori feladatokat a tanító látta el. A miséken az orgona mellett öttagú kórus is szerepelt, amelynek egyetlen hölgy tagja korábban a pozsonyi színház szopránénekese volt.¹¹

Egy templomi zászló készítőjének nevét és a felavatás eseményeit is taglalja a forrás. A színes zászló oldalain az Angyalok Királynője, illetve Szent István király korona-felajánlásának jelenete volt látható.¹² Mindössze egy adat tudósít arról, hogy a templom szentélyét 1872-ben kifestették. A festés jellegéről nincs tudomásunk.¹³

A DGT által épített korábbi templom a gesztenyési település András-akna fölötti részén állott, amelyet a bányaművelés okozta talajmozgások oly mértékben megrongáltak, hogy 1890-től egy esetleges katasztrófa kockázata nélkül már nem láthatta el feladatát.¹⁴

A mai templom

Sztraka Ferenc, 1900-tól DGT bányagazgató, Pécs-bányatelep új temploma építésének ügyében Pécs Város Tanácsához 1901. május 5-én intézett kérvényében a tervező nevének mellőzésével, az építkezés művezetőjeként, Schlauch Imrét nevezte meg. Schlauch az építési engedély ügyében a Bányagazgatósággal együtt beadott folyamodványához Rimmel Péter főmérnök aláírásával is ellátott kiviteli terveit 1901. május 7-én mellékelte. A terveket Rimmelnek tulajdonítják.¹⁵ Az építési engedélyt tíz nap múlva kiadták. Jellemző az építkezés ütemére, hogy Sztraka bányagazgató már 1901. december 7-én a város mérnöki hivatalát a templom elkészültéről értesítette, egyben az istentiszteletek tartására is kért engedélyt. Az építési bizottság a használatbavételi engedélyt december 4-i visszamenőleges hatállyal kiadta.¹⁶

A templom a gesztenyési domb magaslatán keletelt tájolással épült. Alacsony terméskő lábuzatán tömött szövetű, az időjárással szemben ellenálló nagy szilárdságú klinkertéglával burkolt falazat emelkedik. Az épület vakolatlan téglasorai zárt, nagy falfelületeket alkotnak. Valamennyi jelentős formaeleme, a díszítettséget jelentő idomelem-utánzatok szerény jelenléte mellett, téglából készített.

⁸ Prot. 60. p.

⁹ Prot. 63. p.

¹⁰ Szigeti Kilián: Régi magyar orgonák Pécs. Budapest, 1979. 110. p.; Unger még a felállítás évében, majd 1866-ban is az orgona hibáit javította és hangolta. Prot. 49. p.

¹¹ Prot 29. p. Furtinyi nevű városi kapitány leánya. Az énekkar 1912-ben megszűnt

¹² Felirata „Ave Maria”, másik oldalán „St. Stephane O.P.N. September 1885” Prot. 57. p.

¹³ Magyar Katolikus Lexikon X. Pécs-Bányatelep (főszerk. Diós István, szerk. Viczián János). Budapest, 2005.

¹⁴ Pilkhoffer Mónika: Pécs építészete a századfordulón (1888–1907). Pécs, 2004. 175. p.

¹⁵ Nem tisztázott, hogy a tervek készítése milyen mértékben tulajdonítható Rimmelnek. Ugyanis a Schlauch-tól származtatható tervrajzokon Rimmel aláírása Schlauché mellett nem mindenütt, vagy szignójelleggel fordul elő.

¹⁶ BML Pécs város közig. ir. 13564/1901.

A torony délnyugati nézete

Ez a megjelenési forma hármias indítékra vezethető vissza. Esetünkben a kőfejtés és szállítás nehézségeivel szemben a közeli téglaegetők könnyebb elérhetősége mellett a téglagótikára visszatekintő, a századforduló környékén gyakran alkalmazott téglaeépítészeti befolyásával kell számolnunk. Továbbá nagy valószínűséggel, mivel nem egyházi építkezéstről lévén szó, a megrendelők, a templom küllemének tájba illeszkedő megjelenésével, valamint a bánya területén lévő régi üzemi épületek külső megjelenésével is harmonizálni kívántak. A Széchenyi-akna szintén klinkertéglából épült vakolatlan eklektikus műhelysorainak homlokzati díszítőelemei, kocka- és ívsor-frízei, a templom falfelületein is ismétlődnek. Látható, hogy a tervező célja a tér- és tömegalakításban nem az esztétikum, hanem elsődlegesen az új templom mielőbbi emelésével a vallásos bányászkolónia lelki szükségletének ellátása volt.

A téglatemplomok középkori előképei közül az egyszerűbb kivitelű hazai példaként a türjei, illetve ellenpéldaként az igen formagazdag maursmünsteri apátsági templomot említhetnénk.¹⁷ A historizmus évtizedeiben a téglafelületekhez való visszatérés az eklektikában, s a szecesszióban is tovább élt. A Pécsbányateleppel kortárs téglatemplomok között is kiemelkedik Steindl Imre Rózsák terei Szent Erzsébet-temploma. E művészeti örökségből a második világháború

¹⁷ Román stílus (szerk. Rolf Toman). Budapest, 1998. 54. p.

A déli homlokzat

éveiig számtalan építészeti megoldás született. Schlauch Imre tervezői-kivitelezői munkásságában a tégl architektúra, vagy mint felületdíszítő elem megjelenítése kapcsán (pl. a pécsi Szabadság úti református templom, 1907) nem egyszer találkozunk.

A torony aljában nyíló bejárat két lépcső magasságban nyílik. A kovácsolt vas-pántos kapu díszvasalása indás virágokat formáz. Az egytagú pillérbéltetes bejáratot a fal síkjában donga alakú teherhárító ív zárja. Kapupillér fejezetének látszatát kelti az innen indított kétsoros téglapárkány, amely az egész épületet övezi. A torony nyugati oldalán az első emelet szintjén ikerablakhoz hasonló kettős román ablak nyílik, amelyek fölött az előbbinél hangsúlyosabb párkány a tornyot övezve vonul a hajó nyereg-tetejének ereszvonala felé, ahol már ereszpárkányként halad körbe az épületen. A párkány feletti mezőben lőrés-szerű ablak látható, amely az északi és a déli oldalon ismétlődik. A harangemelet nagy méretű hármás ablakainak két osztoeleme fejezetes-lábazatos kőoszlop. Az ablakegység középső tagja vakablak. Három konzolon nyugvó osztott párkány fölött a torony legfelső szakasza, az óraemelet. A három oldalra néző számlapok a párkányon ülnek. A mező felső részén négyes ívsor következik, amely látszólag lizénákon támaszkodik, s a tömör felület miatt négyes osztású vakablak benyomását kelti. Ez a felületképzés a tető felőli oldalon nem szerepel.

A hajó

A tornyot az alsó párkánytól a tető alatti ívsorig saroklizénák keretezik. A sisak gúla alakú, rajta lábazatból emelkedő nóduszos kereszt emelkedik.

A homlokzat elé helyezett toronyhoz két oldalról, a torony és a hajófal szögletét kitöltő egy-egy kétszintes fiatorony csatlakozik nyugatra néző külső, valamint a torony alatti előtérből nyíló egy-egy bejárattal. Mindkét építmény a kórusra, illetve a padlásra és a toronyba vezető csigalépcsőt foglalja magába, tehát valójában lépcsőtornyok.

A templom hosszanti oldalait hat támpillér osztja öt szakaszra, ahol a magasra helyezett, ívvel záruló tágas ablakok nyílnak. A hajófal teljes hosszában az ereszpárkány alatti falszalagot ívsor-fríz kíséri. A hajónál jóval keskenyebb szentély egyenes záródású, amelyet kelet felől a sarkokhoz épített támpillérek erősítenek. Közöttük a szentélybe nyíló két karcsúbb román ablak látható. Az ablakközben a téglafal síkjába mélyített horony nagy keresztet ábrázol. Oldalfalain egy-egy kerek ablak segít a szentély fényviszonyainak javításában.

A hajó és a szentély szögletébe mindkét oldalon egy-egy négyzet alaprajzon, külön bejárattal, két kerekívű ablakkal, a szentélybe nyíló bejárattal készültek a sekrestyék, amelyek közül az északi oldali épüleategység ruhatárként szolgál. A szentélyt és a két sekrestyét külön-külön sátortető fedi. A hajót egyetlen nyeregterető borítja, a padlástérből oldalanként két manzárdablak tekint a szabadba. Ez utóbbiakat a hó könnyebb letakarítása céljából készítették 1966-ban.

A karzat

Belső részletek

A látogató a torony aljában képzett előtérből a szegmentívú, romanizáló osztású üvegajtón át a karzat alatti térbe léphet, ahová délről, szokatlan módon, oldalbejárat is nyílik. A liturgikus teret kétfokú, félkör alakban terjeszkedő lépcsővel emelt előtérrel 1977-ben, a szembemiséző oltár létesítésekor bővítették. Ezáltal padlómagassága a szentély eredeti szintjével azonos. A szentély egyszerű nagy dongaíves nyílással csatlakozik a tágasabb hajóhoz. Hangsúlyos diadalív helyett pálcátagszerű hengeridom fut fel a keleti hajófalán kialakított, egyébként funkció nélküli párkányig. A felső ívbéllet tulajdonképpen a szentély nyílását szegélyező hengeridomnak a párkányvégektől megszakított folytatása. A déli hajófal szentélyhez legközelebbi ablaka alatt ismét egy használaton kívüli bejáratú ajtó látható, egykor külön a keleti irányból érkezők fogadására szolgált.

A karzat a hajó teljes szélességére terjed. Alsó felszínét három csehsüveg boltozat alkotja. A mellvéd tartóeleme két mészkő oszlop, amelyek kockafejezetből származtatható fejrészét háromszögű és trapéz alakú mezők formálják. Az oszlopok három tágas szegmentívet hordoznak. A mellvéd középvonalában hengertagos, festett kockafrízzel kísért párkány húzódik. Felette az oszlopok folytatásában, egy-egy pilasztertől osztott szakaszon, mélyített ívmezők sorakoznak. Közepükben körbe foglalt egyenlőszárú keresztek halvány festése látszik. Az

ívek közeiben Árpád-sávós, krisztogramos és országalmát ábrázoló festéssel címerpajzsok ismétlődnek. A felső párkányt szépen megmunkált, laza szerkezetű kovácsolt vaskorlát koronázza.

A hajóban az egysíkú tagolatlan falak belső felszínét az ablakok magasságában kváderes osztású festés, alsó szélüktől a padozati szegélykövekig pedig márványutánzatú olajfestés borítja. A templom barnára pácolt, két szintre osztott fedélszéke elismerésre méltó faipari szakmunkával készült. Középmezeje a két oldalmennyezettől jóval magasabban helyezkedik el. A hajófödém ekként való megformálása a háromhajós síkmennyezetes templomok födémszerkezetére emlékeztet. Az oldalsó alacsonyabb egységek negyvenöt fokos szögben csatlakoznak a hajó falfelületeihez. Nagy fesztávú hosszanti tartóelemeit egymástól több mint 4 méteres távolságban haránt irányú gerendák kötik össze, illetve támasztják a hajófalak felé. A gerendák találkozási pontjainál gránátalma-faragványok csüngenek, illetve a harántgerendák közepét faragott lóhereíves keresztmotívumok díszítik.

Berendezés

A hajó szélességénél jóval keskenyebb, egyenes záródású szentély keletre néző festett keretszegélyű két román ablakát 1985-ben felhelyezett aranyszövesű drapériák takarják. Közöttük helyezkedik el a főoltár fölé emelt festmény, amely Szent Flóriánt ábrázolja. A kép aranyozott, íves keretében a védőszentet szokványos megjelenítésben, felhőgomolyagon állva látjuk. A fémkorsóból égő házra vizet öntő Flórián a tűzoltók védőszentje, de tisztelete a bányatüzekkel kapcsolatban a bányászok körében is elterjedt. A 3. század második felében élt római katona alakja magas fokon előadott fénykezeléssel és anyagszerűséggel, korhű ruházatban jelenik meg. Alkotója Barabás Miklós (1810–1898), aki a képet 80 éves korában, 1890-ben festette.¹⁸ Ekkor a mai templomnak még a tervei sem készültek el, a régi templomot viszont éppen ebben az évben nyilvánították veszélyessé. Kérdés, hogy a megrendelés időpontjában jelentkeztek-e már a talajmozgás jelei a régi templom falain, vagyis kétségesnek látszik, hogy Barabás Szent Flórián-képe a mai templom számára készült volna. A kép fölött Krisztus-portré alfa és omega betűkkel, az ablakkeretek festéséhez hasonló stilizált ornamentika-díszítésű medaillon-szekkója látható.

A főoltár teljes egészében fából készült. Lábazata egyszerű vonalú koporsó alakú. Előoldalát sötétbarna színű geometrikus berakás díszíti. A sárgásbarna alapon, a kiemelendő részeken a sötétebb árnyalat ismétlődik. A menza fölött magas gyertyapad következik, s ezen helyezkedik el az intarziával díszített, egész megjelenésében barokkos tabernákulum. A szentségház domború ajtaján az Oltáriszentségre utaló halvány tónusú berakás látható. Oldalról egy-egy korintuszi fejezetes oszloppár szegélyezi, amelyek a többszörösen megtört kettős párkányzatot a hátsó hasonló pillérrel együtt támasztják alá. Az oromkereszt négy íven áll, ezek konkáv pilaszterekben folytatódnak a párkányszegélyen álló volutáig.

¹⁸ Pécsi Egyházmegye Schematizmusa uo. A festményt Tarai Teri festőművész-restaurátor 1987-ben konzerválta. Prot. 1987

Barabás Miklós, Szent Flórián. 1890

Christian Rabiser, Madonna. 1890

Az oltártól balra miseszereplvények asztalkája, mögötte koncelebrációs ülőhelyeként egyszerű kárpitozott székek állnak. Az asztalka fölött az örökmécsest magába foglaló ötvösmunkával készült réz lámpa függ szemes láncelemeken. Az ellenkező oldalon magas alakra helyezett, ember nagyságú, a régi templom berendezésénél már említett Szűzanya-szobor, Christian Rabiser 1890-ben készült munkája áll. Ez az alkotás jóval meghaladja a 19-20. századi sorozatgyártásból ismert templomi szobrok művészi színvonalát.¹⁹ A szentély elé helyezett szembemiséző oltár menzája fehér márványból készült. Műköből készült lábazata két szakaszra osztott csonka gúlából, valamint az oltárerekljét magába foglaló középső részből épül fel. Terveit Tímár György volt kővágószőlősi plébános, lábazatát Velényi Ciprián és Tímár György, a márvány menzát Gusztáv János siklósi kőfaragó készítette 1977-ben.²⁰ A házi készítésűnek tűnő egyszerű ambó padozatba süllyesztett két rézcsövön álló könyvtartó lapból áll. Tőle balra, a hajó keleti fala mentén áll a régi templomból való, fentebb említett Szent Borbála-oltár. Anyaga és a lábazat előoldalának díszítménye a főoltáréval egyezik, retabuluma azonban klasszicista formajegyeket mutat. Felépítményi részét két magas korintuszi oszlop

¹⁹ Nagy valószínűséggel, kései utódként, Rabiser abban a St Florian-i kolostorműhelyben alkotott, amelyet korábban a bencés szerzetesek oltalma alatt Leonhard Sattler vezetett, és amely 1790-ig özvegyének és két fiának vezetésével működött. Ingeborg Schemper-Sparholz: Barockbildhauer im Dienst der Klöster in Österreich. = Studien zur Werkstattpraxis der Barockskulptur im 17. und 18. Jahrhundert. Poznań, 1992. 331. p.

²⁰ A Protocollum 1911-től lapszámozás nélkül, csak az évszámok feltüntetésével folytatódik

szegélyezi, amelyeken az oromzati timpanon nyugszik. Az oszlopok alsó szakaszán egy-egy valódi bányászlámpa függ, amelyeket a Szent Borbála-ünnep alkalmával, a december 4-i szentmisék előtt meg is gyújtanak.²¹

Tabernákulumunk két oszloppal szegélyezett egyszerű hasáb. Felső lapján Sikorszky Zsolnay Lívia 1931-ben készült műve, Szent Borbála majolika szobra helyezkedik el. Ez az alkotás talán másolat, de nem kizárt, hogy azonos az egykori DGT irodaházban volt Mecseki Bányászati Múzeum Borbála-szobrával.²²

A hajóban egymással szemben két mellékoltár áll. Az északi falnál a Jézus Szíve-, a déli oldalon a Szűz Mária Szíve-oltár. Mindkét oltár felépítmény nélküli, egyszerű oltárasztaluk hasonló, de egymástól különböznek. Közös vonásuk, hogy gyertyapadjuk lépcsőzetesen emelkedő szintekből áll, s az egyszerű szekrényformájú tabernákulumot fogják közre, amely eredeti rendeltetése mellett Jézus, illetve Szűz Mária szobrainak elhelyezésére is alkalmas. Az oltárok az 1950-ben betiltott kórházkápolnából valók, amelynek felszerelését a templomnak kiadták. A helyi kórház Jézus Szíve-oltárát a hajó evangéliumi, a Szűz Mária-oltárt, amelynek szobrát a pécsi Notre Dame zárdából kapta a templom, a hajó szentlecke oldalán helyezték el. Az 1911-ből való adatok szerint azonban a Jézus- illetve Mária Szíve-szobrokat gyűjtésből származó összegből, Heinrich Schneider (Hoher Vorarlberg) műhelyétől rendelték, amelyek 1911. június 2-án meg is érkeztek, s azokat a szentély pilléreire helyezte el Bartinai Ferenc plébános.²³ A szobrok kétféle eredeztetése alapján nyilvánvaló, hogy az adatok valótlanságának kizárásával, két példányban léteznek. A szobrok stílusazonossága, anyaga alapján valószínűnek látszik, hogy a kórházkápolna visszaállításakor az onnan elszármazókat a plébánia visszaszolgáltatta, s jelenleg a Schneider-féle példányok állnak a mellékoltárokon. A hajó falán lévő konzolokon további szobrok találhatók. Baloldalon Szent Teréz és Szent Erzsébet, a karzat alatt a világgömbön álló és kígyót taposó Szeplőtelen Szűz virágdíszítésű, Zsolnay majolika alapzatra helyezett szobrát látjuk. A templom számára ajándékozásból származó posztamensen korábban a Sikorszky Zsolnay Lívia-féle Borbála-szobor állott. A jobb oldali hajófalán Szent Antalt a kis Jézussal, és Palkovics Lajos munkáját, a modern felfogásban fogant Szent József mészkből faragott szoboralakját ismerjük fel. A falakon kereszteléként épített egyszerű fakeretbe foglalt stációképek olajnyomatai sorakoznak.

Nem szokványos, hogy a szószéket a hajó jobb oldalán helyezték el. Feltehető, hogy Schlauch Imre már a tervrajzon valamely formai megfontolás és kényszerűség alapján helyezte jelenlegi helyére.²⁴ Egyik indok lehet, hogy a kanyarodó lépcsőfeljáró adott helyzete miatt a hajó bal oldalára, a Borbála-oltár helyén a keleti falhoz közeli hajóablak végett nem volt illeszthető. A másik lehetséges magyarázat, hogy a Borbála-oltár a keleti hajófal déli felén az oldalbejárat közelsége miatt nem lett volna alkalmas helyen. A szószék átalakításának, a feljáró és a kosár átépítésének

²¹ Mendly Lajos: A pécsi kőszénbányászat épített emlékei, emlékművei, emléktáblái, emlékhelyei. Emlékképek a pécsi szénbányászat történetéből. Örökségi Füzetek 3. Pécs, 2005. 58. p.

²² Mendly Lajos: A Mecseki Bányászati Múzeum. = Pécsi Szemle 2004. tél, 100. p.

²³ Prot. 1911.

²⁴ BML 13564/1901 Tervrajzok, A–B metszet

pedig a magas költségigény mondott ellent, ami a szószék érintetlenül hagyása mellett a jelenlegi elhelyezését tette szükségszerűvé. Az elrendezés nyilvánvaló nehézségei láttán arra következtetünk, hogy a szószék a régi templom berendezéséhez tartozott. Ezt a lehetőséget az építmény klasszicizáló megjelenése sem zárja ki. Oromzatán a tízparancsolatot idéző két kőtáblát szabadon lefutó bordaívек tartják. A nyolcszög öt oldalából alakított hangvetőjén szelvényenként egy-egy lépcsőzetes szélű faragvány emelkedik. A barnára színezett építmény hátlapján aranyozott fejezetű pilaszterek közeiben a kosáron ismétlődő márványozott festéssel kiemelt, lapos gyémántmetszéses négyszögű mezők jelentenek némi változatosságot a felületeken. A kosár a hangvető szegleteit követi. Független szelvényekkel áttört párkányos korláttal kísért feljárója a hajó déli fala mentén indul, majd egy derékszögű fordulóval halad a jelenleg alsó záróelem nélküli kosárig. A szószék formavilágát követi az előtte álló igen alacsony oszlopon álló szürkemárvány keresztelőkút. Nyolcszögletű kelyhét ugyanilyen osztású peremes fedél zárja, a csúcán nóduszos, gömbös szárú keresztelőkúttal. A szószékekkel harmonizáló formajegyeit, régiségét tekintve a keresztelőkúttal is a korábbi templom berendezéséhez sorolható.

A templomi bútorzathoz tartozó padok különböző mesterek, műhelyek eltérő kivitelben készült munkái. A hajó két oszlopba rendezett padsorában három-három példány oldallapja kerek fejrészben végződik, amelyek mindkét oldalán peremezett körmezőben máltai kereszt faragványai látszanak. Ezek mögötti sorokban kilenc-kilenc következik háztető alakú oldalelemekkel. E többségben levő példányok az eredeti berendezéshez tartozónak látszanak, a többi öt pad ismét két külön helyről származik, s egyszerűbb kivitelben készült. 1985-től a hívek segítségével létesült padlófűtés által a hőmérsékleti viszonyok kedvezőbbek a padokban. Az ülőhelyek fölé gyertyaégős üvegcsillár árasztja a fényt. Függesztőszárán ernyőidom széléről a fényerőt növelő üvegcsüngők függenek. A hajlított gyertyatartó karok alatt a kerek csillártest széléről szintén üvegrudak függenek alá. Alsó záróeleme tölcserformát mutat.

A karzat alatt a nyugati falnál a bejáratától jobbra és balra két gyóntatószék helyezkedik el. Az egyik teljesen sima felületű, egyszerű vonalvezetésű keresztosztású üvegajtókkal. A középső egység kissé magasabb, tetején keresztelőkúttal. 1953-ban készítette Patócs József plébános. A másik egy oldalellenzős nyitott gyóntató, amely ritkaságnak számít, valószínű, hogy az első templom berendezéséhez tartozott.

A régi templom Unger-féle orgonáját Angster József műhelye bontotta le, s annak felhasználásával építette a mai orgonát 1902-ben.²⁵ Az egy játszóasztallal készült hangszer tízregiszteres. 1928-ban az Angster-cég javította az orgonát, 1947-ben Borbála-napra a bányaigazgatóság elektromos fűjtatóval látta el. Az ismétlődő beázások miatt az orgona többször elnémult. 1963-ban Stach Mihály, 1985-ben, majd 1990-ben a javításokat Fülöp Géza végzi.²⁶ Az orgonaszekrény előoldala öt szakaszra osztozott. Közülük a középegység a legszélesebb, a két szélső és a főegység között a többihez képest félmagasságú keskeny nyílás mögött látszanak a sípok. A főnézet osztóelemei

²⁵ Szigeti Kilián: Régi magyar orgonák, uo.

²⁶ Prot. 1963., 1985. és 1990.

pillérbázisokon álló aranyozott fejezetű korintuszi oszlopok, amelyek a három ívet, s a rajtuk emelkedő szintén aranyfestésű levélfrízzel kísért, kereszttel, illetve vázadísszel befejezett háromszögű oromzatokat tartják.

Az egyházi ruhák tekintetében a templom kezdetektől megfelelően ellátott volt. 1911-ben a plébános miseruhákat, oltárterítőket, szőnyeget rendelt a Pécsi Oltáregyesületnél. 1914-ben újabb vásárlás útján négy miseruhát, két pluviálét, oltárszőnyeget szereztek be. 1938-ban az Oberhammer cégtől vásárolt ruhaneműt a plébánia. 1949-ben a karmelita nővérek selyemzászlókkal, a hívek szószék- és oltárterítővel, 1950-ben egyházi ruhákkal ajándékozták meg templomukat.²⁷

A torony akusztikus elemei

A torony a régi templomból áthelyezett harangnak nyújt otthont. A másik harangállvány üresen áll, így a Szent Flóriánról nevezett egyetlen harang, palástján ornamentika-díszítéssel és névadójának domborművével árválkodik a toronyban. A torony tervrajzán, két állványzaton egy-egy, a jelenlegi és egy kisebb harang szerepel. Utóbbit 1914 után háborús célokra elszállították. A Szent Flórián-harangot villamos meghajtással 1979-ben, majd újabb szerkezettel 1984-ben látták el.²⁸ Az egykor működő toronyóra szerkezete felújítható lenne, hiszen ipari műemlékszámba menő negyedűtős óraműve hiánytalan, de elhanyagolt állapotában, akár a külső számlapok felületét rozsdá borítja.

A templom és a plébánia történetében meghatározó volt a kegyuraság szerepe. A DGT-nek érdekében állott, hogy a bányászok a körülményekhez képest megfelelő környezetben éljék mindennapjaikat. A bányaművelésben végzett munkával együtt járó állandó veszélyeztetettség a családok életére is rányomta bélyegét. Éppen ezért a többségében vallásos érületű bányászság lelki szükségleteinek ellátására a vezetőség a kellő eszközöket, így a templom és a plébánia épületének fenntartásához, a működtetéshez elengedhetetlen feltételeket a lehetőségekhez mérten, mindenkor biztosítani igyekezett. Az államosítás után e helyen nem vázolható változások állottak be. 1953-ban a Pécsi Szénbányászati Tröszt az egyház tulajdonába adta a templomot, szűk környezetét, és a hozzá tartozó kerttel együtt a plébánia épületét. 1963-ban a Tröszt mindezeket ismét saját tulajdonába vette, és öt évre bérleti szerződést kötött az Egyházmegyei Hatósággal, azzal a kiegészítéssel, hogy a fenntartás összes költsége a bérlőt terheli.²⁹ Újabb változásként 1972-ben a Nehézipari Minisztérium névleges összegért a plébániaházat, a kertet, a templomot és udvarát a Pécsbányatelepi egyházközségnek eladta.³⁰ Mindezen tulajdonjogi változások a templom, annak felszerelése és a plébániaépület romlásához vezetett. A nehéz évtizedek átvészelésében a bányászcsaládok segítőkészségének, anyagi áldozatvállalásának jelentős szerepe volt. 1996-ban a plébánia megszűnt. Gesztenyész lelki gondozását a Bártfa utcai plébánia látja el.

²⁷ Prot.1911–1950. évek alatt

²⁸ Prot. 1979. és 1984. évek

²⁹ Egyházközségi lktató 5/1963. sz.

³⁰ Plébánia lrtattár leltárkönyve 72/1972. sz.

A Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány erőfeszítései jóvoltából a felszámolt mecseki szénbányászat hajdani helyszínein emlékköveket, emléktáblákat állított. Mindemellett 2003 szeptembere óta naponta két alkalommal az egykori bányászközpontokban, így Pécsbányán is toronyzene emlékeztet a kétszázötven éves kőszénbányászatra a „Tisztelet a bányász szaknak...” kezdetű régi bányászdal harangjátékra írt változatával. A toronyzene hangjain a harangemeleten elhelyezett nagy teljesítményű hangszórók által a „Bányászhimnusz” dallama is megszólaltatható.³¹

A mecseki kőszénbányászat épületeinek, műszaki berendezéseink, tárgyi emlékeinek jó része az elmúlt évtizedek kellő felügyeletének és gondoskodásának hiányában elpusztult vagy elkallódott. A bányászatért életük munkáját áldozó, és nyugállományukban is tevékeny személyek kezdeményezéséből, a bányászat fel-

A volt plébániaház

mérhetetlen jelentőségét értékelők segítőkészségéből létesült emlékhelyek között a DGT által emelt Pécsbányatelepi templom is helyet kér. Közvetlen utóda annak a bányakár miatt áldozatul esett, a mecseki bányászat kezdeti idején épült régi templomnak, amelynek megmaradt néhány felszerelési és berendezési tárgyában emlékeztet a gesztenyési kolónia kialakításának kezdeti idejére. Építészeti szempontból sajátos és egyedülálló, s a századforduló óta tanúja a bányászat fejlődésének, tanúja volt a bányászemberek bátorságot, fegyelmet, odaadást, s nem utolsósorban akár életáldozatot is hozó küzdelmes mindennapjainak.

³¹ Szirtes Béla: Újabb bányász emlékjelek Pécssett. = Pécsi Szemle 2003 tél. 140. p.

KULT LÁSZLÓ

HORTHY MIKLÓS LÁTOGATÁSAI PÉCSETT

Magyarország kormányzója, vitéz nagybányai Horthy Miklós összesen három alkalommal járt Pécssett. Az első látogatás 1921-ben, a második 1923-ban, a harmadik pedig 1930-ban volt. Az első látogatás egyfajta „legitimációs körutazás” része volt a szerb megszállás alól felszabadult területeken. Horthy nagyrészt végigjárta azokat a falvakat és városokat, amelyek az 1918. november 13-ai belgrádi katonai konvenció alapján az új délszláv állam felügyelete alá tartoztak. A körút folyamán bejárta Dél-Baranyát, Somogy vármegye egyes részeit, majd a Duna-Tisza

közét. Pécsi tartózkodása 1921-ben közel három nap hosszúságú volt. Horthy második látogatása alkalmával, 1923-ban a mecsekszabolcsi Ferenc József-akna új tárnáját tekintette meg. Az egynapos látogatás folyamán a Nemzeti Kaszinóban emléktáblát is avatott a háborúban elesett katonák tiszteletére. A kormányzó 1930-as, harmadik látogatásának legfontosabb eseménye a Baranya-Pécs Aero Club új repülőgép-hangárjának felavatása volt. A szintén egynapos látogatásra a felesége is elkísérte a magyar államfőt.

A kormányzó első látogatása Pécssett, 1921-ben

Horthy Miklós kormányzó első alkalommal 1921. október 5-én látogatott Pécsre. A Széchenyi téren már reggel 7.30 körül gyülekezett Pécs város közönsége. A rendezőbizottság előzőleg feldíszítette és fellobogóztatta a belvárost, és mindenütt plakátok hirdették az államfő érkezését. Ferenc József látogatása óta nem volt impozánsabb, méreteiben nagyobb ünnepély Pécssett. A rendezőbizottság elnöke, vitéz bádoki Soós Károly altábornagy¹ szeptember 19-én részletes programot dolgozott ki a kormányzó látogatására, melyet a kabinetirodával is egyeztetett. Horthy útvonalát előre meghatározták, és a különböző intézmények, testületek, szövetségek, egyesületek és iskolák tagjai a kormányzó elvonulási útvonalán sorfalat álltak.² Október 3-án még egy rövid próbát is szervezett a rendezőbizottság. A kormányzó üdvözlésére számos más baranyai település is képviseltette magát.

9.00-kor érkezett meg a főpályaudvarra a Turán, a kormányzó különvonata. Ekkor a 8. gyalogezred zenekara Fricsay Richárd karnagy vezetésével eljátszotta a Himnuszt. A peronon Sillay Jenő százados vezetésével felsorakozott a díszszázad. A kormányzó kíséretében Pécsre érkezett még Belitska Sándor honvédelmi miniszter, gróf Ráday Gedeon belügyminiszter, Görgey György alezredes, Bartha Richárd, a kabinetiroda főnöke, gróf Ambrózy Lajos kabinetirodai tanácsos, valamint Magasházy László és Hardy Kálmán szárnysegédek.³ Horthyt elsőként Kiszely Gyula kormánybiztos⁴ köszöntötte: „Főméltóságú úr! A felszabadult területek népének hódolatát hozom főméltóságod magas színe elé.”⁵ Majd gróf Zichy Gyula megyéspüspök⁶ folytatta a köszöntést: „A 900 éves pécsi egyházmegyéim nevében, mely papságával és híveivel együtt mindig végvára volt a magyar hazának és keresztény hitnek, mély hódolattal köszöntöm főméltóságodat, mint a szorongatott haza kormányzóját.”⁷

Horthy ezután megvárta a tömeg üdvözlő éljenzését, majd rövid beszédben köszöntötte Pécs város előljáróit: „Sokáig kellett arra a percre várnom, hogy eljöhessenek ide Baranya derék népéhez. (...) Meg vagyok győződve arról, és bízom benne, hogy a felszabadult területek népe erős támasza lesz sokat szenvedett országunknak.”⁸ A főpályaudvaron ezután több meghívott is üdvözölte a kormányzót. Jelen volt Stenge Ferenc alispán, Soós Károly altábornagy, Gosztonyi Gyula ítéltáblai bírósági elnök, Reéh György, Visy László, valamint számos magas rangú katonatiszt, városi és megyei vezető. A kormányzói fogadtatás után Horthy és Soós altá-

¹ 1919-ben a Nemzeti Hadsereg vezérkari főnöke, majd 1920. március 15.–július 29. között a Simonyi-Semadam-kormány honvédelmi minisztere. A szerb megszállást követően, a vezetésével vonultak be a Nemzeti Hadsereg egységei Pécsre 1921. augusztus 22-én. 1925-től honvéd gyalogsági tábornok. 1927-től az Országgyűlés Felsőházának örökös tagja.

² BML IV. 1406. Pécs vt. ir. E-6539/1923

³ Pécsi Est, 1921. október 6.

⁴ 1921. július 1.–október 10. között a szerbek által megszállt, de a trianoni békeszerződés értelmében Magyarországhoz visszakerült terület polgári közigazgatási feladatok végrehajtásával megbízott kormánybiztos. 1921. szeptember 27.–október 10. között, ideiglenesen Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város főispáni teendőit is ellátta.

⁵ Dunántúl, 1921. október 6.

⁶ Pécs 78. püspöke 1905–1925 között, majd kalocsai érsek 1942-ig.

⁷ Pécsi Est, 1921. október 6..

⁸ Uo.

A főpályaudvaron Kiszely Gyula kormánybiztos köszönti a kormányzót, 1921. október 5.

bornagy beszállt Jankovics gróf feldíszített fogatába, amely lépésben elindult a Zsolnay-szobor érintésével a Széchenyi térre. Az elvonulási útvonal mindkét oldalán széles tömeg üdvözölte a kormányzót.

A Széchenyi téren már felállított emelvény várta Horthy Miklóst. Itt elsőként Nendtvich Andor polgármester⁹ köszöntötte a kormányzót: „Főméltóságú Kormányzó úr! Ebben a városban ma örömtől hangosan feldobognak a szívek, és a lelkesedéstől sugároznak az arcok. Az ünnepi díszben pompázó város, hódoló tisztelettel fogadja ma, Magyarország kormányzóját. (...) Boldognak érzem magam, hogy a felszabadult város egész népének érzelmeit és hűségét főméltóságod előtt tolmácsolhatom, és egyúttal magas látogatásáért köszönetét kifejezésre juttathatom.” Majd az emelvényen a kormányzó intézett beszédet Pécs város egész közönségéhez: „Megilletődéssel szólok Önökhöz innen, ahová olyan sokáig szomorú aggodással és szorongó várakozással szálltak a gondolataink. (...) Eljöttem ide, hogy örömeükből és lelkesedésükből újabb erőt merítsek. (...) Önök a közeljövőben, felszabadulásuk után először fogják alkotmányos jogaikat gyakorolni. Mójukban fog állni, hogy befolyást gyakoroljanak az ország, a haza sorsának irányítására. Válasszanak meg olyan férfiakat, akikben él az egységes magyarság gondolata.”¹⁰

⁹ 1906. június 18.–1936. november 1. között Pécs szab. kir. város polgármestere.

¹⁰ Dunántúl, 1921. október 6.

A feldíszített Széchenyi tér, 1921. október 5.

A beszéd után a pécsi nők nevében Zichy Lujza grófnő köszöntötte Horthyt, majd Gosztonyi Erzsébet nyújtott át virágcsokrot. Ezután a Széchenyi téren felsorakozott egyesületek, intézmények, testületek és iskolák tagjai vonultak el az emelvény előtt, a sort a katonai díszmenet zárta.

10.35-kor a kormányzó és kísérete újra fogatokba szállt, és a Katolikus Körhöz hajtatott.¹¹ Itt a díszteremben Stenge Ferenc alispán és Kovács Antal honvéd ezredes fogadta a kormányzót, majd több városi előljáró is üdvözlését fejezte ki. Az ügyvédi kamara képviselőjében Szily János, Pécs város összes tanintézetének nevében Késmárky István c. apát, jogakadémiai igazgató. A Pécsi Iparosok Szövetsége képviselőjében Ruzsinszky Béla üdvözölte, az állami tisztviselők nevében Félix Antal, ítéltáblai elnök. Továbbá köszöntötte a Gyáriparosok Szövetsége képviselőjében Littke József, és a Pécsi Kereskedők Testületének elnöke, Hamerli József.¹² A küldöttségek köszöntései után Horthy Miklós szólt a jelenlévőkhöz: *„Köszönöm üdvözlő szavaikat. Jól esik osztoznom örömben, látnom nemes lelkesedésüket és hallanom készségüket a közreműködésre az újjáépítés nagy munkájában.”*¹³

A Katolikus Kör után a kormányzó és kísérete a püspöki palotába hajtott. Itt gróf Zichy Gyula megyéspüspök fogadta, és újból üdvözölte az államfőt. Horthy ün-

¹¹ Janus Pannonius u. 11., a mai Csontváry Múzeum épülete,

¹² Pécsi Est, 1921. október 6.

¹³ Pécsi Napló, 1921. október 6.

A kormányzó elhagyja a püspöki palotát. Mellette gróf Zichy Gyula megyéspüspök, mögötte Soós Károly altábornagy, 1921. október 5.

népélyesen köszönetet mondott, és méltatta az egyházak szerepét. Majd a többi felekezet vezetői, és képviselői is köszöntötték a kormányzót: a pécsi és baranyai református egyházközség nevében Nagy Imre, a felső-baranyai egyházmegye esperese, a pécsi evangélikus egyházközség nevében Baldauf Gusztáv lelkész, az izraelita hitközség képviselőjében pedig Pfeiffer Izsák rabbi. Majd az itteni ünnepély legkiemelkedőbb része következett, a székesegyházi hangverseny.

13.00-kor lépett be Horthy Miklós és teljes kísérete a pécsi székesegyházba. A hangversenyt a Pécsi Dalárda és a székesegyház énekkara kezdte Lajos Gyula karnagy vezetésével, majd Jaksch Ede orgonaművész, Liszt: Symphonia című darabját adta elő.¹⁴ A hangverseny után gróf Zichy Gyula körbevezette a kormányzót a székesegyházban. Ezután rövid pihenőt tartottak a püspöki palotában, majd a vendégek továbbhajtottak a Nemzeti Kaszinóban tartandó ünnepi ebédre.¹⁵ A kormányzót a feldíszített nagyteremben várták. Korábban Reéh György és Littke Lőrinc lett megbízva az ebéd megszervezésével. A hatalmas, U alakú asztalsoron 250 teríték nyert elhelyezést. Természetesen csak meghívóval lehetett részt venni az ünnepi ebéden, és minden vendégnek előre meghatározott helye volt.¹⁶ A kormányzó középen ült, gróf Zichy Gyula és Soós Károly altábornagy között, utóbbi a főételt követően pohárköszöntőt mondott.

¹⁴ BML Pécs vt. ir. E-6539/1923

¹⁵ A mai Király u. 13. szám alatti épület.

¹⁶ A meghívott vendégeket korábban megkérte a rendezőbizottság, hogy legkésőbb október 4-ig fizessék be az ünnepi ebéd részvételi díját, 250 koronát.

Horthy Miklós és Soós Károly a székesegyház előtt, 1921. október 5.

A Nemzeti Kaszinóból a fogatok a sportünnepély irányába indultak, amelyet a szigeti városrész gyakorlóterén tartottak meg. A sportünnepély 16.30-kor kezdődött, becslések szerint tízezer néző látogatott ki a megtekintésére.¹⁷ A kormányzó érkezésekor a 8. gyalogezred zenekara eljátszotta a Himnuszt, majd Littke József, a Pécsi Atlétikai Club elnöke üdvözölte Horthy Miklóst. Az ünnepély tornabemutatóval kezdődött, amelyen minden pécsi középiskola szerephez jutott. A program további részében volt még atlétika, birkózás, ökölvívás, valamint kard- és törvívás. Ezután a cserkészek felvonulása következett, végül egy tízperces bemutató labdarúgó-mérkőzés zárta a műsort. Az ünnepély végén a kormányzó beszédet tartott, amelyben kifejtette a sport fontosságát, valamint szólt arról, hogy: „*Magyarországnak eddig az olimpiákon mindig sikerült elérnie az ötödik-hatodik helyet a nemzetek ranglistáján, és ezt a hagyományt tartani kell.*”¹⁸ A beszéd után a csapatok díszmenetben elvonultak a kormányzó emelvénye előtt, végül pedig közösen meghallgatták a Szózatot. Ezután Horthy és kísérete a püspöki palota rövid érintésével a Pécsi Nemzeti Színházba távozott, ahol a kormányzót díszelőadás fogadta.

Az előadás 20.00-kor kezdődött, elsőként Erkel: Hunyadi László című operájából hangzott el a nyitány, majd a Pécsi Dalárda lépett fel 16. századi Mária-dalokkal. Ezután zongoraversenyek következtek, majd ifj. Johann Strauss: A cigánybáró

¹⁷ A rendezőbizottság már korábban tájékoztatta az érdeklődőket, hogy a sportünnepélyre jegyek kaphatóak a testnevelési iroda Deák (ma: Jókai utca) 3. szám alatti helységében, 30–250 korona közötti helyekre.

¹⁸ Pécsi Est, 1921. október 7.

A kormányzó a katonai gyakorlótéren, 1921. október 6.

című operettjének második felvonását adták elő a Nemzeti Színház művészei.¹⁹ A díszelőadás után Horthy és kísérete a püspöki palotába távozott, ahol gróf Zichy Gyula meghívására szűk körű vacsorán vett részt Pécs és Baranya előljáróival. Itt a megyéspüspök pohárköszöntőt is mondott az államfő tiszteletére. 23.00-kor a meghívottak kivonultak a püspöki palota erkélyére, hogy megtekintsék a kormányzó tiszteletére adott szerenádot. A székesegyház előtti téren, és a Sétatér környékén, becslések szerint mintegy 10 ezer fős nézőközönség jelent meg.²⁰ A szerenádot a Pécsi Dalárda vegyeskara és a Pécsi Polgári Daloskör férfikara adta elő, a katonazenekear kíséretében. Végül Patacsi Dénes nemzetgyűlési képviselő, volt államtitkár szavalta el egyik saját költeményét. A szerenád ideje alatt fényjátékot láthatott a közönség az éjjeli égbolton, amelyet Weichinger Gyula tervezett és kivitelezett.²¹ Az éjszaka további részét Horthy a püspöki palotában töltötte.

A látogatás másnapján, 1921. október 6-án a kormányzó reggel 8.30-ra érkezett meg gépkocsin a szigeti városrész gyakorlóteréhez. A Hadapródiskolától lóháton közelítette meg a katonai csapatszemlét. Ekkorra már több ezres nézőközönség gyűlt össze a környéken. A csapatszemle egy óra hosszat tartott, ezután a kormányzó autóba szállt, és megkezdte baranyai-somogyi körútját.²² Társaságá-

¹⁹ BML Pécs vt. ir. E-6539/1923. A díszelőadásra elővételben lehetett jegyeket vásárolni a Pécsi Nemzeti Színház pénztáránál.

²⁰ Pécsi Est, 1921. október 7.

²¹ Pécsi Napló, 1921. október 7.

²² BML IV. 1407. Pécs pgm ir. 106.sz./1921

ban volt Soós altábornagy is, első állomásuk Szentlőrinc volt. Ide 10.00-ra érkeztek, a Szabadság téren már várta őket Patacsi Dénes nemzetgyűlési képviselő, és üdvözlő beszédben köszöntötte a kormányzót.²³

A következő állomás Szigetvár volt, de már a megyehatárhoz kiérkezett Horthy elé díszes kísérettel Sárközy György, Somogy vármegye főispánja, valamint Tallián Andor alispán.²⁴ Majd a feldíszített Zrínyi térre vonultak, ahol a kormányzó tiszteletére rövid ünnepély zajlott le. Az elhangzott üdvözlő beszédek után a kormányzó megkoszorúzta Zrínyi Miklós szobrát.²⁵ A látogatások ezután Darányban, majd Lakócsán folytatódtak, utóbbi településen Gál József bíró köszöntötte az államfőt, aki itt étkezést és rövid pihenőt is tartott. Horthy és kísérete 15.25-re érkezett meg Sellyére, itt Bodonyi Nándor iskolaigazgató mondott üdvözlő beszédet. Majd következett Vajszló, ahol Morvay Ferenc jegyző, és Tóth János helyettes bíró fogadta. Siklós főterén gróf Benyovszky Móric, volt Baranya vármegyei főispán várta, és köszöntötte. A körút utolsó állomása Szalánta volt, majd a kormányzó és kísérete 19.00-ra érkezett vissza Pécsre.²⁶

A kormányzói autó elsőként a püspöki palotába hajtott, itt Horthy rövid pihenőt tartott, majd a pécsi katonai helyőrség tisztikarának vacsorájára indult a Pannónia szálló²⁷ különtermébe. A vacsora ideje alatt Fricsay Richárd karnagy vezetésével a katonazenekar játszott. A kormányzót távozása előtt Soós Károly ajándékozta meg, aki egy fotóalbumot nyújtott át az államfőnek Pécsről és Baranyáról. Az album címlapját Manno Miltiádész festőművész készítette, akit ekkor be is mutattak Horthynak.²⁸ A kormányzó a hosszú, számos utazással járó nap végén 21.00-ra ért vissza szállására, a püspöki palotába, az este további részét pihenéssel töltötte.

A kormányzói látogatás harmadik napján, 1921. október 7-én, már korán reggel gyülekeztek a pécsi polgárok a Széchenyi téren. 7.00-ra a tér már teljesen megtelt. Horthy Miklós nyitott gépkocsin érkezett – lassú tempóval, jobbján Soós altábornaggal – elbúcsúzni Pécs városától. A kormányzó 8.10 körül ért ki a Széchenyi térre, mögötte a katonazenekar haladt és a Himnusz-t játszotta. Ezután Horthy végig sétált a díszszázad előtt, és kezét rázott Beksics Olivér alezredes parancsnokkal. Elutazása előtt Soós Károly mondott búcsúzó beszédet: *„Kérem főméltóságodat, engedje meg, hogy köszönetünket fejezzem ki, hogy nehéz gondja közepette kegyeskedett itt a felszabadult területen ez ősi városnak két napot és vidékének egy napot szentelni. (...) Ez a két nap örömnappal volt, és az is marad Pécs városának és Baranya vármegye lakosságának emlékében.”*²⁹ Mielőtt Horthy távozott volna autójával a Mohácsi út irányába, legutoljára Nendtvich Andor polgármesterhez lépett, és köszönetet mondott neki a vendéglátásért. Majd Soós altábornaggal elindultak Mohács irányába. Az országút mentén a közeli falvak lakói – Birján, Lothárd, Olasz vagy Szederkény – felsorakoztak, és üdvözlötték Magyarország kormányzóját.

²³ Dunántúl, 1921. október 7.

²⁴ Szigetvár és térsége 1950. május 31-ig Somogy vármegyéhez tartozott.

²⁵ Dunántúl, 1921. október 7.

²⁶ BML Pécs pgm. ir. 106.sz./1921

²⁷ A Király u. 5. szám alatti étterem és hotel 1988-ban vette fel a Palatinus Szálloda nevet.

²⁸ Dunántúl, 1921. október 7.

²⁹ Pécsi Napló, 1921. október 8.

Az első állomás Bóly volt, ide 9.00-ra érkezett meg a kíséretével. Itt csaknem két óra hosszát időzött, és számos bólyi, illetve környékbeli polgár bemutatkozott neki, herceg Montenuovo Nándor pedig a kastélyában fogadta. Továbbhaladva Szajk, Babarc és Lánycsók polgárai látogattak ki az országúthoz, üdvözölve a kormányzót. Majd 11.00-ra érkeztek meg Mohácsra, ahol már a Pécsi útnál nagy tömeg várta. A kíséretet a Széchenyi téren fogadta Herschmann Károly őrnagy, a helyőrség parancsnoka, és Keserics Ferenc apátplébános, akik üdvözlő beszédeket is tartottak. A Himnusz közös meghallgatása után a kormányzó továbbutazott Dunaszekcső érintésével Bátaszékre, ezzel befejeződött baranyai körútja. Bátaszéken már várta a Turán különvonat, amelyre a kíséretéhez tartozó autókat is felrakodták. A község főterén rövid ünnepély is volt a kormányzó tiszteletére, amelyen Förster Zoltán, Tolna vármegye alispánja mondott köszöntő beszédet.³⁰ Ezután a Turán elindult Baja irányába, Horthy Miklós pedig megkezdte a szintén szerb megszállás alól felszabadult Duna-Tisza közötti területek meglátogatását.

A kormányzó második látogatása Pécssett, 1923-ban

Horthy Miklós 1923. április 26-án látogatott újra Pécsre. A rendezőbizottság fővédnöke, Nendtvich Andor polgármester április 23-án felhívást intézett Pécs város közönségéhez, hogy a város társadalma fogadja tisztelettel a kormányzó érkezését, és minél több polgár látogasson ki elé a főpályaudvarhoz, majd később az elvonulási útvonalakhoz.³¹ Továbbá a felhívásban a polgármester megkérte Pécs közönségét, hogy nemzeti színű zászlóval lobogózzák fel a házakat, díszítsék ki az ablakokat és az üzletek kirakatait. A rendezők a kormányzó részletes programját korábban a kabinetirodával egyeztették.

9.10-kor robogott be a Turán, a kormányzó különvonata. A főpályaudvaron és környékén hatalmas tömeg várta az államfőt.³² Horthy kíséretéhez tartozott vitéz Nagy Pál gyalogsági tábornok, Görgey György alezredes, a testőrség parancsnoka, Denk Gusztáv a kabinetiroda főnöke, gróf Ambrózy Lajos kabinetirodai tanácsos, valamint Magasházy László, Koós Miklós és Hardy Kálmán szárnysegédek.³³ A kormányzó érkezésének pillanatában Borsay János karnagy vezetésével a 8. gyalogezred zenekara eljátszotta a Himnuszt.

A peronon Pécs képviselőjében elsőként vitéz Fischer Ferenc főispán³⁴ üdvözölte a kormányzót: *Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város törvényhatóságainak és népének hódolatát teszem le főméltóságod elé (...) Másfél éve annak, hogy ez a nép három éves szenvedés után a magyar haza keblére visszakerült, és átélte a felszabadulás pillanatát. Örömeiket akkor is főméltóságod legmagasabb látogatása tetőzte be.* Ezt követően Horthy Miklós köszöntötte a jelenlévőket, és

³⁰ Pécsi Est, 1921. október 8.

³¹ BML Pécs vt. ir. E-6539/1923: 7956/1923

³² A főpályaudvar peronján csak külön meghívóval lehetett megjelenni, melyeket rövidi Maxon Lajos tábornok, vegyesdandár-parancsnok adott ki 1923. április 20-án. A meghívó tartalmazta a katonai csapatszemlére induló különvonat díjtalan használatát is.

³³ Pécsi Lapok, 1923. április 27.

³⁴ 1929-től Keresztes-Fischer Ferenc. 1921–1931 között Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város főispánja. 1931–1935 és 1938–1944 között belügyminiszter.

Pécs szab. kir. város polgármesterétől.

7956/1923. szám.

PÉCS VÁROS KÖZÖNSÉGÉHEZ!

Magyarország Kormányzója, Nagybányai
HORTHY MIKLÓS UR ŐFŐMÉLTÓSÁGA
vidéki szemleutja alkalmából f. évi április
hó 26.-án, csütörtökön reggel 9 órakor
városunkba érkezik és e napon körünk-
ben tartózkodik.

Ezen örvendetes eseményből kifolyólag azzal a felhívással fordulok az egész város lakosságához, fogadjuk magas vendégünket lelkünk egész melegével, hagyományos magyar vendégszeretettel és őszinte, mély hódolatunkkal. Juttassuk mindezen érzéseinket kifejezésre akként, hogy fogadtatására a pályaudvaron, valamint az elvonulási utvonalakon, minél számosabban megjelenünk.

Adjunk e fogadtatásnak a magas vendég személyéhez méltó díszes keretet azzal is, hogy házainkat, de különösen az elvonulási utvonalon lévő házakat fellobogózzuk; ablakainkat, kirakatainkat diszitsük fel, végül a Főméltóság Urnak elutazása idejére **esti 10 órakor** az elvonulási utszakaszon ablakainkat, vagy legalább lakásainkat megfelelőkép világítsuk ki!

A Kormányzó Ur Őfőméltósága pécsi tartózkodásának programját a helyi napilapok ismertetik.

Tegyünk meg tehát a magunk részéről mindent, hogy Őfőméltósága kellemesen érezze magát ez ősi város falai között és szép emlékekkel távozzék tőlünk.

Isten hozza! Isten vezérelje Magyarország Kormányzóját!

Pécs, 1923. évi április hó 23-án.

Nendtvich Andor s. k.
polgármester.

Nendtvich Andor polgármester felhívása, 1923. április 23.

szólt Pécs város polgáraihoz: *„Őszinte örömmel tölt el, hogy ismét eljöhettek Pécs városába. (...) Meg vagyok győződve, hogy az a hazafias érzés, mely e sokat szenvedett város lakosságát a felszabadulás utáni napokban eltöltötte, változatlanul él ma is a pécsiek lelkében.”*³⁵A kormányzó fogadására a főpályaudvaron megjelent még gróf Zichy Gyula megyéspüspök, Stenge Ferenc alispán, Nendtvich Andor polgármester, Mosonyi Dénes püspöki helynök, Maxon Lajos tábornok, báró Biedermann Imre, herceg Montenuovo Alfréd, valamint Gosztonyi Gyula. A nemzetgyűlési képviselők közül jelen volt Perlaki György, Szily Tamás és Patacsi Dénes. Továbbá a pécsi Erzsébet Tudományegyetem képviselőjében megjelent Pekár Mihály, az orvosi kar dékánja, Faluhelyi Ferenc, a nemzetközi jog tanszékének professzora, és Késmárky István egyetemi tanár.³⁶

Horthy az állomás előtt vitéz Nagy Pál tábornok kíséretében Grubánovits Ákos feldíszített négyes fogatába szállt. A kormányzó és kísérete végighaladt a Ferenc József úton (a mai Szabadság úton), majd a Rákóczi út, Irgalmasok utcája vonalon fel a Széchenyi térre. Onnan a fogatok továbbhajtottak a Ferencziek utcája, Szigeti országút mentén a gyakorlótérre. Horthyt mindenütt széles tömeg üdvözölte, a szigeti gyakorlótéren katonai díszszemle fogadta.³⁷ A közel egy óra hosszúságú katonai szemle után Horthy a tribün előtt ellovagolva üdvözölte a tiszteletére megjelent közönséget.³⁸

A kormányzói látogatás következő állomása a püspöki palota volt. Ide kicsivel 11.30 után érkezett meg a kormányzó és kísérete.³⁹ A székesegyház előtti téren és a Sétatéren több ezres tömeg várta. Az államfőt Fischer Ferenc főispán kísérte a lakosztályába, aki itt átöltözött, majd megkezdte a tisztelgő küldöttségek meghallgatását a püspöki palota fogadótermében. Elsőként a katolikus egyház képviselőjében gróf Zichy Gyula megyéspüspök köszöntötte a kormányzót: *„A fájdalmas keresztúton, melyen hazánk és árva nemzetünk jár, felemelő s vigasztaló reánk minden egyes alkalom, midőn főméltóságodat körünkben tiszteljük.* Majd a többi felekezet képviselője tette üdvözlését. Elsőként Nyáry Pál református lelkész, majd a pécsi evangélikus egyházközség nevében Baldauf Gusztáv lelkész. Az izraelita hitközség küldöttségét Wallenstein Zoltán főrabbi vezette.⁴⁰ Ezután a kormányzó az egyes állami hivatalok vezetőit fogadta, majd az egyesületi küldöttségeket, jótékony intézetek és társadalmi testületek képviselőit. Horthy legvégül a pécsi és baranyai helyőrség tisztikarát fogadta, majd visszavonult lakosztályába.

Rövid pihenő után a kormányzó és kísérete a Nemzeti Kaszinóba hajtott, ahol részt vett a kaszinó 54 hősi halottjának megemlékezésén. Az épület előtt Visy László, a Nemzeti Kaszinó elnöke köszöntötte az államfőt, majd felkísérte a díszterembe. Itt Blaskovich Iván vármegyei főjegyző mondott ünnepi beszédet, amely után Horthy Mik-

³⁵ Dunántúl, 1923. április 27.

³⁶ Pécsi Est, 1923. április 27.

³⁷ Pécsi Lapok, 1923. április 27.

³⁸ A rendezőbizottság korábban felhívta a résztvevők figyelmét, hogy aki a katonai díszszemlét szeretné megtekinteni, az legkésőbb április 26-án reggel 9.00-ra foglalja el a helyét a szigeti gyakorlótéren felállított tribünnél.

³⁹ BML Pécs vt. ir. E-6539/1923

⁴⁰ Pécsi Est, 1923. április 27.

lós leleplezte az emléktáblát.⁴¹ Az ünnepély legvégén a katonazenekar eljátszotta a Szózatot. Ezután a jelenlévők átmentek a kaszinó feldíszített nagytermébe, ahol 220 terítékes ebédet szervíroztak.⁴² A kifogástalan ételek mellett pécsi és baranyai borokkal kínálták a vendégeket. A fogadáson csak névre szóló meghívóval lehetett részt venni. Horthy az asztalfőn foglalt helyet, gróf Zichy Gyula és Nagy Pál tábornok között. A főétel elfogyasztását megelőzően Nendtvich Andor polgármester mondott pohárköszöntőt a kormányzó tiszteletére: „*Városunk ma örömmünnepet ül, mert azzá avatta főméltóságod megtisztelő magas látogatása (...) Pécs város közönsége mélyen átérzi az erkölcsi erők nagy jelentőségét, és azok ápolásának szükségességét.*”⁴³

Horthy következő programja a mecsekszabolcsi bányatelep meglátogatása volt. Ide 16.15-kor érkezett meg a kormányzó, ezt mozsárágyú is jelezte. A közeledő fogatokat az országút mindkét oldalán közel 1200 iskolás gyermek üdvözölte. A mecsekszabolcsi sporttelep elején feldíszített emelvény várta az államfőt, akit elsőként a bányaigazgatóság nevében Csatáry Frigyes udvari tanácsos, a DGT vezérigazgatója köszöntött.⁴⁴ Beszédében az igazgató visszapillantást tett a szabolcsi bányák keletkezésére, történetére és folyamatos fejlődésére. Ezután a bányászzenekar eljátszotta a Himnuszt, majd Petkó János lépett az emelvényre, és a 40 éven felül szolgáló bányászok nevében nyújtott át ezüst bányalámpát a kormányzónak. Horthy megköszönte, majd a tiszteletére megjelentekhez szólott: „*Örömmel jöttem a munkások közé, mert élet-halál harcot kell vívniunk ma az ország gazdasági talpra állításáért. Ennek a küzdelemnek a becsületes, kitartó munka a fegyvere. (...) Az ország megerősítésének nagy munkájában bizton számítok a hazáját szerető munkásság megértő közreműködésére.*”⁴⁵ A beszéd után a Turul Dalárda a Szerencse fel című bányászdalt adta elő, majd a kormányzó, és a jelenlévők 10 perces bemutató labdarúgó-mérkőzést tekintettek meg a szabolcsi sporttelep pályáján. Végezetül az államfő elismerését fejezte ki Purth Lajosnak, aki megszervezte a mecsekszabolcsi ünnepélyt.

A kormányzó és kísérete innen a Ferenc József-akna új tárnájának meglátogatására indult. A tárna előtt elsőként Szoboszlay Kornél főmérnök üdvözölte Horthy Miklóst, aki itt több bányászt is megszólított, és egyes munkásokkal hosszasan beszélgetett. Ezután a tárna lejárata felé indultak, és a leszálláshoz szükséges ruhákat magukra öltve, Jó szerencsét! felkiáltással elindultak a bánya mélyébe. A kormányzó több mint fél órát időzött a tárnában, és megtekintette a munkában lévő bányászokat, a fejtést, a mentőcsapatot, a bányaléges helyet és az egyes biztonsági berendezéseket.⁴⁶ A kormányzót a tárnában Szikora Gyula központi főfelügyelő és Szoboszlay Kornél kalauzolta körbe. Végül a hatalmas gépházat tekintették meg, majd az államfő aláírta a Ferenc József-akna díszkönyvét. A bányalátogatási

⁴¹ Az emléktáblát Makara Iván tervezte és Zsolnay-Mattyasovszky Zsolt készítette el. Emléket állított az I. világháború folyamán elesett kaszinótagoknak. A tábla a Himnuszt első két sorával kezdődött, majd kétoldalt szerepelt az 54 elesett katona neve.

⁴² Dunántúl, 1923. április 27.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Pécsi Lapok, 1923. április 27.

⁴⁵ Dunántúl, 1923. április 27.

⁴⁶ Pécsi Est, 1923. április 27.

ünnepély zárásaként a Turul Dalárda elénekelte a Szózatot, ezután Horthy és kísérete újra fogatokba szállt, és visszaindult Pécsre.⁴⁷

A kormányzó, gróf Zichy Gyula pécsi püspök meghívására 20.00-tól szűk körű vacsorán vett részt a püspöki palotában Pécs és Baranya előljáróival. A vacsora ideje alatt a székesegyház előtti téren, és a Sétatér környékén, becslések szerint mintegy 15–20 ezres tömeg gyűlt össze, hogy megtekintse a Horthy Miklós tiszteletére adott szerenádot.⁴⁸ A szerenád 21.00-kor a Polgári Daloskör előadásával kezdődött Dudás Géza karnagy vezetésével.⁴⁹ Ezután a 8. gyalogezred zenekara következett, majd a Főreáliskola ifjúsági énekkara. A szerenádot végül a Pécsi Dalárda előadása zárta. A kormányzó a püspöki palota erkélyéről tekintette meg a koncertet, majd miután az befejeződött, gróf Zichy Gyula kíséretében elindult a székesegyház előtti tere. Itt már várták a kormányzót és kíséretét a feldíszített fogatok, amelyek elindultak a főpályaudvar irányába. A kivilágított elvonulási útvonal mindkét oldalán köszönetűket fejezték ki a megjelentek a kormányzói látogatásért. Horthy legvégül a főpályaudvaron Nendtvich Andor polgármestertől búcsúzott el, majd 22.00-kor elindult Pécsről a Turán, a kormányzói különvonat. Az államfő másnap Bajára, április 28-án pedig Kaposvárra látogatott.

A kormányzó harmadik látogatása Pécssett, 1930-ban

1930. október 12-én, vasárnap délután látogatott Horthy Miklós Pécsre. A kormányzó felesége kíséretében részt vett a pécsi repülőtér hangárjának felavatásán, illetve a Baranya-Pécs Aero Club⁵⁰ három új sportrepülőgépeinek keresztelési ünnepélyén. A rendezőbizottság fővédnöke ezúttal is Nendtvich Andor polgármes-

⁴⁷ BML Pécs vt. ir. E-6539/1923. A kormányzói látogatás eredeti programja szerint meglátogatta volna az üszögi uradalmat is, de végül a sűrű program miatt ez nem valósult meg.

⁴⁸ Dunántúl, 1923. április 27.

⁴⁹ BML Pécs vt. ir. E-6539/1923. Nendtvich Andor polgármester korábban meghívót küldött Pécs város közönségéhez. Fizetett hirdetések, plakátok jelezték az esti ünnepélyt.

⁵⁰ A klub 1929. december 18-án alakult meg, első elnöke Keresztes-Fischer Ferenc volt. A társaság elsődleges célja a pécsi repülőtér létrehozása volt, amely alapításáról 1930. február 26-án született határozat. A reptér a mai Tüzér utca–Endresz György utca által határolt, a Makár hegy alatti katonai gyakorlóter helyén, nyugat felé szabadon, délen pedig a vasútvonalig terjedő területet foglalta magába. Az első menetrend szerinti repülőgép 1930. április 15-én landolt, egy Fokker típusú utasszállító. = Csizek Zoltán: A Mecsek lejtői fölött. Pillanatképek Pécs repüléstörténetéből 1888–1945. Pécs, 2008. 31. p.

ter volt, aki korábban Szirmay Aladár vezérkari századossal, a kabinetiroda megbízottjával egyeztetette Horthy részletes programját.⁵¹

A kormányzói pár különvonata pontosan 14.08-kor futott be a pécsi főpályaudvarra. Korábban a vendégségbe érkezett szegedi Délvidéki Aero Club három repülőgépe emelkedett a magasba, hogy megtiszteltetésből a Turán elé repüljön Szentlőrincig. Horthy kíséretében Pécsre érkezett még Vértessy Sándor, a kabinetiroda főnöke, vitéz Somkuthy József ezredes, Igmándy-Hegyessy Géza ezredes, a testőrség parancsnoka, továbbá vitéz Koós Miklós alezredes, Brunszwick György őrnagy, valamint Scholtz Andor és Molnár Gusztáv szárnysegédek.⁵² A peronon Pongrácz Béla százados vezetésével felsorakozott a díszszázad, a katonazenekar pedig eljátszotta a Himnuszt. A kormányzót elsőként Keresztes-Fischer Ferenc főispán üdvözölte: „*Főméltóságú Kormányzó úr! Örömmel köszöntöm az ősi város falai között Pécs és Baranya vármegye közönsége nevében, és külön mondok köszönetet, hogy a magyar sportrepülés ünnepének fényét megjelenésével emelni méltóztatott.*”⁵³ A főpályaudvaron a kormányzói fogadtatáson továbbá részt vett Nendtvich Andor polgármester, Fischer Béla alispán, vitéz Koszmovszky József altábornagy, vegyesdandár parancsnok, Szabó Lajos törvényszéki elnök, valamint Igaz Béla, Patacsi Dénes és Muszty István nemzetgyűlési képviselők. A felsoroltakon kívül még természetesen jelen volt számos egyetemi tanár, több baranyai képviselő és felsőházi tag, a pécsi klérus számos tagja, a bíróságok és állami hivatalok vezetői. A pécsi Erzsébet Tudományegyetemet Bozóky Géza rector magnificus képviselte, a királyi főügyészség részéről pedig Szapár József jelent meg.⁵⁴ A főpályaudvari fogadtatás zárásaként Nendtvich Andorné nyújtott át virágcsokrot a kormányzó feleségének, Purgly Magdolnának, aki első alkalommal látogatott Pécsre.

Horthy és kísérete ezután gépkocsikkal hajtott a szigeti városrészen elterülő reptérhez, hogy részt vegyen a hangáravatás országos ünnepélyén.⁵⁵ Az elvonulási útvonalon széles közönség köszöntötte az államfőt. Az autók 14.30-ra értek ki a reptérhez, ahol becslések szerint 30 ezer fős tömeg várta.⁵⁶ A pécsi reptér kialakítása, és a hangárépület kivitelezése a Baranya-Pécs Aero Club és a Dunántúl c. napilap kezdeményezésére gyűjtésekből, adományokból valósult meg. Az első felhívás a Dunántúl hasábjain jelent meg 1929. július 4-én, amelynek országos visszhangja lett. Összesen 12 vármegyéből érkeztek önkéntes adományok, és rövidesen 70 ezer pengő gyűlt össze a létesítmény kialakítására, melyet a Magyar Aero Szövetség is támogatott.⁵⁷ A 12 darab repülőgép befogadására alkalmas hangárépületet Hoffmann László pécsi építésmérnök tervezte, de közreműködött benne Visy Zoltán is. Az épület a modernség jelképe lett: két pillérfal között, a hosszoldalán tolóajtókkal végig felnyíló, fém-üveg

⁵¹ BML Pécs pgm. ir. 144.sz./1930

⁵² Pécsi Hírek, 1930. október 13.

⁵³ Dunántúl, 1930. október 14..

⁵⁴ Pécsi Napló, 1930. október 14.

⁵⁵ Az eseményt a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. élőben közvetítette, a riporter Koncz Sándor volt. A Magyar Filmiroda pedig több operatőr közreműködésével filmre vette a hangáravatási ünnepélyt, majd később azt eljuttatták a legtöbb magyar filmszínházba.

⁵⁶ Pécsi Napló, 1930. október 14.

⁵⁷ Dunántúl, 1930. október 14.

A pécsi repülőtér hangárépülete.

tetőzetével, két oldalán oromfalablakokkal.⁵⁸ A hangár ma már nem áll a helyén, a repülőtér területén pedig Uránváros lakóházai épültek fel.

A kormányzót emelvény várta a feldíszített, felbogozott hangárépület előtt. Az ünnepélyt a 8. gyalogezred zenekara nyitotta meg a Himnusz eljátszásával, majd Keresztes-Fischer Ferenc lépett a mikrofon elé: „*Baranya vármegye és Pécs városa tudatára ébredt a repülősport fontosságára. (...) A mű készen áll, kérem főméltóságodat, kegyeskedjék engedélyt adni arra, hogy azt rendeltetésének átadhassam. (...) A Baranya-Pécs Aero Club nevében átadom tehát ezt a repülőteret, hangárt és az itt lévő repülőgépeket a sportrepülés céljaira.*”⁵⁹ A főispán beszéde után Kara Jenő, a Magyar Aero Szövetség ügyvezető alelnöke, majd vitéz Csenkey Géza m. kir. légügyi főfelügyelő köszöntötte a jelenlévőket, utóbbi kiemelte a pilótaképzés jelentőségét. Ezután Fischer Béla alispán felkérte Kozma Miklósnét,⁶⁰ Nendtvich Andornét és Fischer Bélánét, hogy kereszteljék meg a Baranya-Pécs Aero Club három, Hungária típusú sportrepülőgépét, melyeket szintén közadakozásokból vásároltak.⁶¹ A hölgyek virágcsokrokat erősítettek a Baranyára, Pécsre és Bárd Miklósrá⁶² keresztelt repülőgépekre. A hangáravató ünnepélyen csak meghívóval lehetett megjelenni, a rendezők fenntartott, előre sorszámozott helyekről gondoskodtak. A nagyszámú közönség a reptér keleti részén helyezkedett el. Az ünnepélyen továbbá megjelent Bresztovszky Béla, a Műegyetemi Sportrepülő Egyesület elnöke, Kétly Károly miniszteri tanácsos, a

⁵⁸ Mendöl Zsuzsanna: Építésszpálya a két világháború szorításában: Hoffmann László (1897–1943) = JPM Évkönyv 41–42. Pécs, 1998 237. p.

⁵⁹ Pécsi Hírek, 1930. október 13.

⁶⁰ leveldi Kozma Miklós miniszteri tanácsos, a Magyar Távirati Iroda vezető igazgatójának felesége.

⁶¹ BML Pécs vt. ir. C-62/1940: 8477/1930

⁶² A repülőgépet valójában leveldi Kozma Ferencről nevezték el, akinek az írói álneve volt Bárd Miklós. A költő, valamint tábornok 1857–1937 között élt, és leveldi Kozma Miklós miniszteri tanácsos édesapja volt.

Repülőgépek keresztelése, 1930. október 12.

Beszélgetés az államfővel a hivatalos ünnepély után, 1930. október 12.

kereskedelemügyi minisztérium képviselője, valamint Visnya Ernő kincstári főtaná-

PÉCSI HÍREK

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Pécs, Dunántúli Könyvkiadó Rt., Perczelu. 42. sz.
Telefonszámok: 2-22 és 16-81.

**POLITIKAI ÉS KÖZGAZDASÁGI
HÉTFŐI LAP**

Egyes szám ára 20 fillér
Előfizetési ára: negyedévre 2 P 40 f
Hirdetések díjazás szerint

MAGYAR HÉT

cimén készülnek összefogásra a magyar kezek. A világháború utáni szomorú napok alatt kellett, hogy mindannyiunkban kifejlődjék az egymásrautaltság, az összetartó-

Horthy Miklós Magyarország kormányzója és felesége a pécsi hangáravatás ünnepélyén

Szép időben, fényes keretek között folyt le a repülőgépek megkeresztelése. A kormányzó az ünnepély után Virág Ferenc megyéspüspök vendége volt

csos, Makay István polgármester-helyettes, Gebauer Miklós apát, püspöki irodaigazgató és Szieberth Róbert népiskolai felügyelő-igazgató.⁶³

A hivatalos beszédek után az államfőt és feleségét vitéz Rákosi György tábornok, a m. kir. Légügyi Hivatal igazgatója kalauzolta körbe. Bemutatta nekik a három új repülőgépet, és a hangárépületet. Horthy közben több pilótát is megszólított, majd Keresztes-Fischer Ferencnek méltatta a komplexumot: „*Nem is tudom mit mondjak Önnek, olyan szép dolog az amit csináltak. Büszke lehet rá, mert ez igazán szép teljesítmény.*”⁶⁴ Ezután a főispán bemutatta Hoffmann Lászlót a kormányzónak. Az avatóünnepélyt légi bemutató zárta, melyen részt vett az újonnan megkeresztelt három pécsi sportrepülőgép, kiegészülve a Délvidéki Aero Club gépeivel. A hat ezüstfém repülőgéppel a Baranya-Pécs Aero Club pilótaiskolájának növendékei mutattak be rajrepülést.⁶⁵ A hangáravatást követően a kormányzói pár és kísérete gépkocsikkal a székesegyház megtekintésére indultak.

A püspöki palota előtt Virág Ferenc megyéspüspök⁶⁶ köszöntötte és üdvözölte a vendégeket, akik ezután megtekintették a székesegyházat. Itt a kíséret közel háromnegyed órát időzött, a kormányzói párt Hanuy Ferenc pápai preláthus, egyetemi tanár és Gebauer Miklós vezette körbe. A vendégek 16.15-kor a püspöki palotába vonultak, ahol frissítő teát fogyasztottak. A pihenő alatt Horthy hosszasan beszélgetett Virág Ferenc megyéspüspökkel, aki elmesélte a templom eredetét, későbbi átalakításait, valamint a legutóbbi restaurálási munkálatokat. Ezután a kormányzó és kísérete 17.10-kor a feldíszített belvároson keresztül a Zsolnay gyárba autózott.

A bejáratnál Mattyasovszky-Zsolnay Tibor gyárigazgató fogadta, majd a vendégeket Szikorszky-Zsolnay Miklós vezette körbe a gyár területén, illetve a gyár mú-

⁶³ Pécsi Napló, 1930. október 14.

⁶⁴ Pécsi Hírek, 1930. október 13.

⁶⁵ Pécsi Hírek, 1930. október 13.

⁶⁶ Pécs 79. püspöke 1926–1958 között.

XXXIX. évfolyam. 233. szám.

Egyes szám ára 14 fillér.

1930 október 14. Kedd

PÉCSI NAPLÓ

Írkesztőség és kiadóhivatal: Munkácsy Mihály u. 10.
Kéziratokat nem adunk vissza.
Írkesztőségi telefon: 109. — Kiadóhivatali telefon 27

FÜGGETLEN POLITIKAI NAPILAP.
FŐSZERKESZTŐ: LENKEI LAJOS.

Előfizetési árak házbiz szállítva vagy postán egy évre
250 pengő, egy negyed évre 750 pengő.
Egyes szám ára: 14 fillér, 16 oldalas 24 fillér.

Országos ünnepség keretében, a kormányzó és neje jelenlétében avatták fel a sportrepülőgép-hangárt.

Megkeresztelték a három sportrepülőgépet.

zeumában. A látogatás végén a gyárigazgató unokái virágcsokrot, és egy pompás eozinvázát nyújtottak át a kormányzói párnak.⁶⁷ A Zsolnay-gyár megtekintése volt a nap utolsó programja, így ezután Horthy és kísérete a főpályaudvarra indultak. Az autók elvonulási útvonala mentén felsorakoztak a különböző tanintézetek diákjai, akik jelenlétükkel elbúcsúztatták a magyar államfőt. Itt az összes pécsi iskola képviseltette magát.⁶⁸ A peronon a hivatalos búcsúvételt Nendtvich Andor polgármester tette meg, majd a katonai tisztelgés után a kormányzói különvonat 18.00 után kigördült a főpályaudvarról, és a kormányzói pár megkezdte útját a fővárosba.

Összefoglalva az eseményeket elmondhatjuk, hogy mindhárom kormányzói látogatás – a lehetőségekhez képest – a legmagasabb színvonalon zajlott le. 1921-ben még csak egy éve volt hatalmon Horthy, így minden lehetőséget kihasználta, hogy konszolidálja pozícióját. Kísérete is szerényebb volt, mint a későbbi látogatások alkalmával. A háború utáni általános szegénység, és gazdasági válság miatt a kabinet sem akart túl drága ünnepélyeket szervezni. Kiemelkedik az 1930-as látogatás, amely a legfényesebbnek tekinthető, mert ebben az évben volt a 10. jubileumi évfordulója, hogy Horthy kormányzó lett. Ekkor több vidéki nagyvárosba is el látogatott. De azt is meg kell említeni, hogy Pécs város közönsége korábban már látott pompásabb államfői látogatásokat, amikor Ferenc József, az Osztrák–Magyar Monarchia császára, és Magyarország királya vendégeskedett a városban. Ez abból is kiténik, hogy Ferenc József pécsi tartózkodásairól az európai sajtó is beszámolt, míg Horthy Miklós látogatásairól csak a hazai lapok hasábjai tudósítottak.

Archív fotók és iratok,

a Várostörténeti Múzeum és a Baranya Megyei Levéltár gyűjteményéből.

⁶⁷ Dunántúl, 1930. október 14.

⁶⁸ BML Pécs vt. ir. C-62/1940: 25681/1930

KOVÁCS ATTILA

EGY PÉCSRŐL VILÁGHÍRRE JUTOTT ZENESZERZŐ, ZÁDOR JENŐ

Az 1894. május 11-én Bátaszéken született és 1977-április 4-én Los Angelesben elhunyt Oscar-díjas zeneszerző, Zádor Jenő iskoláit Pécsen végezte. Várnai Ferenc feltételezése szerint a zeneiskolában Boldisné Andalits Irma lehetett a zongora-, Zoltán Vilmos pedig zeneelmélet-tanára, de ezt, valamint feltételezett ciszterci gimnáziumi tanulmányait semmilyen eddig fel nem lelt írásos dokumentum nem támasztja alá. Valószínűleg magántanuló lehetett a már ekkor rendkívül tehetséges ifjú muzsikus, aki később zenei tanulmányait Bécsben, majd Lipcsében fejezte be. Utóbbi helyen a későromantikus polifon stílusával még Bartókra is ható, fiatalon elhunyt Max Reger tanítványa volt Zádor, aki 1922-től a bécsi új konzervatórium tanára lett, 1935-től pedig a budapesti Zeneakadémián tanított. 1939-ben kivándorolt az USA-ba, ahol 1941-től Hollywoodban tanított és főként filmzenéket komponált.

Zádor zeneszerzői stílusára Richard Strauss és Max Reger hatott kezdetben, később a modern törekvések is. Művei között jelentősek operái: Diana (1923), A holtak szigete (1928), Rembrandt (1930), Csipkerózsika (1931), A revizor (1935), Kolumbusz Kristóf (1939), A vörös malom (1968); A gépember című balett (1933), szimfonikus művei között pedig a Romantikus szimfónia (1922), Rondo zenekarra (1933), Sinfonica tecnica (1935), Táncszimfónia (1936), Gyermekszimfónia (1941), Pastorale és tarantella (1942), Rapszódia cimbalomra és zenekarra (1969), valamint zongora- és kamaraművei.

Filmzenéi közül mint zeneszerző többek között az 1940-es Edison-filmet jegyzi, mint hangszerelő pedig 78 filmben dolgozott, közte a Rózsa Miklós zenéjére készült Ben Hur című, 1959-es filmben, melyért a zeneszerzői Oscart kapó Rózsa mellett társhangszerelői Oscar-díjat kapott komponista társával együtt. Világhírét első amerikai sikere, a József Ferenc királyi herceg szövegkönyvére komponált Kolumbusz Kristóf opera hozta meg, melynek a New York-i Rockefeller Színházban megtartott bemutatóját az NBC rádióállomás is közvetítette.

Zádor Jenő több fiatalkori művét Pécsen mutatta be a Zenekedvelők Egyesületének zenekara, melynek 40 éves jubileumán maga is részt vett. Pontosítva az előbbieket, Zádor műveinek első bemutatását az I. világháború alatti bevonulások miatt átmenetileg tevékenységét szüneteltető zenekedvelői zenekar örökébe lépő 6. gyalogezred zenekara kezdte el, mely Pécsi József vezényletével 1916 februárjában Zádor Jenő Ifjúsági szimfóniáját mutatta be, majd márciusban ugyanők Programszerénáját, egy következő hangversenyen pedig Hannele előjátékát. Ez utóbbi hangversenyen a még mindössze 18 esztendőes pécsi basszista, Ernster Dezső Lóve-balladát és Wagner-áriát adott elő.

Zádor Jenő már külföldön is elismert komponista, amikor 1931. február 9-én a Zenekedvelők Egyesületének zenekara Várhalmi Oszkárrel előadja Karnevál

szvitjét. 1935-ben már mint a bécsi konzervatórium és a budapesti Zeneakadémia tanára jött Pécsre, részt vett a Zenekedvelők Egyesületének december 9-én a Pécsi Nemzeti Színházban tartott 40 éves jubileumi hangversenyén, melynek magyar művekből álló programjában Magyar változatok című művét is előadták, Várhalmi Oszkár vezényletével. Az illusztris műsorban Erkel Hunyadi nyitánya, Bartók Magyar képek ciklusából az Este a székelyeknél és a Medvetánc, Kodály Hány Intermezzója, Hubay, Dohnányi, Weiner és Siklós Albert kompozíciói szerepeltek.

Zádor Jenő 1939-es amerikai kivándorlását követően műveinek csak kisszámú pécsi előadásáról van biztos adatunk. A Mecsek Fúvósötös Szkladányi Péter által szerkesztett 1977. január 23-i, a zeneszerző halála előtt 3 hónappal tartott Csontváry Múzeumbeli Magyarok a világban című hangversenyén Zádor 1972-ben komponált Szvit fúvósötösrre című művét adták elő, vélhetőleg magyarországi bemutatónaként, ami mind Szkladányi, mind a Mecsek Fúvósötös igényességét és színvonalát jellemzi a kortárs zene területén. (Az előadást egyébként a komponista is megköszönte egy az együttesnek írott levelében.) Ezen a hangversenyen Simonfai Mária (zongora), Gácsik Veronika (gordonka), Gyermán István (hegedű) és Horváth Csaba (brácsa) közreműködésével Zádor friss műve mellett Veress Sándor Fúvós-trióját (1931), Dohnányi Ernő Zongorahatosát (1937) és Seiber Mátyás Permutazioni à cinque című, 1958-ban komponált fúvósötösét is előadták.

A Mecsek Fúvósötös Zádor Fúvósötösét továbbra is repertoárján tartotta. 1978. március 2-án a budapesti Francia Intézetben adott hangversenyen is megszólaltatták. Szkladányi a Pécsi Szimfonikus Zenekar 2000-es nyári zenei fesztiváljának július 3-i Pécs zenéje az 1940-es években című, a Művészetek Házában megtartott hangversenyének programjába beszerkesztette Zádor Jenő Fúvósötös szvitjének Rapszódia című nyitótételét a Mecsek Fúvósötös előadásában.

2010. október 9-én a MÁV Szimfonikusok Howard Williams vezényletével a PTE Aulában egy nagyszabású Zádor Jenő- és Rózsa Miklós-koncerttel tisztelegtek emléke előtt, melyen Ária és allegro (1966), Magyar caprice (1935), 5 kontraszt zenekarra (1964) és Csárdás rapszódia (1939) című művei hangzottak el. Előző nap szülővárosában Bátaszéken, másnap pécsi egykori lakhelyén, a Munkácsy u. 3. szám alatti háznál avattak emléktáblát.

Végezetül engedjék szólni néhány szót erről a nagyszerű koncertről, mert ez ragyogóan mutatta ennek a világhírűvé lett muzsikusnak ragyogó kvalitásait. A koncertet Zádor Jenő 1966-ban komponált Ária és Allegro című műve nyitotta, mely a Honegger és Hindemith nevével fémjelzett neoklasszikus irányt képviselte, átítatva a filmzenék szélesen áradó dallamosságával. Ezután következett Rózsa Miklós Jascha Heifetznek és Gregor Pjatigorskynak szintén 1966-ban komponált Sinfonia concertantéja, melyet Kelemen Barnabás (hegedű) és Kokas Dóra (gordonka) adott elő a Bartók és Kodály szellemét megidéző magas színvonalon. A koncert második felében Zádor Jenő két magyaros hangvételi és még itthon komponált műve fogta közre az 1964-ben komponált és igen modernnek számító Öt kontraszt zenekarra című mintegy 20 perces kompozíciót, mely Zádor kései stílusának egyik remekműve. A hangulatot mégis az 1935-ben komponált Magyar capriccio alapozta meg,

melyben a kuruc-kori dallamvilág (Csínom Palkó) és a verbunkos zene inspiráló hatása a legfontosabb elem, virtuóz hangszerelésben és feldolgozásban. Az Őt kontrasztban a 20. századi zeneszerzés szinte teljes palettája jelen van, Schönbergtől, Kodályon át Prokofjevig.

A nyitó Bevezetés és a Fantázia című 3. tétel az atonalitás (hangnemenlküliség) példája, a köztük lévő Őszi pasztorálban a magyar folklór kodályi feldolgozásmódjának hatása is jelen van, a Rusztikus scherzo tiroli Ländlert idéz Mahler, Bartók vagy épp Sosztakovics humorával. A Fűgás finálé pedig Prokofjev neoklasszicizmusát. A szakma és a nagyközönség körében is a legnagyobb meglepetést a Rusztikus scherzo tangóharmonikás, kedélyes alpesi hangvétele jelentette, de a hangszerelés sokszínűsége – hárfa, zongora rézfúvóskórus stb. – is nagy hatást gyakorolt a közönségre, mely zárásul Zádor egyik Amerikában is legnépszerűbb magyaros tematikájú művét, a Csárdásrapszodiát hallhatta és jutalmazta percekig tartó vastapssal, a Pécsi Szimfonikusok korábbi angol zeneigazgató karmesterének értő és ihletett vezényletével ragyogó teljesítményt nyújtó MÁV Szimfonikusok remek produkcióját. Zádor Jenő a koncerten jelen lévő gyermekei unokái és rokonsága nemcsak a produkcióval, de a pécsi szervezők és jelen sorok írójának a komponistához méltó megemlékezésével is elégedettek voltak. A koncerthez írott műsorlapot mind dedikáltatták, másrészt fia, Les T. Zador a Pécsi Concerto könyvhöz e-mailben eljuttatta édesapjáról azt a portréfotót, melyet a zeneszerző maga a legkedvesebb róla készült fotóként tartott számon.

A Pécsi Concerto című, az Alexandra Kiadónál megjelent könyv alapján átdolgozta és kiegészítette: Kovács Attila, Pécs város zenei referense

PÉCSI TUDÓSÍTÁSOK A 17–19. SZÁZADBÓL

Hiánypótló munka született – állapíthatjuk meg a Juliane Brandt és Hábel János által szerkesztett kötet kézbevétele után, mely eddig kiadatlan német nyelvű források segítségével fest szemléletes képet a 17–19. századi Pécsről. A forrásgyűjtemény megjelenése több okból kifolyólag is üdvözlendő. Egyrésztől lehetőséget biztosít a német nyelvterületen élők számára, hogy bepillantást nyerjenek egy olyan település történetébe, mely a középkor kezdete óta folyamatos és szoros kapcsolatot ápol a Német-római Császárság kereskedelmi központjaival. A könyv célja ezen felül, hogy fokozza a külföldi olvasók érdeklődését városunk iránt, mely a 2010-ben – Essen és Iisztambul mellett – az Európa Kulturális Fővárosa címet viselhette.

Pécs hosszú és eseményekben gazdag történelme ellenére a szerzőpáros által közölt források viszonylag rövid időtartamot ölelnek fel, a kontinuitás láttatása érdekében azonban egy rövid bevezetőben felvillantják a település fejlődésének főbb állomásait.

A kötet külön értéke, hogy rendkívül sokféle forrástípust sorakoztat fel: az úti beszámolók, levelek és újságcikkek mellett lexikon-szócikkek, rölapok, valamint haditudósítások hívják időutazásra az olvasót, mely során egyszerre barangolhatja be a török megszállás alól felszabadult várost, vagy a századforduló hangulatával átítatott dualizmus kori Pécs utcáit.

Egy 18. század végi utazó, aki Dél-Európa állatvilágát tanulmányozta – s közben hosszabb időt töltött a mecsekaljai városban – a vidéket levelében egyenesen egzotikusnak találta, mások pedig a hely különleges fekvéséről, a hegyek között megbúvó völgyek szépségéről, avagy a fenséges borokról emlékeztek meg beszámolóikban. A német lexikonokból beemelt szócikkek segítségével – melyek közül a legkorábbi még a harminc éves háború (1618–1648) idején látott napvilágot – nyomon követhető Pécsnek és környékének hódoltság utáni újjáépítése, illetve a német bevándorlók letelepítésének körülményei. Egy kereskedő 1800-ban papírra vetett visszaemlékezéseit követően a lokálpatrióta katolikus pap, Haas Mihály szemüvegén keresztül pillanthatunk vissza a település múltjára. Lényeges, hogy írásában a pécsi püspökök tevékenységén, a szerzetesek életén és a város templomain kívül a lakosság nyelvi-etnikai összetételére is kitér. A kötet végén az 1870-ben alapított *Fünfkirchner Zeitung*-ból válogatott írások nyújtanak egyfajta esszenciát a boldog békeidők Pécsének pezsgéséről.

A forrásidézeteket tagoló képeslapok, ábrák és térképek nemcsak a befogadást teszik könnyebbé, hanem lehetőséget adnak Pécs egykori, illetve mai városképének összehasonlítására. A szövegek előtt található bevezető tanulmányok röviden ismertetik a források történelmi hátterét, olvasmányos stílusúak, könnyen követhetők, így a munka a történész szakma figyelme mellett méltán számíthat a tágabb olvasóközönség érdeklődésére is.

Czeferner Dóra

Eine Reise in das alte Fünfkirchen. Die Europäische Kulturhauptstadt Pécs in deutschen Quellen. Herausgegeben von Juliane Brandt und Johann Habel. IKGS Verlag, München, 2010. 469. o.

A KIÉLESEDETT OSZTÁLYHARC JEGYÉBEN AZ ÚJ RENDBEN FÉLSZEGEN, ÜGYEFOGYOTTAN MOZGUNK ARATÓ JENŐ VISSZAEMLEKÉZÉSEI 1945–1959. III., befejező rész

A városban hosszú éveken át dolgozott a Szikvíz és Szeszipari Vállalat. A tanács ezt a vállalatot megszüntette, a szeszipari üzemét átadta a Baranya megyei Szeszipari Vállalatnak, amíg a szikvíz- és üdítőital-üzemet hozzácsapták a mi vállalatunkhoz. Ez lett a Sütőipari Vállalat 10. üzeme. A teljesen elavult térsztaüzem, az V. üzem a nagy átalakulás során szintén le lett állítva. Úgy látszik, e helyett akasztották nyakunkba a szikvíz-üzemet. Ugyanakkor a vállalatra bízta a város jéggel való ellátását is. A műjeget a sörgyár gyártja, s a mi dolgunk lett kiszállítani a közületeknek, üzleteknek, éttermeknek stb. A vállalatnál nagy ellenérzéssel fogadták a szikvíz- és üdítőital-üzemet, meg a jégszállítást. Pékjeinknek teljesen idegen ez a terület, de mit csináljunk, vállalni kell. Hosszú időbe telt, amíg a vállalati vezetők beletanultak a szikvízgyártásba.

Én végigcsináltam a vállalat összes fejlődését, és örömmel töltött el, amikor a vállalat 1962-ben élüzem lett, sőt elnyerte a Minisztertanács és a Szakszervezetek Országos Tanácsa piros zászlaját is. A vállalatnak van pártszervezete, amelynek Treiber Ferenc szállításvezető a titkára, s persze az Élelmiszeripari Dolgozók Szakszervezetének, az EDOSZ-nak is van szervezete, amelynek kivétel nélkül mindenki tagja, természetesen én is. A szakszervezet élén az ÜB elnök áll, Treibel Lajos (1954–1957), Horváth Sándor (1857–1960), Tárkány Jenő (1960–1964), Milkovics Sándor 1964-től. Sűrűn tartanak politikai és gazdasági szemináriumokat, aztán a dolgozók részére szaktanfolyamokat. Sokat fejlődik újabban a Szocialista Brigád-mozgalom. Május elsején a vállalat is ünnepel, előfordul, hogy kivonulunk, de legtöbbször akkora az ünnepi rendelés, hogy az üzemek a munkát május elsején reggel vagy délelőtt fejezik be, s utána a munkások mennek haza aludni. Annak pedig semmi értelme, hogy a vállalatot a kivonuláson egy kis csoport szellemi dolgozó képviselje, ezért a kivonulás elmarad.

Megélhetés, magánélete az 50-es évek végén, 60-évek elején

Magamról még annyit, hogy 1956-ban megoldódik a nyugdíjproblémám is, amely éveken át annyi gondot okozott nekem. 1956-ban rendelet jelent meg, amely szerint felül kell vizsgálni a nyugdíjfelvonásokat, és a törvénytelenül elvont nyugdíjakat újra folyósítani kell. Sajnos a folyósításra kerülő nyugdíj lényegesen alacsonyabb, mint volt az annak idején elvont. Nálam például 725 forintot állapítottak meg (500 Ft nyugdíj + 100 Ft nyugdíjpótlék + 100 Ft feleségem utáni családi pótlék + 25 Ft szintén valami pótlék). Kevés, kevés, de ennek is örülök, legalább munkaképtelenségem esetén nem állok itt egy fillér nélkül. Nálam a nyugdíj-megállapítás egyelőre csak elméleti jelentőséggel bír, hiszen még aktívan dolgozom, s amíg dolgo-

zom, a nyugdíj sem jár. Mégis biztosságot ad az embernek az a tudat, hogy ha akármilyen kevés is, mégis van nyugdíjam. S ha már nem tudok dolgozni, nem kell koldulni mennem, vagy a fiaimra hagyatkoznom.

Béla és Laci, mint már említettem, Pesten, Miklós a Baross-telepen élnek és dolgoznak, Béla megtalálta párját egy Budapesten, a Sportkórházban röntgennel dolgozó pécsi lány, Siklósi Etelka (vagy ahogy a családban hívják, Guri) személyében. A lány szülei, dr. Siklósi István főorvos, felesége Ptacek Etelka, akikkel régóta jó barátságban vagyunk. Feleségem és Siklósiné távoli atyafiságban is vannak egymással. A két fiatal itt Pécssett ismerte már egymást, de Pestre kellett menniük, hogy végleg rátaláljanak egymásra. 1958. január 2-án van Pécssett az esküvőjük. Guri kedves, helyes, intelligens lány, úgy megszeretjük, mintha a saját lányunk lenne. Eleinte egy kis albérleti szobában laktak. Akkor Béla nagy fába vágta fejszéjét, társult vállalatának, a Bányatervező Intézetnek hét másik fiatal dolgozójával és a Kléh István utcában közös erővel felépítettek egy háromemeletes, nyolc lakásból álló, villaszerű házat. Talán két évig dolgoztak a házon, s kétévi nehéz munka után boldogan költözködtek be az egyik első emeleti lakásba, elérték a céljukat, van már otthonuk.

1958. december elsején megszületett az első unokánk, Balázs, a Siklósi és Arató családok szemefénye. A nyarat mindig Pécssett töltik, s mi büszkén és boldogan nézzük a gyereket, amint nő, fejlődik, értelmesedik. Sokat sétálgatok, beszélgetek vele, eszes, okos, értelmes, minden iránt érdeklődő kisfiú, számomra nagy öröm foglalkozni vele, taníttatni, mesélni neki. 1963. március 28-án megszületett második unokánk, Csongor. A családban mindenki lányt várt, de hát mit csináljunk, belenyugszunk, hogy újra „csak” fiúval növekedett a család. A picike, amikor megérkezett, nagy ijedelmet keltett a családban, mert az egyik lába hibás, elfordult. Hála a modern orthopédiának, a hibás lábat szépen rendbe hozták, ma már alig mutatja valami, hogy a lába valaha hibás volt. Balázsban van valami nyugtalanság, valami idegesség, ellenben a kerek, gömbölyű Csongor maga a nyugodtság.

Miklós, Béla és László távol élnek tőlünk, egyedül a legkisebb, Csaba maradt velünk. Sok gond és baj van a gyerekekkel, 12 éves, az általános iskolába jár, és én távol vagyok Hetvehelyen. Jóformán csak vasárnaponként látom, és hiányzik neki az erős apai kéz, amely kordában tartaná, fegyelmezné. Szófogadatlan, engedetlen, visszafelesel anyjának, édesanyja nem bír vele, ha hazajövök, csak rosszat hallok róla. Már csak azért is örülök, hogy visszakerülök Pécsre, mert már attól félek, hogy erős apai kéz hiányában teljesen elvadul, rossz útra terelődik. Véglegesen Pécsre kerülve sokat foglalkozom vele, iparkodom megnevelni. Három bátyjával együttvéve sem volt annyi gondom, mint most vele. 1955-ben elvégezte az általános iskola 8. osztályát, és szeretne a Gép- és Villamosipari Technikum villamosipari tagozatára menni, de ebben az évben megszüntették ezt a tagozatot, a gépiparhoz pedig nincsen kedve. Tehát a Széchenyi István Gimnáziumba megy, ahová sok szaladgálás után, nagy ügyel-bajjal vették fel. Nem lett itt sem könnyebb dolgunk vele. Tanulásban meg sem közelíti bátyjait, folyton hajtani kell, hogy dolgozzon, tanuljon. S emellett az új világ új gyerekei között nő fel, akik nem ismernek semmiféle tekintélyt, saját önző, senki mással nem törődő életüket élik. Ez a diáktársaság erősen hat Csabára

is. Sok szomorúságot okoz modortalanságával, tiszteletlenségével, sőt gorombaságával nekünk. Sóhajtozva mondogatjuk, mennyire mások, jobbak, különbek voltak a nagyobb fiúk. 1959-ben leérettségizett, az egyetemre nem vették fel. A Baranya megyei Építőipari Vállalathoz került villamosipari tanulónak, és végezte az 500. sz. ipari-tanuló-iskolát. 1961-ben letette a szakvizsgát és felszabadult villanszerelő lett belőle, s mint ilyen dolgozott a Baranya megyei Építőipari Vállalatnál. De itt csak mellékesen foglalkoztak villanszereléssel, ezért 1962 júliusában megvált ettől a vállalattól és átment a Dél-Dunántúli Áramszolgáltató Vállalathoz (DÉDÁSZ). Beiratkozott a Gép- és Villamosipari Technikum villamosipari tagozatára (amelyet időközben újra felállítottak), és az esti tagozatot végezte. Tanulmányait nem tudta befejezni, mert 1962 novemberében behívták katonai szolgálatra. A repülőkhöz, a repülőalakulatok földi részlegéhez került. Budaörsön képezték ki fénytechnikusnak, s utána bevonult Taszárra, és az ottani repülőtéren szolgálta le katonaeveit. 1965. január 13-án szerelt le, s a DÉDÁSZ-nál folytatta munkáját s a katonai szolgálat alatt félbeszakadt iskolai tanulmányait. Lassanként megkomolyodott, kikerülve az életbe lassanként levetkőzte diákos idétlenségeit. A katonaságnál fegyelemhez, rendhez szokott, s éppen olyan rendes, családjához ragaszkodó ember lett belőle, mint a bátyjaiból. Sokat turistáskodott, a Pécsi Vörös Meteor sportegyesület tagja, s mint terepfutó különböző versenyeken indult és szép eredményeket ért el.

Wizingerékkel, amióta Pestről hazakerültek, közös háztartásban élünk. Jenő pár évet dolgozott még a Pécsi Pénzügyigazgatóságon, aztán nyugdíjba ment. 1952-ben, amiként az én nyugdíjamat, az övét is elvették. Ő is elkezdett állás után szaladgálni. Sok szaladgálás után végre nagy nehezen sikerült elhelyezkedni az Állami Biztosító Sellyei Fiókjánál. Kint lakott Sellyén, csak szombatokként jött haza, hétfőn reggel meg ment vissza Sellyére. Utóbb átkerült a komlói fiókhöz, s nap-nap után utazott ki Komlóra, este meg jött haza. A nálam jóval idősebb emberre nagyon megerőltető a naponta ki- és beutazás, de hiába követ el mindent, mégsem sikerült neki bekerülnie Pécsre. Betegeskedni kezdett, s hiába minden orvosi kezelés, betegsége egyre rosszabbodik. Végül is megállapították, hogy májrákja van. 1957 januárjában bevitték a Pécsi Sebészeti Klinikára, betegsége azonban annyira előrehaladott volt, hogy mégsem operálták meg, hanem január 12-én hazaküldték. Amikor hazahozták, már a végét járta, keveset beszélt, egész nap alvás, aztán január 13-án este örökre elpihent. Annyira más természetű emberek voltunk, hogy bár együtt élünk, köztem és közte melegebb viszony nem tudott kialakulni. A hideg, zárkózott, kedélytelen és minden kulturális érdeklődés hiányában lévő ember iránt sehogy sem tudtam felmelegedni. Érintkezésünk jóformán csak a kötelező udvariasságra szorítkozott. Őt is, mint engem, kínozták, hogy nincs nyugdíja, mi lesz vele és feleségével, ha már nem tud dolgozni, feleségével együtt többször próbálkozott nyugdíja újbóli folyósításának kérvényezésével, de mindig elutasították. 1956 decemberében olvasta a törvénytelenül elvett nyugdíjak felülvizsgálatát elrendelő rendeletet, s nagyban örvendezett, hogy visszakapja. Az a dologban a tragikus, hogy a nyugdíj folyósítása azon a napon érkezik meg, amikor felravatalozták... Január 15-én temették a családi kriptába. 72 éves volt.

1958. december 28-án újabb haláleset következik be családjunkban, Budapesten meghalt Ilonka nővérem (Vörös Lászlóné), 54 éves korában. Hosszabb időn át betegeskedett, végül is megállapították, hogy hasnyálmirigyrákja van. Operálni nem lehetett, menthetetlen, de betegségét eltitkolta előttem, abban a hiszemben, hogy valami nehezen múló gyomorbaja van. Reménykedett, hogy előbb-utóbb kikúrálják. Amikor 1958 vége felé nála jártam, mondogatta, hogy a következő nyáron feltétlenül lejön Pécsre. 1959. január 2-án temették a Farkasréti temetőben, ugyanott, ahol Pali öcsém is fekszik. Három lánya volt, mindhárom férjnél volt. Marika Soproni Ferenc mérnök, Judit Balogh Csaba technikus, Melinda Czéký László mérnök felesége.

Édesanyám apánk halála után egyedül maradt Böske húgommal. 1952-ben neki is elvonták özvegyi nyugdíját, s fájt, hogy nem tudtam rajta segíteni, mert egy darabig semmi keresetem sincs. Utóbb, amikor sikerült munkát találnom, olyan keveset kerestem, hogy nekünk is alig volt elég a megélhetésre. Böske húgom a belvárosi egyházközségnél egyházi adóbeszedő lett, hadiözvegyi járadékából és keresményéből, továbbá Laci és Tóni öcsém, s amíg élt, Ilonka húgom támogatásából éltek. Édesanyám 1952-ben töltötte be a 80. évét, s az addig energikus és vidám lelkű nő lassan-lassan hanyatlani kezdett. Lesoványodott, s amilyen mozgékony, tevékeny és energikus nő volt azelőtt, éppen olyan egy helyben ülő csendes öregasszony lett belőle. 1957–58 körül az agyérelmeszesedés tünetei léptek fel nála, az emlékezőtehetsége lassanként teljesen elhalványult, a régen látott ismerősöket nem ismerte meg, s a szelleme is zavaros lett. Előfordult például, hogy amikor meglátogattam, panaszkodott, hogy Tóni (édesapánk) elment valahová, azt sem tudja hová, és még csak nem is ír, mi lehet vele? Amikor aztán csendesen elmagyaráztam neki, hogy szegény édesapánk meghalt, édes mama is ott volt a temetésén és sokszor kint volt a temetőben meglátogatni a sírját, bizonytalanul azt mondta, hát ha Te monddod, lehet, hogy így van. De egy fél óra múlva ismét csak elkezdett panaszkodni, hogy hová ment a Tóni, miért nem ír a Tóni? Nap-nap után fordultak elő vele hasonló esetek, s állapota egyre rosszabbodott, bár állandó orvosi kezelés alatt állt. Böske húgom gondozta, utóbb már úgy kell mosdatni, öltöztetni, tisztán tartani, mint egy kisgyermeket. 1962. szeptember 18-án éjjel aztán csendesen meghalt édesanyánk. Tulajdonképpen beteg sem volt, egy napig sem feküdt, s a halála előtti napot éppen úgy végigüldögélte karosszékében, mint bármikor máskor. A halála előtti délutánon az eddig oly csendes asszonyon valami különös nyugtalanság vett erőt, mindenáron öltözködni akart, hogy átmenjen a szomszédba, megjött a papa, a Pali, az Ilonka, a kis Imre, és odaát vannak a szomszédban, meg kell őket látogatnia. Nem is érti, hogy miért nem jöttek haza, s miért vannak a szomszédban? Böske húgom csak nagy nehezen tudta anyánkat lecsillapítani. Mintha megérezte volna, hogy a nagy viszontlátás előtt áll. Pár óra múlva viszont már látta apánkat és eltávozott gyermekeit [...] Fáj az elvesztése, mégis, hogy apánk után anyánk is elment, egyszerre nagyon magányosnak éreztem magam. 1962. szeptember 21-én temették, sírja édesapánk sírja mellett domborodik...

Aztán az én családomban is beköszönt a baj, súlyosan nehezedik ránk sógornőnknek egyre nehezebbé váló betegsége. Wizingerné egész életében ideges,

nyugtalan, örökké izguló nő volt. Amikor hazajöttek Pestről, az átélt ostrom rémségei, izgalmi miatt erősen megrongált idegzettel érkezik meg hozzánk. Férje halála után még jobban megrongálja idegzetét és egy súlyos idegbaj fejlődött ki nála, az ún. Parkinson-kór. Kezei reszketnek, ami annyira fokozódik, hogy alig tudja kezeit használni. Az orvosok megmondták, hogy a kór gyógyíthatatlan, állapota fokozatosan romlani fog, s végül is teljes bénulás következik be. Itt még nem tartunk, bár állandó orvosi kezelés alatt áll, végzetesen elgyengült. Ma már úgy kell felkelteni, lefektetni, vetkőztetni, öltöztetni, úgy kell a székre leültetni, onnan felhúzni, s ha indul valahova, szemmel kíséreni, ha meginog, elkapni, mert felkelni már nem tud, nem lehet magára hagyni. Állandóan vigyázni kell rá, s hogy ez micsoda lekötöttséget jelent számunkra, mondani sem kell. De valami hallatlan szívósság lakozik a csontig lesóványodott, örökké ingadozó, botladozó asszonyban. Folyton jön-megy, dolgozni, segíteni akar, szelleme ma is friss, töretlen. Meg vagyunk róla győződve, hogy szívóssága, energiája, akaratereje tartja mindmáig életben. Ha elhagyná magát, ha belenyugodna gyengeségébe, és csak feküdne, már régen meghalt volna.

Nyugállományban és aktív munkában

1959-ben másodszor is nyugdíjba kell mennem. Az Ipari Osztály, a tanácsai vállalatoknál, mint amilyen a mi vállalatunk is, megszüntette a jogi előadói állást, s úgy rendelkeztek, hogy 4–5 tanácsai vállalat kap egy jogtanácsost. Így a mi vállalatunknál is megszűnt az általam eddig betöltött jogi előadó állás, s személyemet illetően Molnár Károly az Ipari Osztály vezetője úgy rendelkezett, hogy miután 68 éves vagyok, betöltöttem a korhatárt, vonuljak nyugdíjba. A vállalat mindent elkövet, hogy visszatarthasson, de Molnár hajthatatlan, s kénytelen vagyok beadni nyugdíjazási kérelmemet. Nyugdíjaztatásom 1959. február 15-én következett be. Megpróbáltam a nyugdíjfolyósítás után az SZTK-hoz fordulni, ők azonban elutasítottak azzal, hogy egy ízben már nyugdíjban voltam, jogosultságom már megállapítást nyert. A munka újbóli felvétele óta 10 év még nem telt el, így újabb nyugdíj-megállapításnak nincs helye, ezért forduljak az Országos Nyugdíjintézethez. A nyugdíjintézet folyósította is részemre a korábban már megállapított 725 Ft nyugdíjat. Csak most, hogy aktuálissá vált a nyugdíjam, csak most látom, hogy milyen kevés ez a pénz. A 725 Ft-tal arra ítélték, hogy amíg agyamat használni, kezemet, lábamat mozdtítani tudom, dolgoznom kell, hogy megkeressem a törvény által megengedett 500 Ft-ot. S így ezzel együtt havi 1225 Ft keresetem lesz, amelyből már valahogy élni tudunk.

Az 500 Ft megkeresésére lehetőség is kínálkozott, mert Triebel Lajos, aki ekkor még igazgató, azt mondta, szükség van rám, maradjak továbbra is a vállalatnál 500 Ft-os alapon. Tehát 1959. február 16-án újból beléptem a vállalathoz, most már mint szerződéses munkavállaló, havi 500 Ft fizetéssel, napi 4 óra munkaidővel. Munkaköröm: aki elmegy szabadságra, vagy hosszabb ideig tartó szülési szabadságra megy, vagy betegállományba kerül, azt helyettesítem. Beülök a helyére és végzem a munkáját. Így helyettesítem a tésztaüzem vezetőjét, a központi raktár vezetőjét, dolgozom a bérelszámolásban, végzem a statisztikus munkáját. Isme-

rem a vállalat ügymenetét, nem szorulok sehol magyarázatra, beülök a megürült íróasztal mellé, s dolgozom, mintha mindig azt a munkát végeztem volna. Közben azonban a jogi vonalon zavarok támadtak. A vállalati jogtanácsosnak kinevezett dr. Koltai Béla a Sütőipari Vállalat mellett a Fémipari Vállalatnak, a Szikra Nyomdának, a Téglagyári Egyesülésnek, és a Ruházati Vállalatnak a jogtanácsosa is. Nem tudott foglalkozni az egyes vállalatok belső jogi ügyeivel. Ritkán látták őt a vállalatainál, kizárólag a pereket látta el, semmi többet. Senki sem foglalkozott a Sütőipari Vállalat belső jogi ügyeivel. Amelyekben senki sem ismeri ki magát, s az elmaradt intézkedések miatt károk, veszteségek érték a vállalatot. A baj 1960 augusztusában, már Ivanoczák János igazgatósága alatt robbant ki, amikor egy termelési értekezleten az igazgató különböző hibák és mulasztások miatt keményen lehordta a vállalat vezető embereit. Sorban állnak fel az emberek és visszautasítják az igazgató vádjait. A vállalatnak volt egy jogásza, aki ismert minden ügyet, dolgot, aki most is itt van a vállalatnál, de olyan munkát végeztetnek vele, amelyet bármelyik lány el tudna végezni. Tessék dr. Arató Jenőt újra a jogi vonalra beállítani, s akkor majd hasonló hibák nem fordulnak elő. Ivanoczák igazgató már másnap magához hivatott, hajlandó vagyok-e a jogi előadói tisztelet 500 forintos alapon elvállalni? Hogyne vállalom, csupán azt kötöm ki, hogy hivatalos órát ne tartassanak velem, s minden nap bejövök. Megcsinálom azt, amit meg kell csinálni, ha korábban végzek munkámmal, korábban távozok. Ha több a munkám, tovább maradok. Az igazgató elfogadta a kikötést, és 1960 szeptember elsejétől újból mint jogi előadó dolgozom, szerződéses alapon.

Ellátom a vállalat belső jogi ügyeit; a fegyelmi, kártérítési és kötbéres ügyeket. Kötöm a szerződéseket, eljárók minden jogi természetű ügyben és előkészítem a vállalat pereit, amelyeket a vállalat jogtanácsosa, dr. Koltai Béla, majd 1962. január 1-től utódja, dr. Kereszty György visz. Tárgyalni már nem tárgyalok, legfeljebb a jogtanácsos szabadsága alatt látok el egy-egy tárgyalást. Ivanoczák igazgató nagyvonalú ember, teljesen rám bízta az ügyek intézését és a határozati tervezeteket, amelyeket aláírásra beküldtem neki. Szó nélkül aláírta mindig. Ilyen körülmények között felelősnek éreztem magamat határozataimért, s nagyon meggondoltam, megfontoltam mindent. Egy-egy komplikált ügyet a vállalat illetékes vezetőivel is megbeszéltem, s ez alapján készítettem el a határozatot. Munkámnak meg is lett az eredménye, a határozatok ellen alig jött be fellebbezés, s a Vállalati Egyeztető Bizottság, illetve akkor már Munkaügyi Döntőbizottság rendszerint helybenhagyta a megfellebbezett határozatokat. A Területi Egyeztető Bizottsághoz (TEB) meg éveken át alig egy-két ügy jutott el, s azok is helybenhagyva jöttek vissza. Vége a vállalat rossz hírének, újra nyugodtan, szégyenkezés nélkül lehetett tárgyalni a TEB-bel. Kétszer is megtörtént, hogy felszólítást kaptam a vállalattól, hogy lépjek vissza az aktív állományba. Másrészt meg tesztaüzemi telepvezetőnek akartak megtenni. 1964 októberében pedig beruházási előadónak, egyben állóeszköz nyilvántartónak is ki akartak nevezni. Sokat gondolkodtam mindkét alkalommal, a fizetés (1600–1800 forint) szép lett volna, de jól ismertem mindkét munkakört, tudtam, hogy a tesztaüzemben, ha azt akartam volna, hogy minden

rendben legyen, legalább 10 órát kellett volna naponta dolgoznom. De azt is tudtam, hogy a beruházások intézése és az állóeszközök nyilvántartása milyen rengeteg sok munkával, vesződséggel, s mekkora felelőséggel jár. Én meg 70 éves elmúltam, s nem mertem vállalni sem egyiket, sem másikat. Mit számít a szép fizetés, ha még egy javakorabeli férfit is erősen igénybe vevő kemény munkában egyszer csak lefordulok az íróasztal mellől, és végem van...

1961. június 26-án töltöttem be a 70. évemet, s a 70. születésnapomat a vállalatnál is megünnepelték. Délelőtt szóltak, hogy délben értekezlet lesz a klubteremben, gyanútlanul bemegyek, s a klubteremben ott találtam az igazgatóval együtt a központ egész személyzetét. Namurov műszaki vezető meleg hangú beszédben köszöntött, aztán átadta a központ dolgozóinak születésnapi ajándékát, egy finom művű bronzládikát, tele cigarettával, egy üveg konyakot, aztán egy rózsacsokrot. Majd átadta az üzemi dolgozók ajándékát, egy valóban óriási kiflit (két napig ettük otthon), utána végig öleltek, csókoltak, ahányan csak voltak. Nagyon jólesett a meleg hangú, baráti megemlékezés, s a szeretet, amellyel a vállalatnál körülvettek, sőt még „tisztelőbeli péknek” is kineveztek. Még csak, hogy mint nyugdíjast a vállalatnál végzett jó munkámért kétszer is kitüntettek. 1964-ben díszoklevelet kaptam, s jutalmul a vállalat költségén elküldtek a Budapesti Ipari Vásárra. 1965-ben pedig újra díszoklevelet kaptam, s jutalmul egy hétre ingyenes beutalót kaptam a vállalat harkányi üdülőjébe. Megbecsültek a Sütőipari Vállalatnál...

Nyugdíjas évek, kapcsolat a múzeummal

Hosszú éveken át laktak nálunk társbérletben Kovács Antal nyugalmazott vasúti felügyelő és élettársa, Gál Lajosné, akik a kis szobát kapták, közös konyha-, kamra- stb. használattal. Kovács egy goromba modorú, rechthaberisch¹ természetű félművelt ember, aki kicsinyességével, kellemetlenkedéseivel, nyers önzésével, durvaságával pokollá tette életünket. Ha nem azok lennénk, akik vagyunk, már rég pofozkodnánk a házban. Hogy ezt elkerüljük, nyeltünk és hallgattunk, és újra csak nyeltünk és hallgattunk. Gálnéval nem lett volna komolyabb baj, de az meg kártyavetőnő (persze nem ingyen veti a kártyát), s nap-nap után tömegesen keresték fel hiszékeny asszonyok, lányok. Állandóan tele volt velük a folyosó meg az előszoba, ez meg ezért kellemetlen nekünk. Éveken át túrtunk, szenvedtünk, aztán ez is elmúlt, mert 1962. szeptember 12-én Kovács hirtelen meghalt. Gálné meg 1964. március 1-én követte a temetőbe. Az új lakók, akiket kaptunk, Tarczali Pál és felesége, húsipari munkások. Csendes, nyugodt emberek, akikkel semmi baj nem volt, így életünk sora nyugodt mederbe terelődött.

Éltünk csendesesen, visszahúzódva, Tusi a háztartással és a kerttel foglalkozott, amelyből virágeladással szintén keresett egy kis pénzt. Én meg délelőttönként bejárom a Sütőipari Vállalathoz, ahol pár órát kényelmesen eldolgozhattam. Csak a belső jogi munkákkal foglalkoztam, minden mellékes leszakadt rólam. Tárgyalásokra, üzemekbe nem kellett járnom, s így nyugodtan ülhetek az irodámban.

¹ Német kifejezés, jelentése önféjú, akaratos, mindig neki van igaza.

Valljuk be őszintén, hogy most már jólesett, hogy nem kellett lótnom-futnom, szaladnom, mint valamikor kellett, hanem otthon lehetek az irodámban. A délutánjaim szabadok, de ezek sincsenek elfoglaltság nélkül. Az utóbbi években szorosabb kapcsolatba kerültem a Janus Pannonius Múzeummal, s a Múzeumbarátok Körének vezetőségébe is beválasztottak. A helytörténeti osztály agilis vezetője, dr. Szabó Gyula a városban széleskörű helytörténeti gyűjtést szervezett. Szóltam neki, hogy évtizedek óta naplót vezetek, s erre megkért, hogy vigyek be a naplóból pár példányt. Bevittem neki egy kötetet, amikor egy idő múlva találkoztunk, nagy örömmel fogadott: a napló igen érdekes és értékes, s kért, hogy adjam át az egész naplósorozatot a múzeumnak. Otthon már alig tudtam elhelyezni a sok papírt, fiaim nem sok érdeklődést mutattak a naplóim iránt, ezért azt mondtam, jó, menjen be, és őrizték ott őket. Az eredeti háborús naplóimat már elvitte a budapesti Legújabbkori Történeti Múzeum, ezért a pécsi múzeumnak átadtam a háborús naplóim másolatát, a hadifogságos naplóimat, aztán a hazakerülésem után itthon írt naplóimat. Összesen valami huszonnyolc 4–500 oldalas gépelt kötetet. A napló ekkor feltűnést keltett a városban, a helyi rádió megemlékezett róla, a Dunántúli Naplótól pedig egy újságíró né keresett fel, s cikk jelent meg a naplókról az újságban. Hogy megérdemlik-e a naplók a feltűnést, nem tudom. Mindenesetre Szabó Gyula azt állította róla, hogy a város utolsó ötven esztendejének történetéhez értékes forrás-munka. Legyen neki igaz!

De nem csupán a naplóimat kapta meg a múzeum, hanem sok más egyebet is. Soha életemben rendszeresen, tervszerűen nem gyűjtöttem, de mindent, ami kezembe került, félretettem. Így évtizedeken át sok pécsi vonatkozású könyv, füzet, újság, röpirat, röpcédula, nyomtatvány, fénykép, régi papírpénz, s mindenféle emléktárgy halmozódott fel nálam. Amelyek bírnak egy bizonyos értéket számomra, de ha egyszer meghalok, előre látható a sorsuk, a tűzbe kerülnek, vagy kidobálják őket. Nos, ezek is mind bementek a múzeumba, ahol mint egy letűnt kor emlékeit megbecsülik és megőrzik őket. A padlásban álló ládákban is sok minden került elő; régi családi levelek tömege, a múlt században divatozott igen jellegzetes ruhadarabok, legyezők, használati tárgyak, divatcikkek stb. Nyomban rájuk tette a kezét dr. Szabó Gyula, s ezek is bevonultak a múzeumba. Beszélgetés közben sok értékes indítást kaptam Szabótól, s ez alapján írtam meg a polgárság életét, szokásait, erkölcsét. Szabó Gyula szerint a polgári világ valóságos folklórja ez a munka. Majd a „Pécsi képekben” a pécsi utcák, terek képét rajzolom meg, nem valami útmutató kalauz ez a munka. Ilyenre nincs szükség, van belőlük bőven, inkább az utcák, terek hangulatát, lakóinak életét iparkodtam megírni ebben a munkában. Majd következett a pécsi sütőipar története a céhkorszaktól a jelen időkig. Erre a munkámra azért vagyok büszke, mert ezt senki más meg nem írhatta, csak én. Itt nem csak írni kellett tudni, hanem az ipart is igen alaposan kellett ismerni. Aztán foglalkoztam a Pécs környéki bányásztelepülések demográfiájával, s levéltári kutatások alapján sok értékes adatot gyűjtöttem össze. Nos, délutánonként ezekkel a munkákkal foglalkoztam, számomra is szórakozást jelentettek, de pénzt is hoztak a házhoz, mert a múzeum becsületesen megfizette ezeket a munkákat. Dr. Szabó

Gyulával jó barátságba kerültem, egy kis kör alakult ki körülötte pár hozzám hasonló várost szerető, s a város múltja iránt érdeklődő emberből. Sokat beszélgettünk, sokat vitatkoztunk, számomra mindig szellemi felfrissülést jelentettek ezek a kis beszélgetések.

Nyugalmasabb idők, kedvenc időtöltések

Társadalmi érintkezést alig tartottunk, de gyakran meglátogattam Pilkó Ferit, s addig, amíg Raksányi Kund Pécssett volt (1961-ben került fel Pestre). Ő is gyakori vendég Pilkóéknál. Ahol irodalmi, művészeti, zenei kérdéseket beszélünk meg és vitatkoztunk egymással. Olykor ellátogattam egyik volt táblabíró kollégámhoz, a nagyon intelligens és sokat olvasott dr. Meszlényi Károlyhoz. Akivel főleg könyveket, irodalmi kérdéseket beszélünk meg. Van két egykori táblabíró kollégám, dr. Ábrányi Alajos és dr. Boross István. Mindketten évek óta betegek voltak, s évek óta nem hagyták el a szobát. Nem tudtak járni, s karosszékhez szögezve üldögéltek otthon. Olykor Őket is meglátogattam. Mindig arra gondoltam, Te is juthatsz ilyen állapotba, s akkor örülni fogok, ha valaki felkeres. Hát meglátogattam őket is, s mindig örültek jöttömnek. A Sütőipari Vállalatnál dolgozó, s a közelünkben a Péter utcában lakó barátomhoz, Csabafi András mérnökhöz meg televíziózásra járogatok. Mindig szerettem a színházat, s ha anyagi okokból nem tudunk színházba járni, most a televízió helybe hozza a színházat. Kitűnő előadásokat látok, s örvendeztem, hogy újra részem lehet színházi előadásokban. Böske húgomon kívül még nászomékhoz, Siklósi Pistáékhoz látogatunk el, és ezzel végére is értem társasági kapcsolatainknak. Máshová nem járunk, de hozzánk sem jön senki, nagy ritkaság, ha valaki beállít hozzánk.

Sokat olvasok, az Egyetemi Könyvtárból hozok könyveket, hosszú idő óta nem tudok könyveket vásárolni. Egykori nagy könyvtáramnak csak a maradványai vannak meg, könyveim túlnyomó része a nyomorúságos időkben az antikváriumba vándoroltak. De megmaradt könyveim megvannak a magyar klasszikusok; Berzsenyi, Petőfi, Arany, Ady, József Attila, Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond. A külföldiek közül Tolsztoj, Dosztojevszkij, Victor Hugó, Daudet, Dickens stb. Kevés, de jól megválogatott könyveim vannak. Anyagi okokból színházba, hangversenyekre nem tudunk járni. Színházba egy évben, ha egyszer jutunk el, legfeljebb moziba megyünk. De ez is elég ritkán, csak akkor, ha valami különlegesen jó film megy. A hangversenyeket pedig a rádió pótolja.

Hála Istennek, egészséges vagyok. 1957 júniusában a Bőrklinikán az orromról eltávolítottak egy rákgyanús kinövést, s vagy egy hétig voltam bent a klinikán. 1961-ben meg egy fájdalmas innhüvelygyulladással kezeltek. Kisebb hiányosságaim azért voltak, télen sokat köhögtem, egy idő óta szívemet éreztem, az orvos szerint nem komoly a baj, csak a korral járó érlemeszesedés jelentkezett. Kénytelen voltam nitropentont szedni, a vérnyomásom viszont alacsony, de ezt meg feketekávéval kúráltam. Ezekről eltekintve egészségi állapotom rendben lenne. Tudok még menni, gyalogolni, sokat sétálok a Mecseken, de nagyobb túrákra már alig vállalkozom. Ha lenne társaságom, talán még mennék, de unalmas egyedül járni a hegyet, s valljuk

be őszintén, kicsit fáraszt is már az egésznapos túrázás. A kis Voigtlanderem² még megvan, de keveset fényképezek. Inkább csak ha utazom, vagy kirándulok, csinálók felvételeket. Könnyebbé tette az életünket, hogy ma már egész más körülmények között élünk, mint ahogy 10–15 évvel ezelőtt. Megszűnt az akkori osztályharcos gyűlölködés, amely üldözött vaddá tett egész társadalmi rétegeket. Megszűnt a bizalmatlanság és sanda gyanú, amely minden lépésünket, mozdulatunkat kísérte, s szavainkat, gondolatainkat árgus szemekkel leste. Megszűnt az önkény, erőszak, törvénytelenység, amelyben élve az ember szabad prédája volt az ÁVO-nak, s amelybe kenyerünket, szabadságunkat, életünket, testi épségünket örökös veszély fenyegette. Ma az országban rend és nyugalom uralkodik, nem lehet többé kiskirálykodni, fenyegetőzni, terrorizálni és „reakciós” felkiáltással embereket agyonütni. Ma tekintet nélkül arra, hogy ki volt, mi volt az ember apja, anyja, tekintet nélkül arra, hogy ki volt, mi volt korábban valaki, nyugodtan élhet, dolgozhat mindenki. Az embernek nem a származását, munkáját vizsgálják, hanem egyedül azt nézik, mit tud, és hogyan dolgozik. Az egész légkör szabadabbá vált, nyugodtan beszélhetünk, tréfálkozhatunk, nem lesik spiclik a szavunkat. A színházakban, kabarékban nyíltan kifigurázzák a sötét múltat, s a jelen visszasságait, s a közönség jóízűen kacag a tréfán, és senki sem ütközik meg ezen. Sokat beszéltek valamikor a félelem nélküli életről, és életünk mégis minden volt, csak nem félelem nélküli. Örökös, rettegésben, félelemben élünk. Nos, ma nem emlegetik a félelem nélküli életet, de ma csakugyan félelem nélkül élhetünk. Lassanként kialakult az annyit emlegetett nemzeti egység, amelyben megtalálták a helyüket a munkások, parasztok, intelligens emberek, sőt még a magamfajta „régiek” is. Aminek jellemző példája, hogy engem, a „régieket” megválasztották a Hunyadi János utcai lakóbizottság elnökévé, s mint ilyen, hivatalos vagyok a II. kerületi tanácsülésre is. Amelyen az utca lakosságának érdekeit kell képviselnem.

Üdülések és kirándulások

A vállalatnál 12 munkanap szabadságot élvezek, amely két évente egy-egy nappal emelkedik. Úgy hogy ma már 18 nap szabadságom van. Ehhez hozzájönnek a vasárnapok, s a csúsztatott napok is. Az irodai dolgozók túlóráját nem fizetik meg, hanem szabad nappal (csúsztatással) honorálták. Nos, nálam is előfordult, hogy annyi volt a munkám, hogy délután is benn kell maradnom a vállalatnál. Túlóráim keletkeztek, amelyeket lecsúsztathatok. Ezeket a napokat összegyűjtöttem, hozzáadtam a rendes szabadságomhoz és így évente összesen 24, 25, 26 nap szabadságom is lett. Amikor a vállalathoz kerültem, még csak gondolni sem mertem arra, hogy nyaralni menjünk. Örültünk, hogy élni tudtunk. De utóbb a szakszervezet útján mégis csak hozzájutottunk az üdüléshez, s ki is használtuk az olcsó szakszervezeti üdülési lehetőségeket. 1956 októberében a soproni Rákosi Vasművek üdülőjében töltöttünk két hetet, 1957 júliusában (ebben az évben egyedül) az alsóörsi Duna Cipőgyár üdülőjébe kaptam kéthetes beutalást. 1958 októberében, majd 1959 novemberében ismét a feleségemmel a lillafüredi Palota Szállóban üdültünk. Nyugdíjba vonulásom

² A két világháborús korszakban gyártott német fényképezőgép típus.

után is minden évben kaptam szakszervezeti beutalást. De sajnos mindig csak egy személyre, örülnöm kellett ennek is. 1960-ben a hajdúszoboszlói SZOT Üdülőben, 1961 májusában a mátrafüredi SZOT Üdülőben, 1962 októberében a soproni Pedagógus Üdülőben töltöttem két hetet. 1963-ban a szakszervezet egy hajóra utalt be, amely Pozsonyba ment, és itt töltöttem egy hetet. 1964 novemberében pedig a nagymarosi Postás Üdülőbe kaptam kéthetes beutalást.

1961-ben és 1962-ben feleségemmel és Miklós fiammal (privát alapon) a Mátrában, Sztepanréten töltöttünk egy-egy hetet, aztán nálunk is bekövetkezett a baj. Olgát magára hagyni nem lehetett, Tusinak szegénynek minden nyaralásról ezért le kellett mondania. Persze az üdüléssel kapcsolatban felhasználtam az alkalmat, hogy megismerkedjem a tájjal. Ahol üdültünk, mindig részt vettem az üdülő által rendezett kirándulásokon, de magánkirándulásokat is tettem. Így jártam Fertőrákoson, Felsőórsön, Balatonfüreden, Balatonalmádin, Sümegen, Veszprémben, az aggteleki cseppkőbarlangban, Egerben, Sáropatakon, Miskolcon, Diósgyőrben, Debrecenben, Nyíregyházán, Gyöngyösön, Mátraházán, Kékesen, Galyatezőn, Parádon, Parádsasváron, Nagycenken, Fertődön, Szombathelyen, Kőszegen, Jákon, Brennbergben, Vöröskőn, Nagyszombaton, Pöstyénben, Vácon, Zebevényben, Visegrádon, Zsámbékon, Esztergomban és Pannonhalmán. A hosszú évek tapasztalatai alapján állíthatom, hogy a demokratikus Magyarország egyik legsikerültebb alkotása a dolgozók üdültetésének megszervezése. Főleg pedig a megszervezés módja. A szakszervezeti üdülők behálózták az ország legszebb tájait. S azok az emberek, aki lakóhelyüket soha el nem hagyták, el sem hagyhatták volna, most megismerkedhettek a Balatonnal, Mátrával, a Bükkaléval, a Dunával, s a Dunamenti hegyvidékkel, a Mecsekkel, a soproni hegyekkel, az ország legszebb tájaival, s legérdekesebb történelmi és művészeti emlékeivel. És mindenütt tisztaság, kényelem, finom udvariasság, és nem utolsósorban kitűnő koszt (ma már az üdülőkben három menüből lehet választani) és sok szórakozási lehetőség várja őket. S mindez olcsó pénzért, a kéthetes üdülésért mindössze 194 Ft-ot kell fizetni, holott ha saját költségén menne az ember üdülni, azért amit mi az üdülőkben kapunk, legalább 1000–2000 forintot kellene fizetni.

A hivatalos üdüléseken kívül többször jártam Béla fiamnál Budapesten, Laci öcsémnél Győrben, Tóni öcsémnél Dunaújvárosban. Aztán kirándulásokat tettem Balatonberénybe, Balatonszéplakra, Keszthelyre, Hévízre, Siófokra. 1959-ben valami nosztalgikus vágy fogott el szülővárosom, Nagykanizsa után, ahol több napot töltöttem. Végigjártam a várost, a temetőt, felkerestem a még élő ismerőseimet. Magamban búcsúztam el a várostól, amelyben gyerekkoromat, majd később életemnek egy igen viharos időszakát töltöttem el, amelyet esetleg soha többet nem látok. Pécssett pedig vasárnaponként kirándulgattunk feleségemmel. Felkerestük Mohácson a Dunát, Pécsváradot, s a közeli Dombay-tavat. Aztán Sikondát, Szigetvárt, Siklóst, Harkányt, Abaligetet. A nyári időkben ilyen kirándulásokkal szépítettük meg vasárnapjainkat.

Egész életemben szerettem utazni, jönni-menni, világot látni, s e kedvteléssel öregségemben sem hagytam fel. Ha csak lehetséges, megyek, utazok, in-

dulok a nagyvilágba, s iparkodom mindent megnézni, megtapasztalni. Az utazás, úgy érzem, megsokszorozta az ember életét, s kikerülve a megszokott környezetből, az idegenben új energiával, életkedvvel telítődtem fel. Egyébként pedig? Van egészségem, szép családom, vannak jó gyerekeim, helyes unokáim. Változatlanul megőriztem kedvemet, humoromat, szeretek emberek között lenni, asszonyokkal bolondozni. Szeretem az életet, a szépet, a jót, tudok örülni és nagyot kacagni, s ennél többet mit kívánhatna az ember 75 éves korában?

Epilógus

S ezzel beértünk 1965-be, beértünk a mába, életem históriája véget ért. S ha végiggondolok, életemben ez az élet nem volt egyhangú, nyárspolgári és szürke. Életem kalandokkal, megpróbáltatásokkal, veszélyekkel volt terhes, s voltak benne időszakok, amelyeknek nyomasztó terhét alig tudtam elviselni. Aztán életem folyása nyugodtabb mederbe terelődött, s most már úgy szeretném, ha mindig így maradna. Pedig, pedig... Vad korban élünk, az ember akárhogy is biztatgatja magát, hogy minden rendbe kerül, s akárhogy bízunk a józan emberi értelemben, fejünk felett ott lebeg a harmadik világháború, az atomháború réme és árnyékot vet az életemre, mindnyájunk életére.

Isten mentsen meg még a gondolatától is, hogy ezt az irtózatot végig kelljen csinálnunk, hogy az emberiség kollektív öngyilkosságának részesei legyünk. Istenhívő ember vagyok, s azért imádkozom, ha az emberiség megőrülne, Isten ne engedje megtörténni a jóvátehetetlent!

A mai vad korban egyedül Istenben bizakodhatunk!

Egyébként úgy látszik, életünk nagy fordulat előtt áll, ha idén nem is, de jövőre felköltözködünk Pestre, ahol a fiaink élnek. A pécsi ház eladásra kerül, Pesten építkezés kezdődött, s a Kléh István utcában épülő házban mi is kapnánk lakást. Itt Pécssett nem bírjuk fenntartani a házat, s Pesten meg együtt lenne az egész család. Ez indította el a Pestre költözés gondolatát. Ha valóra válik az elgondolás, 56 év után véget ér pécsi életem, s új élet kezdődik számomra, a pesti élet.³ Megvallom őszintén, egy kicsit félek tőle. De az már egy másik história lesz.

Pécs, 1965. május 20.

A szöveget gondozta: Márfi Attila

³ Végül is 1966-ban költöztek Budapestre, s itt érte a halál 1979. május 22-én.

A FÖLD ALATTI PÉCS

Rómában él egy kifejezés: *Roma sotterrana* (föld alatti Róma). A lakosok jelölik vele az ókori világváros földdel elfedett, de soha el nem feledett világát. Felette ma már egy új város épült, aminek okán csak igen kis részeken lehet a régít kutatni. Pécs múltja is a legősibb időkig vezet vissza, és nálunk is évszázadok óta létezik egy föld alatti világ, melyet eddig csak kevesen láthattak. Sokféle eredetű és rendeltetésű létesítményről van szó. Röviden felsorolva: az őskori vermektől, a barlangokon, sírokon, ókeresztény sírkamrákon, az antik szuterénhelyiségek maradványain át a bányákig, ciszternákig, emésztőig, kutakig, vízvezetékekig és természetesen a jelen cikk fő témáját adó pincékig. Ez utóbbiak közül a pécsiek számára leginkább a ma is üregesen létező föld alatti helyiségek az érdekesek, míg a betöltődöttek/betöltöttek már kevésbé számítanak pincének vagy üregnek, legfeljebb régészeti jelenségnek, vagy még annak sem.

Az őskori ember agyag- és kőbányászattal foglalkozott Pécs város és környéke (Mecsek) területén. Ennek nyomai legtöbb esetben régészeti ásatásokon kerülnek elő. A pécsi őskori lelőhelyek közül csak két példát említünk: a Makár-hegyen egy bronzkori település gödrei és árcai voltak egykor, a Jakab-hegyen pedig a vaskor végéig lakott hegyi erőd településének és kőbányáinak gödrei ismertek ma is.¹

Pécszet a római korban Sopianae-nak hívták. Régészeti bizonyítékok vannak a római kori borkészítésre,² de pincék helyett eddig csak egy szuterénhelyiség került elő az Ifjúsági Ház mellett. A rómaiak ugyan szent helyként használták a barlangokat,³ Pécsen ilyen eddig nem találtak. Római kori kút vagy ciszterna sem ismert, mivel a Mecsekről levezetett források mindig tiszta vizet szolgáltatnak az antik városnak. Bányászatra viszont közvetett adatok utalnak a Szent István téren, ahol geológiai és régészeti kutatások során derült ki, hogy az ókori felszíni humuszréteg szinte teljesen hiányzik. Hasonló bizonyítékot nyújtanak Sopianae házmaradványainak építőkövei, melyeket kivétel nélkül a Mecsekben bányásztak. Mésztafa-bányászat során valószínűleg már a rómaiak is találkoztak a Tettye-völgy barlangjaival, amik közül egy későbbi időkben használt rész ma bemutatóhelyként működik.

A Mecsek lábánál elterülő Sopianae lakói zárt vízvezetékekben szállítva felhasználták a friss víz egy részét, de a felesleg elirányítása ennél is fontosabb volt. A patakok vizét elvezették a város mellett, az esővizek összegyűjtésére pedig időszakos árkokat ástak. Voltak szennyvízvezetékeik is, de a népvándorlás korában ezeket már nem tartották rendben, így a város és környéke elmocsarasodott. A római idő-

¹ A Jakab-hegyen 20. századi légvédelmi ütegállások és bányafúrások is nyomot hagytak a földben!

² A római kori szőlőtermesztés bizonyítékai: szőlő ábrázolása, Bacchus- és Dionüszosz-ábrázolások, metszőkés/kacor, feliratok, szőlőfajták felsorolása, kővágószőlősi bodzafa-csutora, melyet vörösbőr csersava itatott át stb.

³ Rómaiak által bizonyíthatóan használt barlang Pécs közelében az Abaligeti-barlang (egy 2. századi római halomsírban cseppkővet talált Wosinszky Mór) és a kovácsszénájai Füstös-lik-barlang (Az MKCS és Gábor Olivér kutatása 1998–99).

szakból természetesen a sírkamrák a legismertebbek. A 3. századtól téglakriptákat készítettek, és a 4. század 2. felében pedig megjelentek az egy- vagy kétszintes temetői épületek is, elsősorban családi sírkamrák és felettük emlékkápolnák (cella memoriae-k). Voltak közösségi sírhelyek (Cella Septichora, Cella Trichora, Apáca u.

Középkori kút feltárása a Jókai utcában (fotó: Orbán Gábor)

8.), zárandokhelyként használt mártírsír (V. sírkamra), püspöki sírhely (Ókeresztény Mauzóleum) és szertartáshelyek halotti lakoma számára (Apáca u. 14.). Régészeti ásatások nyomán mára már több mint 30 sírkamra maradványai ismertek. A 9. században még feltehetően használtak néhány sírkamrát, de nem temetkezési helyként, hanem talán pinceként (pl. Ókeresztény Mauzóleum).

A középkor elején fából, vályogból épültek a legkorábbi lakóházak. Ezeket nem ritkán félig földbe ásták. A 12–13. századtól már kőépületek is álltak – legkorábban ettől az időszaktól számíthatunk boltozott pincékre.⁴ Előtte csak földbe vájt tárolóvermek, kutak, emésztők és homokbánya-gödrök léteztek. Pécs belvárosában a források több pincét is említenek. Eddig 12 középkori pince került elő, melyek közül 6 már megsemmisült vagy betömedékelték:⁵ a Kazinczy u és Mór u. közti pincerendszert elmosta a víz; az Egyetemi Könyvtár épülete (Széchenyi tér ÉNy-i sarka) alatti több helyiséges középkori pincét eltömedékelték; a Hunyadi u. 2. (Főnix) épülete alatti gótikus pincét eltömedékelték; a Citrom u. Ny-i végében a középkori Benedek-templom kriptáit eltömedékelték; a Jókai tér 5. szám alatti gótikus

⁴ A székesegyház É-i fala alatt végigfutó boltozott vízvezető csatorna építése is a középkorra tehető, csakúgy, mint a Káptalan utca 4. alatti, szintén boltozott vízvezeték.

⁵ Nem soroljuk ide a székesegyház altemplomát, hiszen ma is használt, ismert épületrész.

Eltömődött középkori pince a Ferencsek utcájában (fotó: Gáti Csilla)

pince nagy termeit eltömédékelték. Ma már csak az egykori kút fedlapja látható; a Jókai u. 13. alatti pincét statikai okok miatt eltömédékelték.

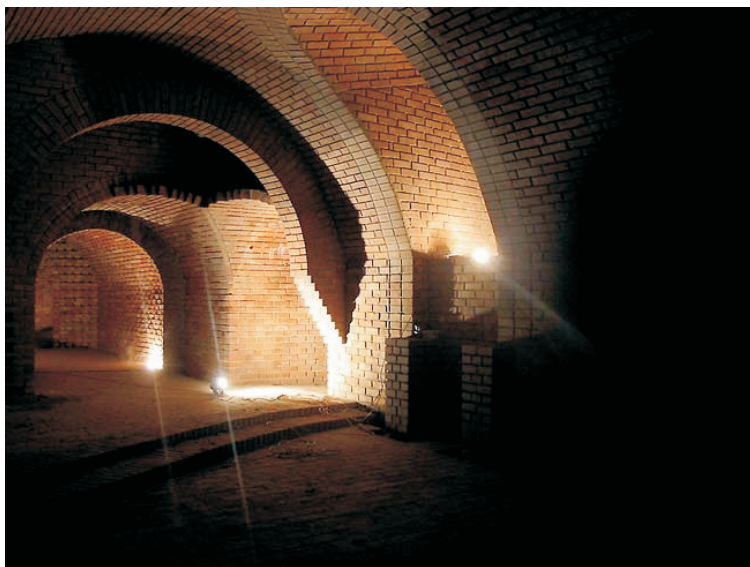
A belváros alatt azonban további hat, még létező középkori föld alatti pincéről is beszámolhatunk: a Jókai u. tetejének Ny-i oldala alatt; Jókai tér 7. gótikus ajtókeretes lejáróval ma szenespinceként létezik. Lépcsője középkori kútra épült, melynek kávéja megvan; A Széchenyi tér 12. (Régészeti Múzeum) alatti felső pince többhelyiséges boltozatos barokk pincéjének középkori előzménye lehetett; a Széchenyi tér Ny-i részének közepén 2009-ben újra megtalált, kettéágazó pince, vagyis közismert nevén a „Drakulya-pince”⁶ ma is üreges, de kutatására és bemutatására egyelőre nincs pénz; a Kossuth tér Ny-i oldalán 2008-ban talált kettéágazó pince a megépült mélygarázból megtekinthető; a Ferencsek u. 14. szám alatt nemrég került elő egy félig eltömődött pince, melynek belmagassága és hossza egyelőre ismeretlen.

A hódoltság idején ideköltözött muzulmán törökök vallási előírásaik alapján nem ihattak volna alkoholt, de persze ittak. A középkori pincék többségét meg is tartották és a keresztényekkel elkészített bort ott tárolták. Fürdőik és csorgóik számára a rómaiakhoz hasonlóan ők is földalatti vezetékeken hozták be a vizet a városba. Evlia cselebi, török utazó csodás fürdőket írt le a 17. században, melyeket e vezetékek láttak el vízzel.

A török alól való felszabadulás után, 1736-ban maga az uralkodó, III. Károly szorgalmazta a város házainak újjáépítését.⁷ Ekkor a Káptalan utcában 3 új kanono-

⁶ Drakulya egykori pécsi házáról 1489-ből Rozsályi Kun Jakab pécsi várnagy és a Gyulai család között létrejött adásvételi szerződésből tudunk. Bizonytalan érvek alapján a pince esetleg Vlad Tepes házához köthető.

⁷ Pécsi Káptalani Levéltár, 33. fasc. 20. sz., ill. 40. fasc. 105. sz.

Pinceklub a Rákóczi út alatt

ki ház emelésének költségvetését is elkészítették, mely pince építését is előirányozta.⁸ A 18. század fellendülő időszakában a Mecsek újra híres borvidék lett, és ehhez kapcsolódóan további pincék épültek. A török utáni újjáépítés évszázadának végén került elő az első megtartott ókeresztény sírkamra, a Péter-Pál sírkamra is.⁹ A belváros újabb vízvezetékeket kapott, a modern csatornarendszer viszont csak az 1920-as években kezdett kiépülni. Szintén az újkorhoz köthető a legtöbb pécsi templom ma használt kriptahelyisége: a Káptalani Levéltár épülete alatti püspöki kriptá, a Belvárosi templom kriptája vagy akár az Irgalmasok-templomé stb. A régebbi kripták megsemmisültek vagy ma már nem használják őket.¹⁰

A pécsi pincék születésének aranykora a 19–20. század. A szájhagyomány szerint a szőlősgazdák nem akarták a hegyen őrizenlül hagyni a megtermelt bort, ezért behordták a városba. A pincéket később szenespinceként, tárolóhelyként vagy akár óvóhelyként is használhatták. Mára a belváros alatti pincék összeértek és kialakultak a nagy, többemeletes pincerendszerek. A Szent István tér alatt mind a PÉTÁV, mind pedig a Pezsgőgyár használja őket, de a közelben található a püspöki pincészet is. A legújabb „katakomba” a Rákóczi út – Felsőmalom utca kereszteződése alatt található, kiépítéséhez kb. félmillió téglát használtak fel. Ismertsége és kihasználtsága azonban sajnos kicsi. A legnagyobb pincerendszer a Széchenyi téri, amelynek sok lejárata van, mélysége eléri a 15–16 métert. Itt is a PÉTÁV a leg-

⁸ Petrovich Ede: Adatok a Pécs, Káptalan utca 2. számú ház történetéhez = JPMÉ, Pécs, 1956. 43. p.

⁹ A Péter-Pál sírkamrát Koller József kanonok találta meg és mutatta be a nagyközönség számára 1780–82-ben.

¹⁰ A székesegyház altemploma alatti kriptákat Gabriele Vecchi alezredes rabolta ki 1686-ban, a Szent Bertalan-templom kriptájának maradványai ásatásokról ismertek stb.

főbb használó, mellette azonban a polgári védelem és épületgépészetek is jelen vannak. A 80-as években hajléktalanok költöztek bele, de a távfűtővezeték-csövek biztonsága miatt végül el kellett hagyniuk. Néhány évvel ezelőtt a PÉTÁV és az Örökség ház segítségével rövid időre lehetővé vált a többemeletes pincerendszer egy részének csoportos látogatása is. Sajnos e kezdeményezés mára elhalt, pedig sokan szívesen megnéznék Pécs föld alatti világát, mint ahogy ez Egerben, Budán, Párizsban, Rómában vagy New Yorkban stb. megtehető.

A pincék és üregek problematikája Pécs város életében

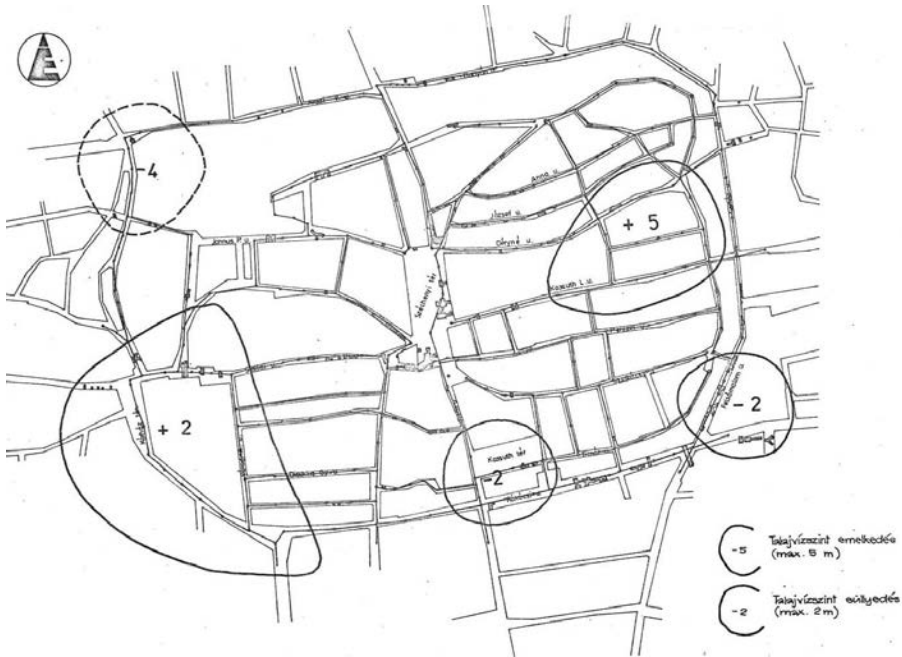
Pécs város nagyfokú alapincézettsége közismert dolog. Építésük logikus gazdasági okokra vezethető vissza. Ilyen ok lehetett többek között a bortárolás gazdaságos megoldása, melyhez a homokban könnyű volt a vájt vagy inkább fúrt pincei üreget kialakítani, ahol aztán a 7–10 m mélyen egyenletes (12–13 °C) a hőmérséklet és egyenletes a páratartalom. A pincei üregek létesítésének volt még további célja is: a kitermelt homoknak mint építőipari nyersanyagnak, melynek fölöslegét értékesíteni lehetett.

A pincék térbeli elhelyezkedésük és környezeti geometriájuk szerint 70–80%-os mennyiségben a 3–5 m mélyen lévő lejtőtörmelék és a homok köztér határán, vagy az alatta lévő homok rétegösszletben található. Keresztmetszetük mérete a 2,0x2,0 m-től az 5,2x5,5 m-ig változik. Belmagasságuk 2,5 m és 4,2 m közötti és hosszúságuk is változó, átlagosan 17 m körüli. Irányuk jórészt D-től É-felé mutat, illetve követi az emelkedő térszint és az épületek tájolását. A pinceágak általában a telekhatáron belül indulnak, de gyakran folytatódnak a közterület alatt vagy a szomszédos telek alatt is. Amikor a pinceágak egymásba fúródtak, akkor alakultak ki a pincerendszerek. A pincék kővel vagy téglával boltozottan épültek. A homokba vájt mesterséges eredetű üregek, anyagnyerő helyek, valamint a természetes kiüregelődések nyilvánvalóan boltozatlanok, amiért omlásveszélyt rejtnek és omlást is eredményeznek.

Ismereteink szerint már az 1800-as évek második felétől történtek pincebeszakadások, melyeket ugyan kezdetleges módszerekkel, de megszüntettek. Az első nagyobb pincemegszüntetésekre 1925–26-ban került sor, amikor a történelmi belváros utcáiban víz- és szennyvíz-vezetékeket alakítottak ki, valamint akkor, amikor a Pécsi Villamosvasút zárt szelvényű nyomvonalát építették. Ezen vonalas létesítmények védelme miatt vált szükségessé azoknak a pinceágaknak a megszüntetése, melyek a nyomvonalak mentén a közút alá vagy azon túlra nyúltak. A pinceágak megszüntetése abból állt, hogy kétoldalt – a telekhatáron – lefalazták, majd felülről történt megnyitással anyagleadó nyílást képeztek, és lovas fogattal szállított kő- és talajkeverékkel a pinceüreget a lehetőséghez mérten feltöltötték, tömedékelték. Ahol a pincének ezen a szakaszán volt szellőzőnyílása, ott azt használták az anyag leadására.

A pincék állagromlása és az ebből adódó károsodások okai

A 20. században megindult városiasodás először az épületek nagyságának és súlyának a növekedésével járt, majd megjelentek a nagy tengelynyomású, gyors járművek is. Ezek hatására a pincék boltozatai egyre növekvő dinamikus és statikus terhelést kaptak, amelyekre nem voltak méretezve.

Talajvízszint-emelkedési- és süllyedési területek (szerk. Kaszás Ferenc)

A pincék állagromlásában összetetten ugyan, de nagy szerepet játszó tényező volt a víz. A közüzemű vízellátás bevezetésével megnőtt a vízfogyasztás, mellyel a szennyvíz elvezetése nem tartott lépést. A talajvizet megcsapoló házi kutak használata megszűnt, ugyanakkor a többszörös mennyiségben keletkező szennyvíz nagy része elszikkasztásra került. A város egyes részei alatt a talajvíz szintje 4–5m-rel megemelkedett, és ezeken a területeken a pincék víz alá kerültek. Jelentős vízelszökést és ebből adódó talajátázást jelentett az elavult vízi közművek gyakori meghibásodása és az ebből származó vízleadás, valamint a csapadékvizek elvezetésének hiánya is. A pécsi nagy intenzitású záporok, felhőszakadások után szinte menetrendszerűen jelentek meg a pincebeomlások, útbeszakadások és ezt követő épületsüllyedések, károsodások. A problémák gyakran már a vizes hálózat építésekor jelentkeztek, amikor az ismeretlen üregek és pincék miatt szakadtak le a munkagödörök, vagy később az előregedett és károsodott szennyvíz- és ivóvíz-vezetésekből szökött el nagy mennyiségű víz, mely a talajban kimosódásos üreget hozott létre. Az átázott talaj teherbíró képessége leromlott, szerkezete szétesett, és az addig kialakult egyensúlyi állapot felbomlott. A száraz vagy földnedves pincék a víz hatására rövid idő alatt elviesedtek, megtámasztó szerkezetük oly mértékben leromlott, hogy a környezetükre nézve életveszélyessé váltak. Mindebből az is következik, hogy a felszín alatti vizek eredetének, mozgásának és mennyiségének megállapítása alapvető feladat. A károk kiváltó okai között szere-

pelnek továbbá – a geológiai közettéren belül – a földtani képződmények geotechnikai adottságai is. Ilyenek: 1–3 m-ig található a laza szerkezetű, jó vízvezető iszapfeltöltés; 3–6 m között helyezkedik el az inhomogén összetételű, rossz vízvezető, de nem vízzáró ún. mecseki lejtőtörmelék; 6 m alatt található a nagy vastagságú pannon homok hol finom, hol durva szemösszetétellel; Vízáramlás hatására mindegyik réteg erózióérzékeny, kimosódásra, kiüregelődésre hajlamos és képes.

A károk kiváltó okai lehetnek még a különböző eredetű dinamikus hatások, melyeket forgalomban lévő gépjárművek váltanak ki. Dinamikus hatást kelthetnek azok az ismert, időnként lejátszódó kéregszerkezeti mozgások is, melyek a földrengések által keltett hullámok, és amelyek a várost átszelő hosszanti és haránt irányú vetők és feltolódások mentén felerősödnek.

A károk csoportosítása

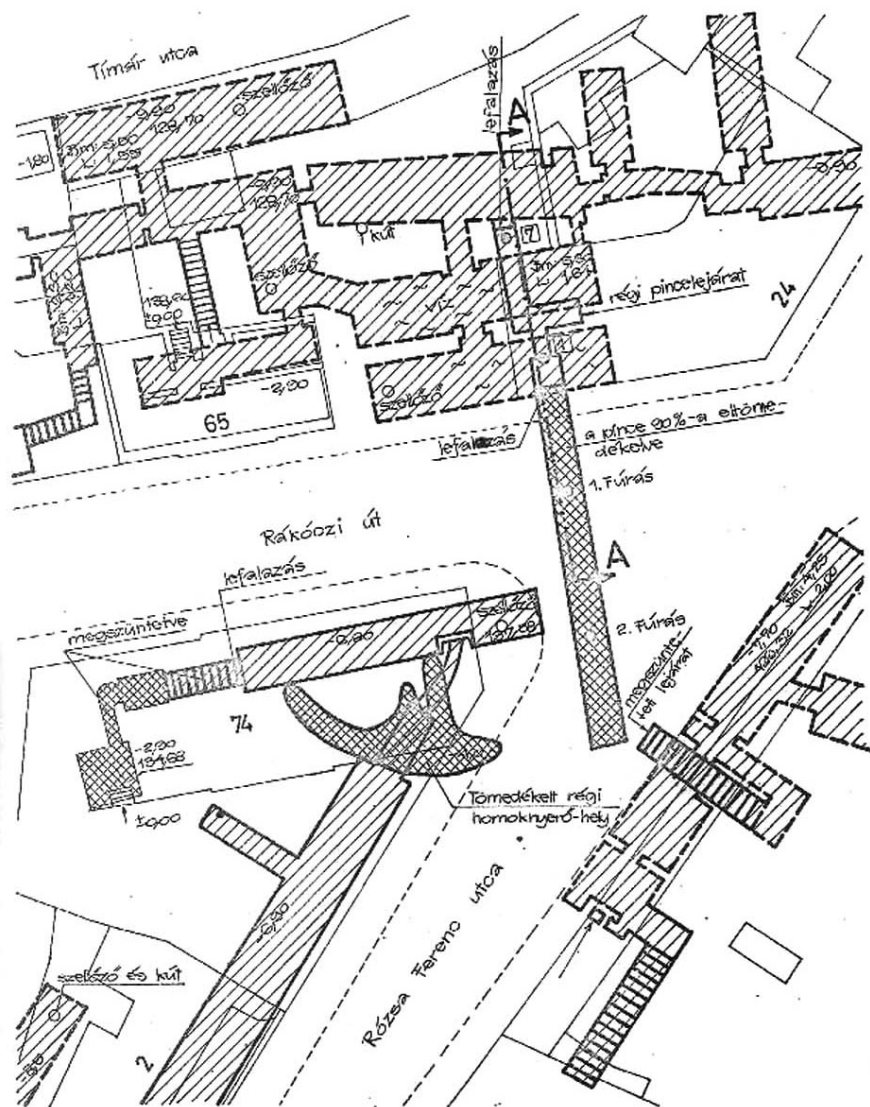
Természetes és mesterséges üregképződések, pince-beszakadások, út-, illetve egyéb felszíni beszakadások, épületkárok. A probléma műszaki megoldását jelentette a spontán beavatkozások helyett a végleges rendezés, amely az alábbiakat tartalmazta: a pontos geodéziai felmérést, melyet a Pécsi Geodéziai és térképészeti vállalat végzett, a város Mérnökgeológiai Térképezése, melyet a Földmérő és a Talajvizsgáló Vállalat készített el, a pince- és üregkutató, tervezés, melyben számos szakvállalat és intézmény működött közre, szakszerű, megbízható kivitelezés, melyet a Pécsi Aknamélyítő Vállalat és a KÉV-METRO végzett.

1974-ben megalakult a Tárcaközi Koordináló Bizottság, mely biztosította az együttműködést, a munkák jogi szabályozását, az állami költségfedezetet és az elszámolást a további munkákhoz. A műszaki megoldás alapját jelentette a veszélyt jelentő pincék és üregek megszüntetése, tömedékelése és a hasznosításra alkalmas pincék és pincerendszerek megerősítése. Köztudott volt, hogy a pincék megszüntetése olyan szükséges rossz, mely gyakran zavarja a település életét, de jobb és körültekintőbb megoldás nem adódott. Országos pályázaton születtek meg az olyan technológiai megoldások, amelyek egy részét aztán a pincék megszüntetésére és megerősítésére alkalmazták. Ilyenek:

Pincemegszüntetési technológiák: kőrakat + cementtejes injektálás, pernyebetonos térkitöltéses tömedékelés, H6-os és H10-es cementhabarcsos tömedékelés + injektálás.

Pince-megerősítési technológiák: falazás beton-bányaidomkövel, falazás különböző minőségű téglával és lőtt beton felhordása, vashálós terítéssel.

Amíg 1975–76-ig még időben és térben szétszórta, többségében életveszély-elhárító munkák folytak, 1977-től már teljes utcákra kiterjedő tervszerű pincebeavatkozás volt a meghatározó tevékenység. Ehhez a beruházó, a tervezők és kivitelezők összehangolt munkája kellett. A kezdeti módszerekkel szemben a kivitelezők jól gépesített technológiákkal végezték a dolgukat. A velük szembeni elvárások a következők voltak: az üreg teljes térkitöltése, az üregkitöltő tömedékanyagoknak a fizikai paraméterei lényegesen ne különbözzenek a környező közettől anyagához képest (például hasonló legyen a vízmozgással szembeni viselkedése és ne gátként viselkedjen, valamint megfelelő szilárdsággal és időállósággal ren-

□ alagsori pince / kéreg/

□ középszintű pince /3-7 m p.p.v./

□ mélypince /7 m alatti p.v./

▨ fenyő-gazdagonnal tömredékelt pince és üreg

▨ Megerősített pince

delkezzen), a megerősítésnél alkalmazott technológiák és anyagok pedig az előírt méretezést elégséges ki, mind a tömedékelése, mind a megerősítések az ellenőrzési követelményeknek megfeleljenek.

A kivitelezési munkálatokkal párhuzamosan készült a gemplán megvalósulási térkép, melyet a PGTV napra készen szolgáltatott, amelyen keresztül a kivitelezési munkákat lehetett követni. Az intenzív beavatkozási tevékenység az 1990-es évek közepéig tartott. Az eredeti pinceprobléma lényegében megoldódott, mert az óta csak ritkán fordul elő pince és üregbeszakadás. Ezek szakszerű megszüntetése pedig szinte azonnal megtörténik. Manapság már inkább a zord időjárással kapcsolatba hozható felszínmozgások, partrogyások jelentik ebben a régióban a problémát, amelyeknek azonban pincei vonatkozásai is vannak.

A megmaradt és megerősített pécsi pincék és pince-rendszerek hasznosításával kapcsolatos megállapítások és javaslatok

A hagyományos hasznosítási lehetőségeken túlmenően a városi élet több funkcióját lehetne a térszín alá vinni, csökkentve ezáltal a felszín zsúfoltságát, még jobban kihasználva a terület felhasználás lehetőségét. A belváros alatti mélypincék hasznosítását összhangba kellene hozni a városrendezési elképzelésekkel. Például a műszaki területen végzős hallgatók diplomaterveket készíthetnének a pincerendszerek hasznosítására. Idegenforgalmi bemutatásra már ma is alkalmas lenne a Rákóczi út – Felsőmalom utca kereszteződésében lévő megerősített pincerendszer, melynek terveit Dévényi Sándor készítette. A pincerendszer méltóan jellemezhetné Pécs városnak az egykori és a mai föld alatti életét.

A kisebb-nagyobb megerősített, hasznosításra váró és jelenleg használaton kívüli pincék jegyzéke: Janus Pannonius utca 4, 5. és 6.; Rózsakert alatti pincerendszer egy része; Mária utca 15.; Mária utca–Majorossy Imre utca sarok alatti pince; József utca 18.; Ady Endre utca 35.; Perczel Miklós utca 8.; Ferencesek utcája 22.; Szent István tér 17.; Rákóczi utca 48–50. sz. alatt van Pécs egyik legnagyobb pincerendszere; Rákóczi utca 66. és 74.; Bajcsy-Zsilinszky utca 5.; Irgalmasok utcája 16.; Felsőmalom utca 5. és 18–20.; Rácvárosi utca 31.

Egyes pincék ezek közül légoltalmi célra vannak kiépítve és nyilvántartva. Ilyen például a Rákóczi u. 66. szám alatti. A belvárosban lévő egykori gombás pincék üzemelése pedig a környezetszennyezés miatt megszűnt. Ilyen a Rákóczi u. 74. és a Rózsakert (Janus Pannonius utca) alatti pincerendszer egy része is.

A föld alatti Pécs a város életének egyik meghatározó tényezője volt. Bár még ma is bukkannak fel elfeledett pincék, a város pinceproblémája lényegében megoldást nyert azáltal, hogy a tömeges pincekárok elhárultak, ezért – az ismert hiányosságokkal együtt – eredményes projektnek tekinthető ez az elvégzett munka. A pincék hasznosítása terén pedig van még kihasználható lehetőség, melyet célszerű lenne kiaknázni.

IN MEMORIAM GARAMVÖLGYI JÁNOS

(*1920. január 11. Somogy-bányatelep, †2011. augusztus 21. Pécs)

Pécsi lakásán 92. életévében csendben elhunyt a Mecseki Szénbányák egykori vezérigazgatója. A sokgyermekes bányászcsalád sarja a Somogy-bányatelepi elemi iskolát, majd a pécsi polgári iskolát végezte el. Már korán elkötelezte magát a bányászattal. Mint tanítvány, majd csillás, később mint segédvájár dolgozott. A jó képességű fiatal ember az akadémikus bányaiskolát 1940–44-ben kiváló eredménnyel végezte el.

Első munkahelye a Kolozsvár melletti sármási gázmezőkön volt, ahonnan katonai behívó vezényelte a világháború forgatagába. Sopronkőhidán esett hadifogságba, számára 1945 szeptemberében, Jasiban ért véget a háború.

Hazaérve 1948-ig aknász a szabolcsi István-aknán. Madas József a vállalat 3 éves tervének kidolgozására a vállalati központba irányította a tehetséges, jól képzett fiatal embert. Itt ismerte meg a cégvezetés taktikai-stratégiai eszközeit.

1951-ben a szabolcsi bányakerület legrégebbi aknaüzemének, a Ferenc József-aknának vezetésével bízták meg. Szavai szerint itt ismerte meg a bányamunka embert próbáló, férfias, bajtársias gyakorlatát és élte meg a bányászok, valamint a szakma hagyományainak tiszteletét.

Rövid István-aknai főbányamesteri megbízás után 1955. januárban áthelyezték a Komlói Szénbányászati Tröszthez termelési osztályvezetőnek. Ekkor a komlói bányák Vas Zoltán vezette fejlesztéséhez a pécsi bányászat több kiváló szakemberét irányították át.

1961–66-ban már a Nehézipari Minisztérium Szénbányászati Főosztályának vezetőjeként dolgozott, s itt nem csupán az egész magyar széntermelést irányította, hanem a KGST Szénbányászati Bányabiztonsági Bizottsága elnökeként 15 éven keresztül eredményesen segítette Kelet-Európa bányászatának biztonságát.

1966-ban bezárult a kör: a Mecseki Szénbányászati Tröszt vezérigazgatójaként tért haza Pécsre, ahol a vállalatot 1982-es nyugdíjba vonulásáig vezette. Munkásságát szakmai tudás, optimizmus és a következetes vezetési elvek jellemezték. A mecseki bányászat jövőjéért kifejtett erőfeszítései során tekintettel volt az emberi tényezőkre és a szakmai hagyományokra. Tizennégy éven át, 1968–82 között töltötte be az OMBKE Mecseki Csoportjának Elnöke tisztét. Kitüntetései közül kiemelkednek: az Eötvös-díj (1979) és Pécs Város Millennium Díja (2000).

Eltávozott tehát körünkől a mecseki szénbányászat egyik nagy öregje. Nagybányán fejezte be a bányaiskolát, és ez több volt vezetői habitusában, mint iskolai emlék. Halálával a pécsi szénbányászat vezetésében egy korszakban meghatározó szerepet játszott bányatechnikusok utolsó és legmagasabbra emelkedett tagja távozott. Nehéz időkben viselt tiszte adta lehetőségeivel élt, de sohasem élt vissza. Ha kellett, megvédte a bajbajutott beosztottjait. Szerepét, emberi arcát nem lehet nekrológban megfesteni, pályafutásának adatai alig mondanak valamit az emberről. A „Jankóról”, a „Jasziról”, a „Hercegről”, a somogyi cserkésztsztről, a snájdig bányaiskolásról, a díszsebkendős elegáns vezérigazgatóról. Aki egyaránt tudott beszélni a bányászgyerek és az öreg gránér nyelvén, aki egyenrangú tárgyalója volt tudósnak, országos és helyi, párt- és állami vezetőnek. Aki jókedvében énekelt a mikrofonba a színpadon, és hatalmas tarokkcsatákat vívott, de a következő percben, ha kellett, a bányakatasztrófa helyszínén intézkedett.

Emlékét szeretettel és büszkén őrizzük! Utolsó Jó szerencsét!

Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány

SZIRTES BÉLA

TÍZ ÉVES A PÉCSI BÁNYÁSZTÖRTÉNETI ALAPÍTVÁNY

Tíz éve jogi személyyé manifesztálódott a pécsi szén- és uránbányászat emlékeit megörökítő – addig éveken át baráti, kollegiális és társasági keretek között működő – társadalmi tevékenység: a bíróság 2001. november 13-án bejegyezte a Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány közhasznú szervezetet. Az évforduló és a szorgos munkával eltöltött évek feljogosítanak a visszatekintésre, az összegzésre és néhány megállapítás deklarálására. A munkában részes emlékezőben ez alkalommal az érzelmek és a szakmai tárgyilagosság kavalkádját a jól végzett munka eredményének tudata gazdagítja: sikerült megvalósítani azt, amit akartunk, magunk elé tűztünk, amiben néha magunk sem bíztunk, és mások is kételkedtek.

Nem szégyelljük, (évtizedenként egyszer talán megengedhetjük magunknak), hogy elérzékenyülve gondoljunk az elmúlt évtized látványos eredményeire (a világon egyedülállóan Pécsett működő bányász toronyzene-hálózatra, az Ágoston téri központi bányász emlékműre, a 34 emléktáblára és 27 emlékkőre, a 6 könyvünkre, a Pécsi Szemlében megjelent 79 írásunkra, a 7 pécsi közterület bányász elnevezésére, a volt kollégáinkkal rögzített interjúinkra). Szemünk előtt ugyan most is a megvalósított tárgyak látványa lebeg, de mögöttük a háttérben saját életünket, gyerekkorunkat, szakmai pályánkat, apáink gyötrelmes, emberpróbáló életét is látjuk: Látjuk többek között a lámpásvölgyi Északi táró bejárata előtt álló mezítlásos lóvezető-gyerek, a Zwang-aknai fejkendős munkásasszonyok, csákányos, benzínlámpás bányamunkások és a csákós felvigyázók, a bányákban életüket vesztett 197 szabolcsi elődünk, a 19. századi polihisztor bánya- és városi mérnök bányakormányzó Peter Maria von Berks (Berks Péter) és korunkból Babics András, valamint Madas József arcait.

Amennyiben nem így lenne, nem lett volna erőnk éveken át önként, társadalmi munkában, díjazás nélkül időnket tölteni, vesződni a feladatok megoldásával, pályázatok írásával, az anyagi feltételek megteremtésével, az engedélyezési eljárások szövevényével, a hatósági bürokrácia közönyével. Munkánk energiaforrása a múltunkban gyökerező szakmaszereteten kívül a bennünket körülvevő társadalom elismerése, visszajelzése. Alapítványunk két vezetőjének a város 2009-ben a Pro Communitate emlékérmet adományozta, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (OMBKE) az alapítvány négy munkását részesítette magas egyesületi kitüntetésben (egy fő tiszteleti tag és Péch Antal emlékérem, két fő Mikoviny Sámuel emlékérem, egy fő egyesületi plakett). A legnagyobb társadalmi elismerés azonban a lakossági visszajelzés és az, hogy a bezárt bányák ma is egzisztáló, tágan értelmezett jogutód és partner vállalatai, valamint a talpunk alatt rejtőző ásványkincs hasznosításában tántoríthatatlanul bízó és ennek érdekében tevékenykedő társaságok vezetői azonosulnak céljainkkal, és eddig megtalálták részvételük lehetőségét céljaink megvalósításában.

Alapítványunk létrejöttének hosszú története és még hosszabb előzménye van. Létrehozása öt évbe telt, miközben tagjai nyolc éve már de facto dolgoztak.

1996-ban a hagyományos Borbála-napi szakestélyünkön többünk nevében javaslat hangzott el – a megszűnő pécsbányai külfejtés helyén, annak rekonstrukciója során – egy bányászati emlékpark létrehozására. Erről megvalósíthatósági tanulmányt készítettünk, amelynek javaslatai közt egy alapítvány létrehozása is szerepelt. Meddő egyéni próbálkozások után 1998-ban a Mecsek Egyesület (Somosi László elnök) vállalta a téma intézményes gondozását, és a megvalósítás előmozdítására együttműködési megállapodást sikerült kötni a Pécsi Erőmű Rt.-vel, a Mecseki Bányavagyon-hasznosító Rt.-vel valamint az OMBKE-vel, és ez 2000-ben kiegészült Pécs város alpolgármesterével. Az érdekeltek még ugyanabban az évben véglegesítették a létrehozandó alapítvány koncepcióját, tartalmát, formáját és meghatározták céljait. További hosszas – itt nem részletezett – elvi és eljárási huzavona után a bíróság végül öt éves előkészítés után 2001-ben jegyezte be a Mecsek Egyesület által alapított Pécsi Bányásztörténeti Alapítványt. Az alapítványi célok megvalósításának anyagi feltételeit az első három évben főtámogatóként a Mecseki Bányavagyon-hasznosító Rt., a Mecsekérc Rt. és a Pannonpower Rt. támogatási szerződés keretében biztosította. Az alapítvány jogerős létrejöttét megelőzően – lényegében 1993-tól – a hagyományörző tevékenység az alapítvánnyal azonos személyi bázison a Kútforrás Kft. keretében, annak infrastruktúráján már folyt.

Praealapítványi időszak

Az aktív életpályájukat befejező néhány bányamérnök elindulását a bányászati hagyományörzés immár közel két évtizedes útján „A mecseki kőszénbányászat” című, 700 oldalas monográfia 1993-ban történt elkészítése és a Kútforrás Kft. által történt kiadása jelentette. Ez tevékenységünk első és máig legjelentősebb alkotása. Amennyiben a mű széles bedolgozói összefogással, hatalmas munkával nem készült volna el, a mecseki szénbányászat legaktívabb korszakának, az utolsó negyven évnek műszaki története örökre a feledésé lenne. Ma már – tárgyi és személyi okok miatt – nem lehetne megírni!

1997-ben monstre időszaki kiállítást rendeztünk a Várostarténeti Múzeumban a pécsi szénbányászat történetéből, „70 éve avatták fel gróf Széchenyi István aknát”, majd „75 éve avatták fel Szent István aknát” címmel 2000 decemberében az MBVH Rt. székházában és 2001 tavaszán a Várostarténeti Múzeumban. 2001-ben kiállítást rendeztünk az akkor „alvó” Mecseki Bányászati Múzeum megmaradt, általunk rendezett anyagából Meszesen a Bányavagyon-hasznosító Rt. földszinti nagytermében.

Kezdeményező és meghatározó szerepet vállaltunk rendezvények megszervezésében (Búcsúzik a mecseki szénbányászat) és részben a hozzá csatlakozó könyvek megírásában, szerkesztésében:

SZÉN. Lugosi Lugo László fényképei. (bevezető, kommentárok, képaláírások: Szirtes Béla) 1995. Kép-Árnyék, 85 old.

NEM SZÓL MÁR A KLOPACSKA. Vasasi bányász emlékek (szerk.: Göndöcsné Bártai Rozi, Szirtes Béla, Szirtes Gábor) 2000. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 162 old.

MECSEKI BÁNYÁSZ ZSARGONSZÓTÁR. (szerk.: Szirtes Béla) 2000. Pécsi Erőmű Rt., 51 old.

BÚCSÚZIK A MECSEKI SZÉNBÁNYÁSZAT. (szerk.: Szirtes Béla) 2001. Pécsi Erőmű Rt., 336 old.

Megvalósíthatósági tanulmányokat, pályázatokat, javaslatokat készítettek helyi szakértői irodák és neves személyek bevonásával kezdeményezésünkre, részben a jogutód bányavállalatok finanszírozásával. Ezekből máig semmi sem valósult meg, és többségük már nem is fog:

A pécsbányai külfejtés rekultivációját követően bányász emlékpark és szórakoztató központ kialakítására. A megvalósítás ma is aktuális.

A Széchenyi-aknai műemléképületek hasznosítására bányászati bemutatóhely, dokumentációs központ, múzeum, kulturális és szórakoztató központ céljaira.

A Széchenyi-aknai műemlék torony építészeti állagmegmentésére. Pályázaton pénzt nyertünk a felújításra, de a saját forrás hozzájárulás hiánya miatt nem valósult meg, ma is romlik a rendkívüli értékű műemlék.

Az András-aknai utolsó vasszerkezetű torony megmentésére és új helyen való felállítására is pályáztunk, nyertünk, de csak a lebontás valósult meg.

Javaslatot tettünk a Szent István-aknai épületegyüttes hasznosítására és a műemlék aknatorony megőrzésére.

AZ ALAPÍTVÁNY TÍZ ÉVE

A praealapítványi időszak legfőbb tanulsága az volt, hogy maradandót és vandalizmusnak ellenálló érdemes és kell alkotnunk, mert a rengeteg munkával létrehozott kiváló alkotások egy részének a hasznosulási határfoka alacsony (a kiállítások rövid idő után bezárnak, anyagaik elvesznek, stb.), más részük megvalósítása kívülálló erőkön múlik (megvalósíthatósági tanulmányok), és ezért hiábavalóvá válik. (2003-ban még megrendeztük utolsó kiállításunkat a vasasi bányászotthonban Vasasbánya történetéből.)

Alkotások 2001–2011.

1 emlékmű; 34 emléktábla; 27 emlékkő; 13 toronyzene (zenélő óra); 6 könyv; 89 cikk (tanulmány); 28 interjú; 7 közterület elnevezés; 1 kiállítás; 1 honlap; a Pécsi Szemle 11 alkalommal történő éves támogatása.

A bányászati emlékhelyek megjelölése, jeles személyeinek emléktáblái

Az Alapítvány elmúlt éveinek leglátványosabb, és mindenképpen legmaradandóbb alkotása a bányászati emlékhelyek – a valamikor működött bányák, kiszolgáló üzemek helyszíneinek – megjelölése, környezetük rendezése. A felmérések szerint a Mecsekben működött aknák és tárók 286 helyszínéből csak 95 helyszín alkalmas a megjelölésre (megközelíthetőség stb.). A helyszínen tehát nem kerül(het) minden megszűnt bányüzem megjelölésre. Ezért is a hajdani 12 mecseki bányász falu (bányatelep) központjába tervezett elhelyezni az Alapítvány egy-egy olyan táblát, amelyen a település közigazgatási területén működött összes akna, táró feltüntetésre kerül, azok is, amelyek a helyszínen nem kerülnek megjelölésre. E program keretében 2011-ig az Alapítvány 61 emléktáblát, illetve emlékkövet állított a mecseki

bányászat jeles helyszínein és kiemelkedő személyeinek emlékére. Felsorolásukra itt nincs lehetőség, (a Bányász Útikalauzban mind megtalálható), de a számunkra legkedvesebbekből néhányat bemutatunk.

Bányász toronyzenei hálózat

Az emlékhelyekhez, főleg a települések központjaiban elhelyezett táblákhoz, térben és gondolatilag kapcsolódó bányász toronyzenei hálózatot valósítottunk meg. Ennek keretében a Mecsekben 13 zenélő órát telepítettünk elsősorban a hajdani bányász települések templomainak tornyaiba (ahol erre lehetőség nem volt, valamely magas épületre), amelyek a világon egyedülállóan, a hajdani műszakváltás időpontjában egyszerre (és napközben közkívánatra néhányszor megismételve) szólalnak meg a bányamunkára és a bányamunkásra emlékeztetve. „Tisztelet a bányász szaknak, jó szerencse, áldás lengje át...” kezdetű régi bányászdal, vasárnap pedig a bányászhimnusz néhány taktusa hallható a munkába hívó jel elhangzását követően:

Pécsett	az Ágoston téri r.k. templom tornyából Uránvárosban a Mecsekérc Zrt. Irodaházáról Meszesen a Gandhi Gimnáziumról Pécsbányán a r.k. templom tornyából Szabolcson a r.k. templom tornyából Somogyon a Kodály Művelődési Házzal Vasason a r.k. templom tornyából
Komlón	a polgármesteri hivatalról
Szászváron	a r.k. templom tornyából
Kővágószőlősen	a r.k. templom tornyából
Kővágóttősen	a r.k. templom tornyából
Bakonyán	a r.k. templom tornyából
Cserkúton	a r.k. templom tornyából.

Ezt a programunkat – amelyet az ország három bányavidéke és a soproni egyetem is átvett – a magunk részéről a Mecsekben befejezettnek tekintjük.

A pécsi Ágoston téri Központi Szén- és Uránbányászati Emlékmű

Alkotásaink közül jelentőségében, művészi értékében és a feladatának volumenében kiemelkedik az Ágoston téren felállított Mecseki Központi Szén- és Uránbányászati Emlékmű, amely Taubert László szobrászművész alkotása (mellette a templom tornyából szól a bányász toronyzene). A cél az emlékmű felállításával és helyének kijelölésével az volt, hogy a város elmúlt negyed évezredes fejlődésében jelentős szerepet játszó bányászatra a belvárosban is méltóképpen emlékeztessen a könnyen felejtő utókort. Legyen a belvárosnak egy olyan tere, amely bányászati rendezvényeknek helyet tud biztosítani. Az emlékmű megvalósításának költségeit (17 millió forint) Alapítványunk „kalapozta” össze. 43 jogi személy és másfélszáz magánember hozzájárulása tette lehetővé az emlékmű megalkotását, költségvetési, állami pénzeszközök nélkül.

Források

	2005	2006	Összesen
Támogatás jogi személyektől	6 635	10 618	17 253
Támogatás magánszemélyektől	–	74	74
Mindösszesen	6 635	10 692	17 327
Összes felhasználás E Ft	911	15 902	17 327

Szakirodalmi és könyvkiadói tevékenység

Alapítványunk egyik legfontosabb célkitűzése, hogy az utókor reálisan ismerje meg a mecseki bányászat történetét, a szén- és uránbányászat érdekes epizódjait. A kőbe vésett, időt álló alkotásaink mellett bízunk a római igazságban: „Verba volant, scripta manent.” Gyűjteményes különnyomataink, saját szerkesztésű könyveink, írásaink, kiadványaink egytől egyig megtalálhatók a pécsi Regionális Könyvtár és Tudásközpontban és más könyvtárakban valamint sok magánszemély könyvespolcán:

EMLÉKLAPOK a vasasi és hosszúhetényi szénbányászat történetéből. Átszerkesztett és bővített különnyomat a Pécsi Szemle íásaiból (szerk. Biró József, főszerk.: Romváry Ferenc) 2011. Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány, 224 oldal

BÁNYÁSZ ÚTIKALAUZ Pécs és környéke (szerk.: Biró József, Sallay Árpád, Szirtes Béla) 2010. Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány, 251 oldal

BÁNYÁSZAT ÉS ÉPÍTÉSZET Pécssett a 19-20. században (Szerző: Pilkhoffer Mónika, a Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány közreműködésével) 2008. Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány és a Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 245 oldal

ÚJABB EMLÉKLAPOK a pécsi bányászat történetéből, 2008. Különnyomat a Pécsi Szemle 2004-2008. évi számaiból, 236 old. (főszerk. Romváry Ferenc)

EMLÉKKÉPEK a Pécsi szénbányászat történetéből (szek. Mendly Lajos, Romváry Ferenc, Szirtes Béla) 2005. Pécs/Sopianae Örökség Kht., Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány, Pécsi Szemle Várostörténeti Alapítvány, 80 oldal

EMLÉKLAPOK a pécsi bányászat történetéből 2003. Különnyomat a Pécsi Szemle 1998–2003. évi számaiból (főszerk.: Romváry Ferenc) 328 oldal

Írásainkban a Pécsi Szemlében és más folyóiratban is – szakmai hitvallásunknak megfelelően – hitelesen, szakszerűen, de az átlagos pécsi értelmiségi számára is érthetően és érdeklődését felkeltően igyekszünk megfogalmazni és megjeleníteni a bányászati leírásokat.

Megjelent írásaink: a Pécsi Szemlében 72; a Mecsek Egyesület Évkönyveiben 7; a Bányászati és Kohászati Lapokban 10 cikk, 45 hír, 7 egyéb (Könyveink egy része (incl. előző fejezetben szereplők is) a Sine Symposium internetes könyvtárházban korlátozott számban még beszerezhetők.)

Interjúk

28 személlyel rögzítettünk nagy terjedelmű interjút bányászati és személyes emlékeikről: Balázs László, Békés Lajos, Bodrogi Frigyes, Börzsei Mihály, dr. Kemény Antal, dr. Kovács István, dr. Szirtes Lajos, dr. Tamássy István, dr. Tóth Árpád, Felmérőiné Wietórisz Edit, Garamvölgyi János, Gebhardt Ferenc, Gerzson

István, Hámori Győző, Harangozó Mihály, Horváth György, Jobb József, Kővári János, Kulcsár Vince, Lelovics Imre, Markó Imre, Nagy Sándor, Piegli János, Sallay Árpád, Szabados György, Tirkala Ferenc, Vados István, Vándori András.

Az értékes beszélgetéseket elektronikus adathordozókon őrizzük, feldolgozásuk jövőbeli nagy és nehéz feladatunk.

Közterület elnevezések

Sikerült Pécs önkormányzatával hét közterületet a bányászat jeles személyeiről, illetve a bányászatról elneveztetnünk.

Bányavasút utca – Az utca nyomvonalán szállították a pécsi bányák termelvényét a normál nyomtávú bányavasúton Pécsbányáról az újhegyi erőműbe.

Gröbel Emil utca – Bányamérnök, bányamérési és bányakár szakértő, bányász-üzemvezető aki a pécsi bányák geodéziai hálójának lefektetésével jelentőset alkotott.

Hannebeck Frigyes utca – Jelentős aknamélyítő vezető szakember volt.

Hegedüs János utca – Bányamérnök, aki a pécsi szenek kokszolhatóságát gyakorlatban bizonyította.

Schroll József utca – Bányamérnök, bányagondnok, függőleges aknát neveztek el róla.

Uránbányász tér – Az Uránváros központjában 2005-ig név nélkül álló teret az uránbányászat dolgozóiról nevezték el.

Szilárd Leó park – Az uránvárosi közterületet a nukleáris energiafelhasználás jeles tudósáról neveztették el.

Tíz év gazdasági mutatóiból Eft

Év	Közhasznú tevékenység ráfordításai	Alapítvány által nyújtott támogatások	Közhasznú tevékenység eredménye
2001	–	–	–
2002	1912	700	8483
2003	5092	1250	1110
2004	9346	800	-2676
2005	3569	2480	4907
2006	16 537	350	-2232
2007	3946	2050	-674
2008	7276	750	896
2009	4328	410	-623
2010	4832	700	-904
Összesen	56 838	9490	8287

Bányász hagyományőrzés

Talán nem szerénytelenség kijelentem, hogy tevékenységünk bizonyos mértékig katalizátorként is működött az elmúlt időszakban a szűkebb és tágabb környezetünkben bányász hagyományőrző tevékenység létrejöttében, kiteljesedé-

sében. Munkánk elején kevesebb hagyományörző egyesület tevékenykedett a bányavidékeken, az újak és a régiek munkáját erőnkhez képest segítettük, egyénenként részt vettünk bennük, a „konkurenciát” örömmel vettük.

Az alapítvány létrejöttkor a tisztségviselők összeállítása az alapítói és főtámogatói képviselket tükrözte, a későbbi változások az alapítványi munkában és a források előteremtésében ténylegesen résztvevők irányában módosultak.

Az alapítvány tisztségviselői és munkatársai

Év	Elnök	Titkár	Kurátor	Fb. Tag	Állandó munkatársak
2001	Szirtes Béla	Schaller Károly	Nyers József	Biró József Lafferton Győző Farkas László	Biró József Mendly Lajos Pályfi Attila Pusztafalvi Gábor Rábay Ottó Sallay Árpád Schaller Károly Szirtes Béla
2002			Szilas László		
2003			Varga Mihály		
2004			Weiler Árpád		
2005					
2006			Nyers József	Biró József Görgöy Attila Lafferton Győző	
2007	Rábay Ottó				
	Sallay Árpád				
2008	Szilas László				
2009	Varga Mihály				
	Weiler Árpád				
	Kereki Ferenc				
2010	Pályfi Attila	Sirtes Béla tiszteltbeli elnök			
	Pusztafalvi Gábor				
2011	Rábay Ottó	Kereki Ferenc			
	Sallay Árpád	Pályfi Attila			
	Varga Mihály	Pusztafalvi Gábor			
		Rábay Ottó			
		Varga Mihály			

Az alapítvány által létrehozottak tényleges értéke a mérlegünkben szereplő ráfordítás összegénél azért is magasabb, mert a megvalósításban résztvevő támogatók részben természetbeli szolgáltatást nyújtottak, illetve részfeladatokat közvetlenül is finanszíroztak. Szervezetünk által egyes években nyújtott kiemelkedően

magas támogatások pedig céljaink között szereplő projektek mások finanszírozásában történt megvalósításának támogatását jelentették.

A jövőről ábrándok nélkül

Alapítványunk újabb tízéves jubileumot nem fog megélni, éveink meg vannak számlálva. Téma, megőrkítendő feladat rengeteg lenne, hisz a két évszázados szénbányászati múlt kifogyhatatlan forrást jelent, csak értő szem és érző szív kell a téma felismeréséhez. A megvalósításhoz, működéshez szükséges anyagi források előteremtése mind nehezebb, de eddig egy tervünk sem bukott meg anyagi hiányán, és ha nehezebb is, de nem kilátástalan a jövő sem. Viszont a tényleges alapítványi munkát végző nyolc fő átlag életkora ma 72 év, a legfiatalabb kollégánk 57, a legidősebb 81 éves. Kétszer tettünk eredménytelen kísérletet az alapítvány megfiatalítására.

Reálisan kell számolnunk! A több száz éves mecseki bányászat kérészetű színfoltjának tekintjük Alapítványunkat, amelyben másodvirágzását élő néhány bányamérnök igyekezett, igyekszik valami maradandót alkotni. Talán nem ok nélkül hisszük, hogy a könnyen felejtő emberi emlékezésben sikerült az időt néhány percre megállítani, és talán megőrkíteni.

Szakmánk, a bányászat több ezer éves vándor szakma, és mint a természet, múlik, születik. Vándor a tulajdon, a bányászás helye, és a bányász maga (baráberek¹ vagyunk mind). Mert már „a (magyar) királynak régi szokása volt elcserélni azt a birtokot, ahol valaki arany- vagy ezüstabányákat nyitott, és a bánya kimerülése után azt eredeti tulajdonosának visszaadni.”² Mi a király hospeseinek³ késői utódai évezredek óta bányát nyitunk, műveljük, bezárjuk, új helyen újat telepítünk, és a körforgás folytatódik. Közben az elődöktől átvett csákányt átadjuk az utánunk jövőknek. E „vég nélküli” vándorlás néhány pécsi pillanatát igyekszik Alapítványunk megőrkíteni, – mintegy állóképként vetítve a késői néző elé, – abban a pillanatban, amikor úgy tűnik, hogy itt a szén- és uránbányászatban megállt a körforgás, de ugyanakkor meggyőződve, hogy a történetnek nincs vége a Mecsekben sem. A költővel él bennünk a kétely: „*Mi itten örök: a halál-e, vagy a lét? / Hol itten a kezdet, hol, és van-e vég?*”⁴

Egy diplomamunkában olvashatjuk: „A Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány tevékenysége jó példája a civil kezdeményezésnek. Szerény anyagi eszközökkel, állami pénzügyi támogatás nélkül, néhány elkötelezett bányász szakember munkája révén maradandó emléket sikerült megvalósítani.”

¹ Baráber: feltáró vándor bányász

² Egy 13. századi okirat szerint

³ A hospesek a király által biztosított jogokkal rendelkező ún. vendégek

⁴ Vajda János: Őszi tájék

VÁLOGATÁS MARTYN FERENC KIÁLLÍTÁS-MEGNYITÓ BESZÉDEIBŐL IV. KÖZREADJA HÁRS ÉVA MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ, MARTYN FERENC MONOGRÁFUSA

Cseh László kiállításának megnyitója (1958. Rákóczi út 15.).

Egy napon, nem is a távoli jövőben, sor kerül arra, hogy az arra hivatott tudós megírja a mi korunk, mi városunk szellemtörténetét és abban a képzőművészetét. Ez az utóbbi – és szűkítsük le a teret az elmúlt száz esztendőre – ez az utóbbi fejezet már így gondolatban és tervben is valóban vonzónak tűnik. Eseményekkel teli életsorsok mellett ott van hosszú sorsok azoké, melyeknek megírásánál nem egy, nem is egyféle nehézséggel találja magát szemben az író. Cseh Lászlónak sincs – külső képét tekintve – mozgalmas, színes mesének olyan sajátos élettörténete, melynél elidőzhet az író és az olvasó. Nem mintha zárkózott, tartózkodó emberről lenne szó – nem, Cseh László életének külső menetét látjuk, követhetjük. Ő maga, minden hozzá intézett kérdésre szívesen felel, csakhogy ezek a feleletek egy bensőséges, csöndes, szerény élet egyazon útját jelzik, melynek nincsen hullámverése.

A magam részéről például annyit tudok, hogy Cseh László a Nyírségből, pontosan a szabolcsi Kisvárdáról származik, abból a városból, melynek nevét soha senki sem olvasta a napilapokban. Akácokkal szegett homokos utak, az apró homokdombok hazája ez, ahol zöldes, híg és savanyú a bor, rengeteg burgonya, gyönyörű alma terem, és természetesen óriási, fénylő görögdinnye és mert Szabolcs rátartós, mutatós ország, nem véletlen, hogy ilyen fényes gombokat visel gúnyáján a föld is. Lakóit – régen, egy alkalommal egy egész hetet töltöttem közöttük – Krúdy Gyula írta meg, a mai, az új, az újjá alakult ország új embereiről, személyesen – igazán sajnálom – nem tudok sokat, mert ahogy mondtam, Kisvárdát nem igen szerkesztik ki az újságok. És ha nem érkeznék mindenüvé a nagyszerű szabolcsi burgonya, dinnye, alma oly bőségesen, oly megbízhatóan, azt kellene gondolni, hogy Kisvárdát nem is híres város.

Cseh László ebből a szegletből származott el délre, magával hozva a szabolcsi ember csendes humorát, egyszerűségét, egészséges életfilozófiáját. Sok éves barátságunk alatt annyit megtudtam róla, hogy a pécsi szakiskolák egyikében tanít, méghozzá sokat és jól (a szomszédok állítólag, jövés-menéséről tudják, hogy hány óra), azt, hogy a város valamelyik épületében van egy helyiség, ahol festeni szokott, azonban még sosem láttam festő állvány előtt, azt sem tudom vannak-e szerszámai. „Nemigen jutok a festéshez” szokta mondani, és való, kezéből csak ritkán kerül ki egy-egy festmény. Ami persze éppen azt sejteti, hogy állandóan fest. De kívárni, míg kiadja kezéből a képet, ez egy külön história.

És mégis itt állunk a kiállításon, mely belső értékében, művészségében egyike a legszebbeknek esztendőik óta. Nem lehet elhallgatni ezen a ponton, hogy a kiállítás megszervezése sem ment egészen simán. Cseh László egész sor aggályt, kifogást hozott fel, melyek szerint alkalmasak voltak a bemutató elhalasztására. Ama festők közül való, kiknek, ha van festménye, nincs kerete, ha keretei vannak, nincsenek hoz-

zá képek, ami alatt azt kell érteni, hogy tulajdonképpen nem akar kiállítani. Még nincs együtt az egész – és ebben igaza van: a kiállítás anyaga soha sincs együtt, hibái, ha nem is szereti az ember – a fejlődés szempontjából fontosak, mert tanulságosak. Hogy mégis megvalósult a kiállítás Cseh László dacára, annak oka barátaiban lelhető meg, kik nem voltak túlságosan érzékenyek a kifogásokkal szemben, és természetesen a múzeum vezetőjének érdeme, aki nő lévén, kellően céltudatos. Íme, egyfelől egy különleges, külsőségek nélkül való élet, másrészt a következetes műhelymunka.

Azt kell mondani, hogy ennek a kiállításnak legfőbb érdeme a hazai földnek, a Dunántúlnak dicsérete és a mesterség, a művesség nemes szerénysége. És a késői író számára éppen ebben áll a megírás nehézsége, hogy nem marad más számára, mint a kép látványa, a festmény értékének értékelése, a szavakkal alig kifejezhető élmény. Dürer németalföldi naplójában egy egész sor arcképrajz és festmény elkészítéséről ír, megnevezve a személyt, a kezet, az időt, csupán egyetlen egyszer jegyzi meg, hogy a „munkát nagy fáradozással és szorgalommal végezte.” Az alkotó értelem útjáról ő sem tájékoztat. Amikor Cseh Lászlótól számon kérjük, mit dolgozott, nagy nehezen előhúzza egy festményt, amelyet már jó néhányszor megmutatott, és ami első tekintetre ugyanaz, a látott. Csak a figyelő szemlélet igazolja, hogy a kép úgy tartalomban, mint művességben sokat fejlődött. Már most kell elmondani az alkotás belső történéseit – nem tudom, nem is az én dolgom. Meg aztán nem is törődünk mással, csak a végső eredménnyel.

Cseh László azon kevesek közül való, akik értik a mesterséget, kik szakadatlanul kísérleteznek, változtatnak, javítanak módszereiken, kiknek megvan az az igénye, mely azt akarja, hogy a festék ne lássék, csupán hű vivője legyen a gondolatnak. Nem több, nem is kevesebb ez annál, amit festészetnek nevezünk. Azt kívánom, hogy a kiállítás eljusson a néző szívébe, utat nyitva onnét az értelemhez.

Fiatal pécsi képzőművészek kiállítása, Káptalan utca 2. 1964. december 13.

Most esztendeje a J.P. Múzeumban kiállítást rendeztek a pécsi „Fiatalok”. Tizenketten voltak, három nő, kilenc férfi: rajzolók és festők, szobrászok és formatervezők. Most, az ismétléssel jelenné válik az emlék, aztán bizonyára tervnek szánva – viszontlátjuk őket. És ez a viszontlátás fontos számunkra, mert alkalom, hogy találkozzunk és megismerjük egy év munkájának eredményeit, meg távolabbi feladatok méretét. Egy év múlt el mindnyájunk, látszólag nem, de valójában a fiatalok feje fölött is. De vajon meddig tart a fiatal? Lehetséges, hogy újabb év, kettő múlva (mert ismét és újabb fiatalság következik) figyelmeztet az idő mindnyájunkat és már másként szólít?

A mi mesterségünkben nem kell megöregedni – de ha fölöttébb különböző a módja az egyén, az egyedi ember életkorának – különösképpen pedig az alkotónak, ugyanannyira azonos a festők céhének, iskolájának, csoportjainak keletkezése, útja, más szóval története: addig maradt fiatal, amíg összetartottak, együtt haladtak. A francia impresszionisták mindössze ötször állítottak ki közösen – 1874-től 78-ig – ám e stílustörténeti fejezetnek ezekkel az éveivel, a fogalmazásnak e rövid időtartamával, az esemény és az idő szoros egységével jelez a művészet történelem.

A magyar „Nyolcak” 1909-ben a „Könyves Kálmánnál”, 1911-ben a Nemzeti Szalonban, egy évre rá már csak négyen állítottak ki közösen. Mégis, ez a rövid együttlét a fiatal, a bátor és új, a különváltaké nem egyszer konformizmus, a korai tűz helyén parázs, a lezáró mondat: „tagja volt a Nyolcaknak”.

Ugy mondjuk, Petőfi, Mozart, Chopin, Puskin, Van Gogh fiatalon halt meg, és azok a művek, melyeket Bartók ötven fölül írt, sohasem fognak megöregedni. Nem fiatal, mondja a magyar ember – elmúlt tizenhat éves. Így hát a művészetek, de bizonyára a tudomány történetében is, nem az évek számával mérjük, jelöljük a fiatalságot. Fiatal az, aki a valóságot friss, tiszta szemmel látja és arról szenvedélyesen szól, fiatal, akinek számára a mindennap minden órája fölfedezést terem és fiatal, aki hisz a közös munka értelmében.

Ma egy esztendeje ugyanitt említettem, hogy soká tart, míg fiatalá lesz az ember. Nem tanulás, nem is az épület anyag összehordása a nehéz dolog. De feladat a növekvő, az egyre igényesebb, a célját-értelmét ismerő társadalmi szerep betöltése. És mert a fiatalok együtt, csoportosan szeretnek élni, úgy látszik, hogy az ifjúságát elvesztő, a fiatalá lenni nem tudó egyedül marad. Ám a kiállítás megnyitása nem pedagógiai feladat, nem is filozófia.

Hazánk felszabadulásának első hónapjában a pécsi festők létrehozták a Képzőművészek Szabad Szervezetét. – Húsz év telt el azóta, és ma a Magyar Képzőművészek Szövetségének Dél-dunántúli – három megyét összefogó – szervezete működik. Az elmúlt húsz év alatt – meglepő dolog – alig egy-két új név jelentette a pécsi fiatalokat, valójában most egy esztendeje jelentkeztek először és hivatalosan. Azt szeretnénk, azt kívánjuk, hogy e csoport minden egyes tagjának kedvező legyen későbbi sorsa, és majdani munkásságuk, mely ma ígéret és amelyre az alkotás világában fáradalom és erőfeszítés, küzdelem vár, majdani munkásságuk jóval jelentékenyebbé váljék a megelőző, a mi nemzedékünkénél. De ez természetes követelmény, hiszen a mai fiatalok – szerencsére – nem ismerik, el sem képzelhetik a mi fiatalkori életkörülményeinket.

Azok közé tartozom, kik az itt kiállított munkák egy részét menet közben, keletkezéskor megfigyelhettem, láthattam. Ami ma szemünk előtt együtt áll, újra és újra kezdő, jobbá váló erőfeszítés eredménye. Bizonyára tanultak, tapasztaltak. És mégis, nem az egyénenként ígéretes vagy ígéretet beváltó művek sora, hanem a közös, az együttesen kigyúló jelzések fonala-füzére ez a bemutatkozás.

És végül még egy észrevétel – ez inkább azok felé, azoknak, akik öregség alatt kort értenek, akik a több évtizedes tapasztalatot némi tisztelettel is látják – arról, hogy kitudódik, az út vége felé, igen, az út vége felé nyilvánvalóvá válik, hogy képességeink az indulás végén mennyire azonosak, egyenlőek voltak. A vele való gazdálkodás azonban tőlünk függ – számon kérem magamtól, tanulságos a másik számára.

Kevés az életmű, melynek harmóniája oltotta a világ szomját. De vajon kik faragták az Erechteion, a budai vár köveit – még elszámolási jegyzőkönyv sem maradt neveikről. És mégis, ezek a névtelenek alkották a monumentumokat, melyek ellenállnak az elmúló időnek és mindannak, amit jelent fogalma. A megmentett időnek és az ismeretlen kéznek ez a szövetsége valóban elgondolkodtató. Bárha – túl minden hiúságon – elérteztünk a közönségnek, a közösségért végzett munka, az ismeretlen munkás tiszta elégtételét.

HOPP-HALÁSZ KÁROLY KIÁLLÍTÁSA

Tisztelt Mester, Kedves Karcsi, Hölgyeim Uraim, Kedves Barátaim!

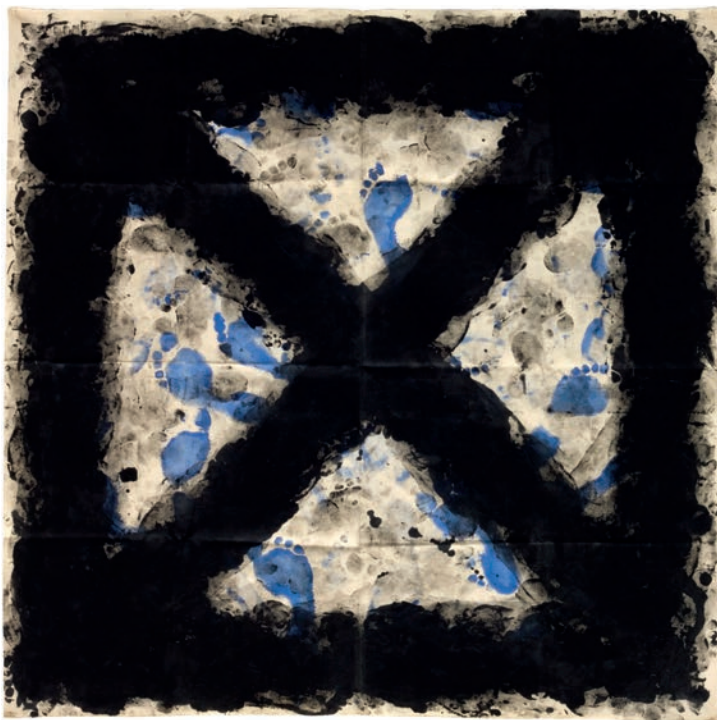
A kiállítás meghívójáról, ugyanígy plakátjáról és a terjedelmes életművet áttekintő vaskos kötet borítójáról is az arca előtt vidám színekben játszó, nagyranőtt pöttyök függőnye mögül a művész gyermekien derűs szempárja tekint ránk. Halász Károly — a szeretett és tisztelt édesanya halála után az ő nevét is fölvéve: Hopp-Halász — ma (rövidesen) 66 éves, ami a „krisztusi kor” éppen kétszerese. *„Sajnálom — írta nem régen barátjának, a művészettörténész Pernecky Gézának — Sajnálom, hogy lassan teljesen kifutok az időből, miközben alig csináltam valamit. hiábavalóságokra ment el a sok energia ... “* — Honnan ez a szomorúság? A mostani pécsi kiállítás a legkevésbé sem igazolja az elkeseredett mondatot. Életmű-kiállítás, de korántsem a teljes életművet mutatja; az bizony nehezen férne el egy ennél a tágas és elegáns galériánál még jóval tágasabb terekben sem! Maradjunk hát annyiban, hogy amit itt látunk, az ugyan a teljes életműnek csak a keresztmetszete, de igen gazdagon válogatva. Szétnézve pedig a termekben teljesen egyértelmű, hogy Halász Károly egyáltalán nem „hiábavalóságokra” pazarolta eddigi élete szorgalmát és energiáját.

Halász a hatvanas évek legendás képzőművész nemzedékének talán a legfiatalabb tagja. Ez a nemzedék szakított végérvényesen a huszadik századi magyar művészetnek a progresszió száguldó vonatán helyet kereső, majd félsenken (elgyávulva?) az első zökkenőnél sietve leszálló, a honi dagonyában elfészkelő gyakorlatával. Ez a nemzedék tudatosan vállalta a művészet nemzetköziségét; vállalta a megmérettetést ténylegesen Európában — ha éppen engedélyezte utazását a hatalom —, de csak itthon is, megalkuvás nélkül a saját műterem falain belül vagy éppen egymás között, egymás előtt. Halász egészen fiatalon, gyakorlatilag még a pécsi művészeti gimnázium tanulójaként választotta ezt az utat. Akik ismerik a körülményeket, s ismerik Halászt is, tudják, sokszorosan nehezett választott. Halász is megküzdött mindazzal, mint kortársai: a bezártsággal, az információk hiányával, a távoli ködbe vesző horizont keresésének sokszor csaknem reménytelen fáradsalmával. Halász számára azonban nemcsak az országhatár átlépése volt nehéz, hanem bizony a kisváros, Paks határainak átlépése is; eljutni a barátokhoz, vitatkozni, megmártózni az egyivásúak, a hasonló gondolatokkal, vágyakkal, tervekkel, elképzelésekkel élők közegében. Többnyire egyedül birkózott, nézői — ha nem maga hívta, toborozta — csak véletlen voltak. Halász hitt magában, hitte, hogy jól választott. Ez a hit sugárzik a barátoknak olyannyira ismerős, itt a pöttyök hálójából kinéző derűs arcáról. És mégis: életében, pályáján hiányzott a mindennapos visszaigazolás, a közeg, amelyben a társak éltek, ami helyett neki a kisvárosi szőlőhegy maradt annak minden polgári-kispolgári gondjával, felelősségével, amiről egyetlen pillanatra sem, a festőállvány előtt állva sem feledkezhetett, s nem is feledkezett meg. Valójában nem valami különleges teher volt ez számára, de az élet természetes rendje, ami elől kitérni nem szabad, ami mégis-mégis nyomasztotta. — Honnan hát a szomorúság? Az újra és újra megfogalmazódó kétély?

Magasles, 1972. vász, olaj, 120x120 cm

Ma itt állunk vele együtt ezekben a hatalmas termekben az életmű előtt. Perneczky Géza a kiállítást kísérő kötet tanulmányában írja Halászról, hogy *...akár a régi avantgard egyik utolsó tagja is lehetne. Mert tusrajzai, vagy mértéktartóan színezett lapjai és festményei olyan szigorról árulkodtak, és afféle koncentrátságot mutattak, ami a régi orosz és holland konstruktivistákra emlékeztetett. Az ő kezén nem vált rutinos tudássá a geometria....* majd így folytatja: *[nála] a fát döntő, vagy követ fejtő ember magánya, meg az otthonát építő ács figyelme, szuszogása, (...) produkáló összeszedettség és kitartása hozta létre a műveket.* Összecseng ez a szöveg a kötet másik írójának, Kovalovszky Mártának a szavaival: *Halász művészi habitusa – írja – (...) – benne gyökerezik a hazai tradícióban. Művészi magatartása sokban emlékeztet Nagy Balogh János vagy Nagy István mesterember-attitűdjére, festésmódja meg Kassák Lajos képeinek kissé göcsörtös konstruktivizmusára. Művészetének sokszínűségére és ugyanakkor sajátosan csak rá jellemző egységére kritikusai nem egyszer rámutattak. Ezt a lényegi tulajdonságát fogalmazza meg és magyarázza is idézett írásában Kovalovszky: *...a kristályos geometria Halász számára nem minden – példa rá megannyi konceptuális fogantatású, a body art, az installáció vagy fotográfia körébe tartozó munkája. Képeinek nézője örömmel konstatálja, milyen találékonyan bújik ki a festő munkáinak fegyelmezett felszí-**

Taposott kép, 1980. vászon, akril, 100x100 cm,

ne mögül a mindennapok borostás valósága (...) szerényen mutatva rá a tanulságra: a művészet is csak olyan közönséges tevékenység, mint a házimunka. Így valahogy, Halász Károly így lépett ki vidéki magányából – ha maga ezt nem is akarta észrevenni – a művészet nagy nemzetközi színpadára.

Ünnepelni gyűltünk ide. Ünnepelni egy lenyűgözően gazdag életművet. A Nemzeti Kulturális Alap képzőművészeti kollégiuma egy-egy jelentős életmű elismeréseként évről-évre biztosítja egy átfogó jellegű kiállítás megrendezésének, s mellette egy monográfia értékű kötet megjelentetésének az anyagi háttérét. Hopp-Halász Károly kiállítása sorrendben Losonczy Tamásét, Deim Pálét, Vigh Tamásét, Konok Tamásét és Maurer Dórát követi. A fősorolás önmagában is jelzés értékű.

Hölgyeim és Uraim, Kedves Barátaim! Engedjék meg, engedjétek meg, hogy mindannyiunk nevében gratuláljak a Mesternek!

Kovács Péter

Pécs, 2011. október 14-én.

IN MEMORIAM FELCSER LÁSZLÓ

(*1921. március 6. Budapest, †2011. október 24. Pécs)

Édesapja, Felcser János a szigetvári konzervgyárnak volt az alapítója és az 1948-as államosításig annak első igazgatója. Felcser László Pécssett, a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában, Mayer Móric latin-német szakos szerzetestanár osztályában érettségizett ikertestvérével, Gedeonnal együtt 1938-ban. Szigetváriként kosztos-diák Pécssett, de lakója volt az Emericanumnak is. Eredetileg festőnek készült, mégis inkább építészdiplomát szerzett Budapesten. Műegyetemi tanulmányait 1942-től a II. világháború alatti katonáskodása szakította félbe, 1946-tól aknaszedőként, hidászként dolgozott Komáromban, majd 1948-ig fűrészüzemet működtetett Gyárvároson, és csak később, 1949–51 között folytathatta és fejezte be egyetemi tanulmányait Budapesten. Kezdetben a Műegyetemen szabadkézi rajzot is oktatott. Ezzel párhuzamosan, építészdiplomával kivitelező-építésvezető lett Pécssett, művezetőként dolgozott a meszesi építkezéseken a Tanácsi Magasépítő Vállalat munkatársaként. 1956-ban a vállalati munkástanács elnöke lett, így a forradalom bukása után elvesztette állását, és családjával el kellett hagynia Pécsset. A fővárosban kapott állást, az Agrotervnél. 1960-tól a Pécsi Tervező Vállalatnál először kivitelező, majd irodavezető (1959–72), az UNIBER-nél osztályvezető-tervező (1972–81). Nyugdíjba vonulása után két évig a Bogádi Tsz szörpüzemének beruházója volt. Egykori iskolatársa, Cserháti József megyéspüspök felkérésére tizenöt éven át a pécsi egyházmegye főépítészeként tevékenykedett (1981–95). Ezen minőségében tagja volt az Egyházügyi Műemléki Tanácsnak. Egyházmegyei tervező építészként nevéhez fűződik Tolna megyében a dunaszentgyörgyi templom tervezése és kivitelezése, valamint a kétyi temetőkápolna templommá történő átalakítása, a Somogy megyei Szentborbás kápolna-átalakítása. Pécssett a pécsújhegyi kápolna tervezése és kivitelezése köthető a nevéhez. 1960-tól magántervezőként villák mellett társasházakat, lakótelepet, számos családi házat tervezett, főként Pellérdon, Kozármislenyben és Nagykozárban, de tervezett Pécssett is, a Mecsek-oldalban lakóházakat és prэшházakat, illetve azok átalakítását végezte. Tervezési tevékenységét nyolcvanéves korában fejezte be. 1999-ben az ő elképzelése szerint került felállításra a Ciszterci Rend Nagy Lajos gimnázium II. világháborús emlékfalának annak két oldalán elhelyezett kiegészítő emléktáblák, mely az eredeti terv szellemében készült és példát mutat a hasonló bővítéseknek. Tagja volt a várost szerető lokálpatriótaként a Pécsi Városvédő Egyesületnek – többek között az ő nevéhez fűződik a Mecsek Egyesület meteorológiai állomásának Széchenyi térre történő visszahelyezése –, a Baranya megyei Honvéd Hagyományőrző Egyesületnek, és állandó résztvevője a Ciszterci Öregdiákok és Cserkészek Egyesületének.

2011 szeptemberében, 66 évi boldog házasság után veszítette el szeretett feleségét, és alig egy hónap után követte őt hite szerint az örökkévalóságba.

Romváry Ferenc

IN MEMORIAM GERŐ GYŐZŐ

(*1924. május 16. Budapest, †2011. október 11. Budapest)

Néhány napja érkezett a szomorú értesítő feleségétől, Sándor Máriától, hogy Győző 87 éves korában itt hagyott bennünket. Győző vagy becenevén Juszuf turkológus-régész, kandidátus, c. egyetemi docens, Pécs és Baranya török kori emlékeinek feltárója.

Kedves munkatársunk, kollégánk volt, aki hatalmas szakmai tudása miatti bátortalan feszengésünket mindig igen jó humorérzéssel tudta feloldani. Elyert kitüntetései és címei – a BTM nyugalmazott főmunkatársa, Siklós város díszpolgára, a Török Köztársaság Liant Nisani török állami kitüntetése, a Móra Ferenc-díj, a Magyar Műemlékvédelemért díj, Pro Communitate Pécs, valamint a Baranya megye Tudományos díj – nem adják, nem adhatják vissza jó kedélyű, barátságos egyéniségét, amit személyes találkozásaink alkalmával magam is sokszor csodáltam.

1952-ben kapta meg régészdiplomáját az ELTE-n. 1950-től 1987-es nyugdíjazásáig a Budapesti Történeti Múzeumban dolgozott, emellett oktatta az egyetemen a török kor kutatóinak több nemzedékét. A török kor emlékeit régészeti és nyelvészeti oldalról vizsgálta Budán, Esztergomban, Székesfehérváron és Egerben. Számunkra mégis a baranyai és pécsi vonatkozású munkássága a legfontosabb. Siklóson a Malkocs bej dzsámit, Szigetváron pedig a Szulejmán szultán dzsámit kutatta. Pécssett ásott a Memi pasa-fürdőben, irányította a Jakováli Hasszán dzsámi rekonstrukcióit és szakértőként részt vett más török kori kutatásokban. Felesége oldalán segítőként ott volt a székesegyház körüli ásatásokon, Szászváron és Magyaregregyen is.

Fő műve a kandidátusi értekezésként megírt *Az oszmán-török építészet Magyarországon: dzsámik, türbék, fürdők* címmel jelent meg (1980). Hely hiányában nincs lehetőség, hogy teljes publikációs listáját és életútjának részletes ismertetését közreadjuk, de ez 2004-ig bezárólag, nyolcvanadik születésnapjának köszön-tésekor amúgy is megtörtént (Budapest Régiségei, XXXVIII. 2004., ill. Műemlékvédelem 2004/3.). Helyette álljanak itt legutolsó megjelent – természetesen pécsi vonatkozású – írásának adatai: G. Sándor Mária–Gerő Győző: *A pécsi Püspökvár északi részében folyt régészeti kutatások legfontosabb eredményei* = A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon (szerk. Benkő Elek–Kovács Gyöngyi. Budapest, 2011. 545–559. p.)

Legvégül pedig egy szomorú, a pécsiek számára további nagy veszteséget jelentő dologgal zárjuk ezt a megemlékezést. Juszuf az utolsó pillanatig aktívan munkálkodott Pécs török kori múltjának megismertetésén. Tervezett cikke, melyet ide, a Pécsi Szemlébe szánt, sajnos befejezetlenül maradt ott az íróasztalán, és most már örökre úgy is marad. Ez az üresen maradt „lap” hiányozni fog Pécs tudományos ismeretterjesztő történetírásából. A publikáció tervezett címe azért mégis jelenjen meg itt, e kiadvány hasábjain, legalább kis részben beteljesítve az ásató és feldolgozó régész, tanár eredeti szándékát: *A pécsi Memi pasa-fürdő és dzsámi építéstörténete*.

Gábor Olivér

100 éve Pécssett... 1911-ben

október 1. A 69. gyalogezred zenekara a Széchenyi téren zeneszámokkal szórakoztatta a közönséget.

október 1. Új pénzügyi igazgatót neveztek ki Pécssett, Heckenast Kálmán személyében.

október 4. A Nemzeti Szabadtanítás Pécsi Egyesülete a jogakadémia nagytermében tartotta meg közgyűlését.

október 6. Városszerte gyászünnepélyekkel emlékeztek meg az aradi vértanúkról.

október 8. Lehár Ferenc Hercegkisasszony c. operettje került színre a Pécsi Nemzeti Színházban.

október 10. A jogakadémia Mária kongregációja megtartotta a tanév első összejövetelét.

október 13. Inczedy Dénes és Dischka Győző hamvait a budai külvárosi temetőből átszállították a város által felajánlott díszsírhelyre a központi temetőbe.

október 15. Az Országos Katolikus Népszövetség elnöksége Pécssett tartotta esedékes közgyűlését.

október 15. A Budapesti Torna Club futballcsapatát fogadta a Ráth utcai sporttelepen a Pécsi Athletikai Club.

október 17. A városi és pénzügyi bizottság megtartotta együttes ülését a közgyűlés társalgójában.

október 18. Elhunyt Juhász László ügyvéd (1842–1911), a pécsi városi múzeum régészeti gyűjteményének egyik megalapozója.

október 20. A magánjog, osztrák magánjog és bányajog nyilvános rendes tanárának, Kopcsányi Károly helyére kinevezték Schaurek Rafaelt.

október 22. Megnyílt a Pécsi Nemzeti Casinó nyári helyiségeiben a pécsi műkedvelő amatőr fényképészek kiállítása.

október 23. Pótvásárt tartottak Pécssett az 1911. évi állatjárvány miatt meg nem tartott vásárok helyett.

október 24. Az országos szimfonikus zenekar adott koncertet a Pécsi Nemzeti Színházban.

október 25. Schonka Ferenc, a DGT elnöke és Csatáry Frigyes, központi vezérigazgató, valamint jánosi Engel Gyula, a szénbányák termékeit értékesítő budapesti kereskedelmi osztály vezetője Pécsre érkezett.

október 28. Scheffler Herman drezdai fizikus tartott előadást a lyceumban és a reáliskolában a rádium csodáiról.

november 1. A pécsi városi felsőkereskedelmi iskola tanári kara és a diákok kegyelettel emlékeztek meg az intézet hajdani igazgatójáról, Czink Lajosról.

november 4. Elhunyt Hunfy Imre, a Pécsi Nemzeti Színház egykori kitűnő tenoristája.

november 4. Pain Emil, korábbi gyógyszerész, kizárólagos tulajdonosként átvette a Nádor Szálló éttermét és kávéházát.

november 6. Rendes közgyűlést tartott a következő évi költségvetésről Pécs város törvényhatósága.

november 9. A katonaoorvosok és a gyalogezredek törzstisztjei Turcsa Károly ezredfőtörzsorvos tiszteletére rendezett vacsorára gyűltek össze a Nádor Szállóban.

november 10. Nagy felháborodást keltett, hogy a gombosi híd megnyitásával megszüntették a délutáni Budapest–Pécs vonat postai feladatait.

november 12. A Pécsi Katolikus Kör nagyszabású Liszt-emlékünnepelet tartott.

november 14. Goll Camillo kiváló zongoraművész adott koncertet a Nőegylet nagytermében.

november 15. Pécsre érkezett a Nemzeti Színház új másodkarmestere, Tolnai Béla.

november 18. A Pécsi Posta és Távírda kezelési és műszaki személyzete új egyesületet alapított.

november 27. A PAC a Pécsi Torna Egylettel birkózóversenyt rendezett a városi sportcsarnokban.

november 27–29. Több alkalommal is beszédet mondott P. Buttykay Antal a Katolikus Körben.

december 1. A rácvárosi temetőben helyezték örök nyugalomra Vizaknai Antal miniszteri tanácsost, a statisztikai hivatal aligazgatóját (1863–1911).

december 2. Művészi babakiállítás szerveztek a jótékony nőegylet asszonyai.

december 3. A városi bizottság tagjai értekezletet tartottak a város csatornázásának ügyében.

december 6. Miklós napján a Nemzeti Casinóban vacsorát rendeztek Zsolnay Miklós tiszteletére. A szónok Reéh György városi tanácsos volt.

december 7. Zichy Gyula megyéspüspök felszentelte a Wurster József apát-kanonok által alapított Mária-intézet új épületeit és annak kápolnáját.

december 7. A központi temetőben eltemették Wurster Antal pécsi gyárost.

- december 8.* A Józán Élet absztinens egyesület a városháza közgyűlési társalgó termében előadói gyűlést tartott.
- december 9.* Liszt-ünnepélyt szervezett a Pécsi Nemzeti Színházban a Pécsi Dalárda és a Pécsi Zenekedvelők Egyesülete.
- december 13.* Ifj. Ember János képkiallítása a nőegyletben, K. Körössy Sándoré a Nemzeti Casinóban.
- december 14.* A Pécsi Dalárda megtartotta harmadik alapszabályszerű hangversenyét a jótékonyági nőegylet termében.
- december 17.* Gaál Mózes a Pécsi Tanítóegyesület meghívására mesedélutánt rendezett a városi sportcsarnokban.
- december 20.* A Nemzeti Szabadtanítás felkérésére Bozóky Géza jogakadémiai tanár tartott előadást Japánról a Nemzeti Casinóban.
- december 20.* Elhunyt Spies János praelatus-kanonok (1833–1911).
- december 21.* A szegény diákok megsegítésére megtartották a Zsinkó István emlékére szervezett karácsonyfa-ünnepélyt.
- december 26.* A közélet terén kifejtett eredményes munkájáért a király a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntette ki Perls Ármin főrabbit. A díjat Visy László főispán és Nendvich Andor polgármester adta át a hitközség közgyűlési termében.
- december 28.* A Pécs Baranyamegyei Múzeum Egyesület rendezésében felolvasóestet tartottak a jogakadémia dísztermében, Jellashich Károly: Pécs a XIX. század közepén címmel.
- december 29.* A Pécsi Nemzeti Színházban William Shakespeare Rómeó és Júlia c. tragédiáját mutatták be.

75 éve Pécssett... 1936-ban

- október 1.** A belügyminiszter is megerősítette az orvosi kamara választását Entz Béla egyetemi tanár kamarai elnöki kinevezésével kapcsolatosan.
- október 3.* A Pécsi Nemzeti Színházban bemutatkozott a város fiatal zeneszerzője, Fülöp Kálmán.
- október 3.* Megalakult Pécssett az olasz kultúrintézet, a Iustitio Italiano di Cultura. Korábbi jogelődje a Societa Dante Alighieri volt.
- október 4.* Felszentelték a postatisztek székházát, a Majláth utca 24. szám alatt.
- október 6.* A nemzeti társadalom nagy seregszemléjét tartották az aradi vértanúk megemlékezésén az országzászló előtt.
- október 9.* A Pécsi Nemzeti Színház új bemutatója Zilahy Lajos Úrilány c. darab volt.
- október 11.* Felavatták a pálos templom oratóriumát, a megáldást maga a rend generálisa végezte el.
- október 12.* Ünnepélyes keretek között megnyitották a Baross Népfőiskola őszi szemeszterét.
- október 14.* Halasy-Nagy József egyetemi tanár emlékbeszéde a Janus Pannonius Társaságban Surányi Miklósról.
- október 15.* A Maurinumban tartott előadást a pálosokról Vargha Damján egyetemi tanár.
- október 18.* A Magyar Turista Szövetség a városháza közgyűlési termében megtartotta vándorgyűlését.
- október 19.* Nyugdíjazását kérte Horváth István főispántól Nendvich Andor, Pécs polgármestere.
- október 19–21.* Pécs tötök uralom alóli felszabadulását ünnepelte a város.
- október 21.* Díszközgyűlést tartott Pécs város törvényhatósági bizottsága.
- október 24.* Az egyházmegyében megkezdődtek Szent Mór pécsi püspök 900 éves jubileumi ünnepségei.
- október 25.* Mintegy 210 pécsi sajtótermékből nyílt kiállítás a pécsi múzeumban.
- október 29.* Heltai Jenő Néma Levente c. verses színjátékát vitték színre a Pécsi Nemzeti Színházban.
- október 30.* Megtartották Pécs város költségvetési közgyűlését.
- november 2.** A vasutasok nyerték a PAC–PVSZK derbit.
- november 4.* Ezüstlakodalmukat ünnepelte a Székesegyház Corpus Christi kápolnijában Csura Miklós reáliskolai nevelőintézeti igazgató és felesége, Marczy Zelma.
- november 5.* Az évad első operaestjén Németh Mária, a bécsi operaház művésze szereplésével Giuseppe Verdi A trubadúr c. művét mutatták be.
- november 6.* Krisztics Sándor egyetemi tanár tartott előadást az iparos líceumban az olasz-magyar történelmi kapcsolatokról.

- november 8.* A Nagy Lajos Gimnáziumban Szent Imre és Szent Mór tiszteletére ünnepséget rendeztek.
- november 8.* Pécssett a vármegye-háza dísztermében megalakult a Baranyamegyei Tejszövetkezetek Szövetkezete.
- november 13.* Márkus Alfréd Csodahajó c. operettjét mutatták be a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 14.* Műsoros táncestetélyt rendezett a Pécsi Jótékony Nőegylet.
- november 14.* P. Grácán kínai misszionárius, a pécsi ferences rendház hajdani tagja missziós tevékenységének tárgyi emlékeiből és fotóiból nyílt kiállítás.
- november 16.* Első hangversenyét tartotta meg az Irgalmas templomban megalakult Szent János Kórus.
- november 17.* Megkezdődött Pécssett a Magyar Vöröskereszt gázvédelmi tanfolyama.
- november 17.* Virág Ferenc megyéspüspök kinevezte a pécsi káptalan új kanonokjává Jakab Bélát.
- november 19.* Az Erzsébet-napi ünnepi közgyűlésen Dambrowszky Imre rektor mondott beszédet az Erzsébet Tudományegyetem aulájában.
- november 22.* Ezrednapot tartott a pécsi Béla király honvéddalagezred.
- november 23.* Egyházzenei hangverseny Szent Cecil ünnepén a Belvárosi templomban.
- November 23.* Éjjel 23 óra 44 perc 46 másodperckor földrengés volt Pécssett.
- november 24.* Vitéz Alszászy Károly ezredest visszahelyezték Pécsre.
- november 26.* Az Egyetemet és Főiskolát Végzett Nők Egyesülete és a Magyar-Lengyel Baráti Kör felkérte Kazimírea Illakovicz, lengyel költőnőt, hogy előadást tartson Pilsudki marsallról.
- november 28.* Pécs város törvényhatósági bizottsága polgármester-választó közgyűlésén Makay Istvánt polgármesterré és Esztergár Lajost helyettes polgármesterré választották.
- november 29.* József Ferenc királyi herceg Janus Pannonius-verseket olvasott fel a Janus Pannonius Társaságban.

december 1. 40 éves tanári jubileumát ünnepelte Pázmány Zoltán egyetemi tanár.

december 4–5. A színház épületében Mikulás népelőadást tartottak.

december 5. Horthy Miklós kormányzó névnapjának katonai megünneplésére került sor.

december 8. Az egyetemi club vívószakosztálya bensőséges keretek között ünnepelte meg Schur Jakab mester 10 éves jubileumát.

december 10. Kálmán Imre Montmartre-i ibolya c. operettjét mutatták be a Pécsi Nemzeti Színházban.

december 11. Pataki Kálmán vendégszereplésében a Pécsi Nemzeti Színházban bemutatták Giacomo Puccini Tosca c. operáját.

december 12. Egy tíz aláírással ellátott panasziratban Esztergár Lajos helyettes polgármesterré választásának megsemmisítését kérték a közigazgatási bíróságtól.

december 14. Rendkívüli közgyűlést hívott össze a Pécs Baranyai Keresztény Szövetkezet.

december 18. Vörös Márton városi főlevéltárnok előadást tartott a Nemzeti Szabadtanítás Pécsi Egyesülete felkérésére a Széchenyi Istvánt ért három támadásról.

december 19. Megnyitotta kapuit a mecseki üdülőszálló.

december 19. Doktoravátás az Erzsébet Tudományegyetemen.

december 21. A Pécsi Orvosi Kamara közgyűlése a kórbonctani intézetben került megrendezésre, közel 300 orvos részvételével.

december 24. A Pécsi Nemzeti Színházban karácsonyi népelőadást tartottak.

december 30. A város törvényhatósági bizottsága rendkívüli közgyűlése.

december 31. Dzsessz-táncos mulatságot szervezett Troll Vilmos vendéglős a Pécsi Polgári Kaszinóban.

50 éve Pécssett... 1961-ben

október 2. Nagy sikerű hangversennyel kezdődött meg az új hangversenyévad: a Moszkvai Rádió szimfonikus zenekarának koncertjével.

október 2. Mihalik Sándor előadásával kezdetét vette a múzeumi hét a Városi Művelődési Házban.

október 4. Kiss Ferenc, a Pécsi Kiskereskedelmi Vállalat igazgatója átadta Pécs legkorszerűbb illatszerboltját a Kossuth Lajos utca 10. szám alatt.

október 5. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége vendégeként Pécsre érkezett Lisandro Otero Gonzales, a kubai Revolución c. lap szerkesztője és felesége.

október 8. A Tüzér utcai pályán a megyei bajnokság keretében a PEAC a Vasas I. Bányász csapatát fogadta.

október 12. A Pécsi Nemzeti Színházban bemutatták Rankó Marinković Glória c. darabját Tomanek Nándor és Krencsey Mariann főszereplésével.

október 14. Tabi László Különleges világnap c. vígjátékát tűzte műsorára a Pécsi Kamaraszínház.

október 14. Német-magyar barátsági ünnepség volt a Pedagógiai Főiskolán az NDK megalakulásának 12. évfordulója alkalmából.

október 14–15. A Megyei Diáksport Tanács szervezésében megrendezésre került az 1961. évi középiskolás háromtusa-bajnokság.

október 15. Haraszi Pál festő kiállítása a Janus Pannonius Múzeum Káptalan utcai helyiségeiben.

október 19. Az SZKP XXII. Kongresszusára új brigád alakult a Pécsi Kesztyűgyárban.

október 21. Jól sikerült műsoros esttel zárultak a KPVD SZ- napok a József utcai Petőfi kultúrotthonban.

október 23. A Közalkalmazottak és Rokonszakták Nemzetközi Szövetsége Postás Szakszervezeti vezetői Pécsre érkeztek.

október 26. A POTE Aulában az egyetemi nőbizottság rendezésében a klinikán dolgozó lányok és asszonyok részvételével nőgyűlést tartottak.

október 30. Az Irodalmi Színpad jubileumi előadásán József Attila- emlékeket rendeztek a Művelődési Házban.

november 1. Panajottis Minas, a ciprusi textil- és bőripari szakszervezeti dolgozók főtájkára látogatást tett a Pécsi Kesztyűgyárban.

november 3. Megnyílt Pécssett a hagyományos őszi vásár az Állami Áruházban.

november 6. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 44. évfordulója alkalmából díszünnepséget szerveztek a Pécsi Nemzeti Színházban.

november 7. Nagy sikerrel szerepelt az örmény művészegyüttes a Pécsi Nemzeti Színházban.

november 10. Bizse János festő kiállítása a Janus Pannonius Múzeum Rákóczi úti helyiségében.

november 11. Lengyel írók érkeztek Pécsre Jurzy Putrament, a Lengyel Írószövetség elnökének vezetésével.

november 15. Pécssett tartották meg az ország levéltárvezetőinek ankétját, ahol az egyes intézmények tapasztalatokat cserélhettek.

november 17. A TIT nemzetközi-politikai tanfolyamának második előadását Róbert László, a Népszava külpolitikai rovatának helyettes vezetője tartotta a nőtanács előadótermében.

november 18. William Gibson Libikóka c. darabját tűzte műsorra a Kamaraszínház Szombat esti Színháza.

november 19. Az MHS vezetősége és a Pécsi Motoros Túraklub KRESZ-versenyt rendezett Pécssett.

november 20. Pécs város Művelődési Házában irodalmi est keretében emlékeztek a mártírhaltalt halt spanyol költőre, Federico Garcia Lorcára.

november 25. Gépiróversenyt rendezett a Közgazdasági Technikumban a KPVD SZ.

november 27. Munkás-színész találkozó keretében a Pécsi Nemzeti Színház színészei ellátogattak a Pécsi Bőrgyárba.

november 29. A Dunántúli Napló pártpolitikai rovata közel öt órás ankéton tárgyalt a Pécsi Porcelángyár propagandistáival.

december 1. A járási tanács nagytermében ünnepélyes keretek között megnyitották a Magyar Higiénikusok Társaságának kétnapos vándorgyűlését.

december 2. Szovjet írók és költők egy csoportja látogatott el a Jelenkor szerkesztőségébe.

december 3–4. Pécssett szerepelt Peter Wallfish angol zongoraművész.

december 6. Aczél György, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, helyettes művelődésügyi miniszter mondott beszédet a pécsi bányászok nagygyűlésén.

december 9. A Leőwey Gimnázium KISZ-szervezete vehette át a KISZ KB zászlaját a bólyi kukorica-címerező és a babarci gyümölcsszedő nyári önkéntes ifjúsági táborokban végzett munkájuk jutalmaként.

december 9–10. A 39. dandár utcai iskola szülői munkaközössége, a nevelőtestülettel közösen műsoros estet szervezett a Ságvári Művelődési Otthonban. Gallai Sándor Elveszett erszény c. színdarabját tűzték műsorra.

- december 12.* Tudományos ülészak kezdődött meg a Pécsi Szénbányászati Tröszt Déryné utcai kultúrtermében a Magyar Földtani Társaság Baranya megyei csoportjának szervezésében.
- december 13.* Pécsre érkezett Czinege Lajos honvédelmi miniszter.
- december 15.* A Pécsi Nemzeti Színház bemutatta Arthur Miller Salemi boszorkányok c. drámáját Tomanek Nándor és Margittay Ági főszereplésében.
- december 17.* A Ruhaiipari Tervező Vállalat a Nádor Szállóban divatbemutató keretében mutatta be legújabb kollekcióját.
- december 20.* Megnyílt Pécs első reprezentatív ajándékboltja a Széchenyi téren, a Mecsek Cukrászda szomszédságában.
- december 23.* A pécsi nemeskanári-tenyésztők kiállítása a Széchenyi Gimnáziumban.
- december 31.* Vidám szilveszteri műsorokat rendeztek a Doktor Sándor Művelődési Házban és a Pécs város Művelődési Házában.

25 éve Pécsett... 1986-ban

- október 1.** A zenei világnap alkalmából Breitner Tamás városi zeneiskolai igazgató „Az év muzikusa” címet adta át Arnóth Zoltánnak, a Pécsi Szimfonikus Zenekar szólamvezető klarinétosának.
- október 2.* A Pécsi Akadémiai Bizottság székházában rendezte meg a Munkahigiénikusok Társasága tudományos ülését.
- október 3.* Közhasznú, környezetszépítő munkát végeztek a Frankel Leó utcában a Felsővámház úti Általános Iskola 7. és 8. osztályos tanulói.
- október 4.* Megtartották a mecseki szüret napokat és a megyei szövetkezeti nap rendezvényeit.
- október 6.* Romváry Ferenc művészettörténész tartott előadást a XX. század első felének képzőművészetéről a Janus Pannonius Múzeum előadássorozatában.
- október 6.* Második alkalommal rendeztek Flesch János sakk-emlékversenyt a Déryné utcai Liászklubban.
- október 9.* A Magyar Haematológiai Társaság XI. nagygyűlésének adott otthont a POTE központi épülete.
- október 10.* 1200 néző előtt fogadta a PMSC kézilabdacsapata a Rába ETO csapatát (24 : 20)
- október 11.* Öt éves munka után elkészült a Pécsi Nemzeti Színház kamaraszínháza. A megnyitó beszédet Aczél György tartotta.
- október 11.* A Káptalan utca 6. szám alatti hajdani lakásában megnyílt a Martyn Múzeum.
- október 12.* Hárs László Fordított esztendő c. gyerekböjzótát mutatták be a Harmadik Színházban.
- október 14.* Ismét megrongálták Török Sándor Sudár István emlékét a Meszesi Általános Iskola udvarán.
- október 15.* Testvérvárosi szerződést írt alá Pécs városa az NSZK-beli Fellbachhal.
- október 18.* Kéthetes leállítás után ismét kinyitott a TV-torony.
- október 20.* A Nyolcak művészetét mutatta be Kovács Orsolya művészettörténész a Modern Magyar Képtár gyűjteményében.
- október 20.* A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettese Díszírt adományozott Harsányi Lászlónak, a POTE Igazságügyi Orvostani Intézet igazgatójának.
- október 21.* Mintegy 120 középiskolás vett részt a Pollack Mihály Műszaki Főiskola nyílt napján.
- október 22.* A Schwerini Pedagógus Kórus, a Komlói Pedagóguskórus és a Pécsi Nevelők Háza Kamarakórusa koncertje a Csontváry Múzeumban.
- október 24.* A Pécsi Nemzeti Színház új bemutatója Ábrahám Pál Hawaii rózsája c. három felvonásos nagyoperettje.
- október 24.* 100 éves születésnapja alkalmából köszöntötték Óriás Nándor római jogászprofesszort.
- október 26.* Jubileumi utcai futást rendeztek Pécsett, amelyen 122-en vettek részt.
- október 27.* Hutás Imre egészségügyi államtitkár nyitotta meg a POTÉ-n az egészség-kultúra hónapot.
- október 30.* A szliveni küldöttség látogatást tett a Zsolnay-gyárban és több kulturális intézményben.
- október 31.* A Pécsi Kisgalériában Horváth Dénes grafikus kiállítása.

november 1. Tájékoztatósi túrán több száz résztvevő indult a Remeterérről.

november 3. „S”-modell üzlet nyílt a Rákóczi út 37–39. szám alatt. Az üzletet a Konzum Áruház üzemeltette.

- november 3.* A 20 éves Ortopédiai Klinika ünnepi ülését Forgón Mihály egyetemi tanár, igazgató nyitotta meg.
- november 4.* 18 sportvezető részére tartottak fogadást a Baranya Megyei Tanács testnevelési és sportosztályán.
- november 6.* A nagy októberi szocialista forradalom 69. évfordulóját köszöntötték a Pécsi Nemzeti Színház Kamaraszínházában.
- november 10.* Barátsági napra és barátsági találkozóra érkezett Baranyába egy vietnámi küldöttség.
- november 10.* Tűz ütött ki a Pécsi Bútorgyár 2. számú üzemében, a Lázár Vilmos utca 10. szám alatt.
- november 10–13.* Ötödik alkalommal rendezte meg az őszi fizikusnapokat a TIT Baranya Megyei Szervezete fizikai szakosztálya és az ELTE Tanárképző Kar fizika tanszéke a Tanárképző Kar fizika tanzékén.
- november 13.* A 6-os út mentén, a Légszeszgyár utcáig a higanygőzlámpákat modernebb nátriumlámpákra cserélték.
- november 15.* A Dunántúli Napló megszervezte III. számítástechnikai versenyét.
- november 16.* Szaxofonkoncertet adott a Csontváry Matinén Miguel Villafruela kubai művész.
- november 17.* Makay Ida költői estjén vehetett részt a közönség a Pécsi Városi Könyvtárban.
- november 18.* 70. születésnapja alkalmából Csorba Győző költőt köszöntötték szerzőtársai a Jelenkor szerkesztőségében.
- november 21.* Láng István, az MTA főtitkára, az OTKA Bizottság elnöke tájékoztatás céljából Pécsre látogatott.
- november 22.* Kommunista szombatot tartottak a Mecseki Szénbányák 16 üzemében.
- november 22.* Öntevékeny pécsi felnőttekórusok rádiófelvétele kezdődött meg Pécssett.
- november 23.* A pécsi városi sportcsarnokban a PMSC férfi kézilabdacsapata az Elektromost fogadta.
- november 26.* Házi diákköri konferenciát tartottak a Pollack Mihály Műszaki Főiskolán.
- november 27.* Videó-vetítéssel egybekötött munkásőr nyílt napot rendezett a Landler Jenő munkás-örökség.
- november 28.* Premier-előadáson a Pécsi Nemzeti Színházban Schwajda György Mari c. színműve került bemutatásra.
- november 29.* A POTE Aulában adott koncertet Kobayasi Ken-Ichiro karmester.

- december 1.** A pécsi KISZÖV Pannónia Táncegyüttes kamaraműsorral lépett fel a Pécsi Nemzeti Színház Kamaratermében. A bevételt felajánlották a színház felújítására.
- december 4.* A Budapesti Vegyiművek napja az Elefántos Házban.
- december 5.* David Mamet Amerikai bölény c. színművét mutatták be a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 8–12.* Gesztenyéből készült cukrásztermékek és turmixok kiállítása és vására a B. M. Vendéglátó Vállalat a Kolumbia eszpresszójában.
- december 10.* Átadták a Pécsi Városszépítő és Városvédő Egyesület gyermekrajz-pályázatának díjait.
- december 12.* Három egyfelvonásos balett-előadással köszöntötték a pécsi táncosok az újjáépített kamaraszínházat.
- december 13.* A Széchenyi István és a Leőwey Klára Gimnázium, valamint az ausztriai Köflach gimnázium kórusa adott koncertet a Liszt-teremben.
- december 14.* Pontversztég nélkül lett első a Pécsi MSC teremfoci-csapata (PMSC – Haladás 4:3).
- december 15.* A Pécsi Szimfonikus Zenekart Howard Williams vezényelte a POTE Aulában.
- december 17.* Telt ház mellett mutatták be a Diákkabaré új műsorát az Ifjúsági Házban.
- december 18.* Megkezdődött a pécsi Művészeti Szakközépiskola táncművészeti növendékeinek szakmai gyakorlati vizsgája.
- december 20.* Könyv- és régiségvásárt rendeztek a DOZSÓ-ban.
- december 26.* A karácsonyi matinén a Csontváry Múzeumban Gyermán István és Vass Ágnes hegedűművész adott koncertet.
- december 27.* A Pannon Volán Művelődési Házba találkozót szervezett Ranga László tízszeres magyar bajnok autóversenyzővel.
- december 29.* Elkészült a 100. amerikai licenc alapján gyártott TWIST-OFF üveg zárógép a pécsi Sopiana Gépgyárban.

EGYÉNI ELŐFIZETŐK

dr. Ács Zoltán * dr. Ádám Antal * Ádám Imre * dr. Andrásfalvy Bertalan * dr. Antal Borbála * Arató Csaba (Budapest) * Auer Gábor * Auth Ferenc (Budapest) * Christof Baidersdorf von Erdösi (Düsseldorf) * dr. Balatonyi Gábor * dr. Balatonyi Zoltán * Bánfai Antal * dr. Bánhegyi György (Anglia) * dr. Bánhegyi Mihály & Komoróczy Ildikó * Banna Gabriella * Baranyai Pál * dr. Barcza Tiborné (Budapest) * Baronek Jenő * Baum Attila * dr. Belyei Árpád * dr. Békefi Irén * dr. Bencze Gerda * dr. Szekeres Péter * dr. Benke József * Benyovszky Mónika * Bertók László * Betlehem László * dr. Bihariné Bauer Zsuzsanna * dr. Bíró József * dr. Bíró Vilmos * dr. Blasszauer Róbert (Budapest) * Boda Miklós * Bóday Miklós * Bóday Zoltán * dr. Bodor András * Bódi Hajnalka * Bognár László * Bognemér dr. Tóth Mária * dr. Bohusné Váradi Zita (Obánya) * Bókay Endre * Boros László * dr. Borsay Péter * Borsay Eszter * Bozók Anita * dr. Bódó László * Buchert Eszter (Kovácsszénája) * dr. Búzás Gergely * dr. Búzás Tibor * Czeferner Dóra * Czerpán István * dr. Csaba Tamásné * Csánk Jenőné * Csirke Ernő * dr. Csullag József (Bonyhád) * dr. Csullag Zsolt (Bonyhád) * Csurigai Zoltán * Dallos Nándorné (Hosszúhetyű) * Darida Miklós * dr. Deli József & Szegvári Csilla * Dénesi Csül * Derényi László (Vác) * Dévényi Sándor * dr. Dobay Péter * Dobó Rudolf * Dolgos Sándor * dr. Eberling László * Engel András * Eperjesi Ferencné * Erdi-Krausz Gábor * Erdős János (Zók) * Éri Gyöngyi (Budapest) * Erőss Zsolt * Fedeles Tamás * Fekete László * Feld János * Filákovity István * Fitos Gábor * dr. Flerkóné dr. Bárdos Vera * Frankovics György * dr. Fűredi Péter * Fűredi Zita * Gábor Olivér * Gál Éva & Márti Attila * Gálos Éva * Gállos Orsolya (Pécsvárad) * Garanday Balázs * dr. Gáspár Gabriella * Gáspár Csaba * dr. Gáspár László (Budapest) * Gasteiger László * Gasz Zoltán * dr. Gazda Ferenc * Gergely Tibor * Golob Ferenc * Göbölös István * Göbölös László * Gözsy Zoltán * Guld József * dr. Gundrum Károly * dr. Gyenizse Péter * dr. Györey Ferencné * Györfi Csabáné * Hágen József * dr. Hajnal László * Halbrucker Éva (Kömlőd) * dr. Haldta Tamás * Háló Krisztián * Haraszti Ágnes & Haraszti Gyula * dr. Hárs Éva * dr. Havasi János * Hegedűs Lajos * Hervay F. Levente OCist (Zirc) * Hevesi Andrásné (Budaörs) * Hideg József * Hirthné Richter Judit * Hoffmann Judit (Kozármisleny) * Homola Viktor (Budapest) * Hopp-Halász Károly (Paks) * dr. Hoppál Péter * Hormay Mihály * dr. Horváth Attiláné dr. Nagy Éva (Budapest) * dr. Horváth Béla (Budapest) * Horváth István & Tengely Adrienn (Járdánháza) * Horváth Józsefné * Huba József * Hudák István * dr. Hudvágrner Sándor * dr. Huszár Zsuzsanna * Iljász István * Ilcsik János (Mohács) * István László * Ivasivka Mátys * dr. Jandó Péter * dr. János Edit * Jerney Miklós & Borsy Márta * dr. Jobst Kázmér * Jurdik Lászlóné (Kozármisleny) * Jusztinger Antal * Kamarás Júlia * Kanizsai István * Karancsi Ilus * dr. Karádi Oszkár * Kassai Róbert (Budapest) * Kasza Péter (Szeged) * Kator György * dr. Kelemen László * Kelléné Nagy Zsuzsanna * dr. Kellermayer Miklós * dr. Kende Péter * Kerekes Imre * dr. Keszthelyi Béla * Kilár Ferenc * Kilár Győző * Kismányoky Károly * dr. Kiss Endre * dr. Kiss Iván (Essen) * dr. Kocsis Béla * Koltai Erika * dr. Korinek László * Kosári Aurél * Kovács Attila * Kovács Szabó János * dr. Kövecz Ferenc * Kraft János * dr. Krassó Sándor * dr. Krommer Károly * Kulcsár László * Kult László * Kungl János * dr. Kutas László & dr. Frenczbach Apollónia * Kvédler László * dr. Laczayné dr. Dombay Sarolta * Laczhegyi Béla * Lafferton Győző * Lakatosné Novotny Sarolta * dr. Lénárd László * Lengvári István * Lenkovich László * dr. Létai György * Lischka Györgyné * Lovász Lázár * dr. Madas Éva (Székesfehérvár) * Madas Katalin * Mádai Dalma (Budapest) * Magyar Zoltán * Magyarlaki Józsefné dr. * Markó Imre * Markus Levente * Mátrai Miklós * Matus Dezső * Matyasovszky Zsónay Péter (Budapest) * Márcz Róbert * dr. Meláth Ferenc * Mendly Lajos * Mendöl Zsuzsanna * dr. T. Mérey Klára * Merényi Tamás * Mesterházy Gábor (Budapest) * dr. Mestyan Gyuláné * dr. Mestyan Ildikó * Mihályi István * Mischl Róbert * Molnár G. Judit * dr. Molnár Márk (Budapest) * dr. Molnár Péter (Debrecen) * Molnámé Garai Edit * Moór József * Móró Mária Anna * dr. Móza Szabolcs (Budapest) * Nagy Csaba * Nagy Erzsébet * Nagy Eszter (Budapest) * dr. Nagy Gábor * dr. Nagy Imre * dr. Nagy István Péter (Budapest) * Nagy Zoltán (Kővágószőlős) * dr. Nagyváradai László (Kozármisleny) * Németh Ferenc (Budapest) * Németh József * Németh Norbert (Csányoszór) * Norgauer Mária * dr. Nyers József * Odobina Zoltán * dr. Olasz István * Onhausz Miklós * Öhlmüller Miklós * Paksi Sándor * Palágyi Gergely * Pálfi Attila * ifj. Pálfi Attila * dr. Pandúr József * dr. Páva István * dr. Páva Zsolt * Pavlovics Attila * Peták Péter * Pete József * dr. Péteri Zoltán (Majosháza) * Petrusz-Kemer Mária (USA) * dr. Pirkhoffer Ervin * Pirkhoffer Mónika * dr. Plótár Imréné (Hévíz) * Pusztafalvi Gábor * dr. Rácz Gábor * Radó István * Radó Péterné (Budapest) * dr. Rákóczy István * dr. Rákocsy né dr. Vass Klára * Ramocsay Istvánné (Budapest) * Rayman János * Rétfalvi Sándor * dr. Roisz Andrásné (Orfű) * Roma Enrico (Budapest) * dr. Román Lászlóné * Rónaky Gizella * Rozvány György * Rozs András * Róth Lajos * Rusznyákné Gaszt Felícia * Sallay Árpád * Sándorné Gacsályi Irma * dr. Sarlós Tamás * Schmelczner Józsefné * dr. Schmidt József * dr. Schmidt Pál * dr. Schneider Imre * dr. Schweitzer Gábor (Budapest) * Sebők Ferenc * Selmecei László * Sey Gábor * Sikorski-Zsónay Antonia * dr. Simor Ferenc (Siklós) * Siptár András * Sivák Henrik * dr. Solyom László (Budapest) * Somkuti Nagy Gergely * Sonkoly Károly * Soó László * Staub Ernő * Stenczer Béla * dr. Süle Tamás * Szabados György * Szabó Dorka (Pogány) * dr. Szabó Gyula * Szabó Klára Gabriella (Budapest) * dr. Szabó László Gy. (2) * Szalay Lajos * dr. Szántó Péter (Budapest) * Szarka Zsolt * Szász János * dr. Szebényi Imre (Budapest) * Szeberényi József * Szeép Zoltán (Budapest) * Szeifert Judit * Szekeres Imre * Szelené Beck Irma * dr. Szelecsényi Szesenés Fülöp Mária * Szentkutiné Szirtes Mónika (Gárdony) * dr. Szépe György (Budapest) * Szieberth Józsefné (Balatonföldvár) * Szieberth Judit * dr. Szili Katalin (Budapest) * dr. Szily Imre Balázs (Budapest) * Szirtes Béla * dr. Szirtes Gábor * dr. Szirtes Lajosné * Taar Ilona * Takács Dezső * Tamás Renáta (Székesfehérvár) * Tamási Balázs * dr. Tamásy István (Leányfalu) * dr. Szirtes Gábor * dr. Tegzes Ferenc * Temesi Endre Miklós * dr. Temesi László * Tenkely István (Pomáz) * Tenkely Miklósné (Budapest) * Tihanyi János * Tirkala Ferenc * Topál Zsófia (Mohács) * dr. Tóth András (Üröm) * dr. Tóth Gyula * Tóth Ivánné * dr. Tóth József * G. Tóth Károly * Tóth Klára * Tóth Mihályné * Tóth Zsolt (Borsfa) * Traj Ferenc * Trebbin Ágost * dr. Újvári Jenő * Úz György * dr. Varga Csaba (Budapest) * dr. Varga Levente * Varga Mihály * Varga Péter * Varga Szabolcs (Magyaregregy) * dr. Vargha Dezső * dr. Vargha Gábor (Budapest) * Várnagy Attila * dr. Varró Zoltán & dr. Darók Judit * Vass István * Vince Ernő * dr. Visy Zsolt * Voicsik József * Vókó János * Wanek Péter Franz (Budapest) * Wenczel Csilla * Werner Imre * Wolosz Róbert és Wolosz Vera * Zalay Buda * Dezsőné dr. Zemplényi Vera * Zemplényiné Barta Júlia * Zengővári Mária (Budapest) * dr. Zoltai Ákosné * dr. Zsigmond Endréné (Szombathely) * dr. Zsolt Njura (Agárd).

INTÉZMÉNYEK

ANK * Bányász Kulturális Szövetség * B. M. Bíróság * BM Levéltár (2) * Cigány Kult. és Közműv. Egyesület * Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimn. és Koll. (2) * Csorba Győző M. Könyvtár (2) * Déri Múzeum (Debrecen) * Egészséges Városért Alapítvány * Érc- és Ásványbányászati Múzeum (Rudabánya) * Hajnóczy József Kollégium (2) * Hétfő pr. és reklámügynökség * Hidasi Egészségügyi Int. * Iskolaszolgálat (38) * Janus Pannonius Gimn. (3) * Közép. Bányászati Múzeum (Sopron) * Lúszter-Ékszer Bt. (Kozármisleny) * Magyarországi Németek * Malomkő Alapítvány (Orfű) * Mecsek Öko Zrt. * Mecsek Egyesület * Mecsekalkai Óvoda, Ált. - és Középsiskola * Minerva Könyvtár * Nevelők Háza Egyesület * Parti Galéria * Pécs Médiaközpont * Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Ipar-kamara (40) * Pécs-Baranyai IT * Pécs/Sopianae Örökség Kht. * Pécsi Galéria * Pécsi Gyermekotthon * Pécsi Horvát Színház * Pécsi Kulturális Központ * Pécsi Református Kollégium * Pécs Sopianae/Örökség Kht. * Pécsi Sport Nonprofit Zrt. * Pollack Mihály Műszaki Szakközépiskola * Pro Pannónia Kiadó * PTE Központi Könyvtár * PTE Egymetemi Levéltár * PTE BTK-TTK Könyvtár * PTE PMMF Könyvtára * PTE Szóléleti és Borászati Kutató Intézet * PTE Társadalomtudományi Szakkönyvtár * Radnóti Miklós Közg. Szakközép. * Sasvári és Fia Kft. * Várkonyi Nándor Könyvtár * Városközponti Iskola * Városterületi Múzeum.